

PUNCTUL CRITIC

**Trimestrial de diagnoză
socială, politică și culturală**

nr. 2 (8) 2013

**PRIVIRE
CĂTRE
EST**

Punctul critic – Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală

Fondator: Eugen Uricaru

Consiliul științific:

Bernard Castelli, Institutul de Cercetare pentru Dezvoltare (IRD) din Paris

Septimiu Chelcea, Universitatea din București

Raffaella Gherardi, Universitatea din Bologna

Manuel Herrera Gomez, Universitatea UNED din Madrid

Marco Lucchesi, Universitatea Federală din Rio de Janeiro

Andrei Marga, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Giacomo Marramao, Universitatea Roma III

Ioan Negrutiu - E.N.S. Lyon

Vasile Pușcaș, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Gheorghe Lencan Stoica, Universitatea din București

Colegiul redacțional:

Director: Mihai Milca

Redactor-șef: Iacob Florea

Tehnoredactare: Carmen Dumitrescu

Corectură: Constantina Raveca Buleu

Distribuție: Adrian Ionuț Preda

Editor: Fundația Culturală Ideea Europeană

Adresa: str. Negru Vodă nr. 3, et. 3, cam. 327; 330

Tel: 021/3274892 ; fax: 021/3275092

e-mail: punctulcritic@ufb.ro

ISSN print 2068-8989

PUNCTUL CRITIC se distribuie în librării.

Volumul poate fi comandat și la:

OP-22, CP-113, Sector 1, București, 014780, România

Tel.: 021-2125692

E-mail: punctulcritic@ideeaeuropeana.ro

Internet: www.ideeaeuropeana.ro

Expedierea se face prin poștă.

Tipărit în România

Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Nicio parte a acestui volum nu poate fi reprodușă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea scrisă a Editurii Ideea Europeană. Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

SUMAR

EDITORIAL

- Emergența Orientului 5
Paul Cernat

PRIVIRE CĂTRE ORIENT

- Dincolo de Mare 11
Eugen Uricaru
- Noua concepție de politică externă a Federației Ruse prin
prisma relației cu CSI 16
Nicolae Țibrigan
- Viziunea geopolitică de tip imperialist a Rusiei 22
Veronica Dumitrașcu
- Republica Moldova – destinul unei provincii istorice
românești 30
Ioan C. Popa
- Poziționări identitare la nivelul populației din
Republica Moldova 42
Diana Didă, Lector dr. Darie Cristea
- Condiționări politico-demografice în Orientul Mijlociu Extins 51
Lector univ.dr. Cristian Bizadea
- China – America: o nouă alianță 76
Mihai Milca
- Extremul Orient prin ochii românilor 83
Valentina Marinescu
- România și marea șansă chineză 91
Prof. univ. dr. Ion Marin

CONFLUENȚE

- Multiculturalism și democrație 99
Gustavo Gozzi
- Integrarea, șansa europeanizării Balcanilor 105
Ambasador dr. Vasile Leca

FONDUL ȘI FORMA

- Democrație și importanța participării politice 119
Bianca Mitu

Emergența Orientului

Paul Cernat

Cuvinte cheie: elite intelectuale, Orient, Occident, tiermondism, lume multipolară

Prinse, bovaric, în orbita visului occidental, de pe la Dinicu Golescu (via Cioran) încoace, elitele intelectuale românești nu au avut, din varii motive, prea mulți avocați convingători ai Orientului. Stigmatizat prin asocierea cu năvălirile otomane și „turcirea” moravurilor, cu subdezvoltarea economică și civilizațională care ne-a „întârziat” intrarea în Istorie, cu etnocrația ortodoxistă a lui Nichifor Crainic, Nae Ionescu & Co sau cu „lumina venită de la Răsărit” după 1944 și tiermondismul ceaușist, acesta a avut, așa-zicând, o presă proastă. Excepțiile – de la Nicolae Milescu Spătarul și Dimitrie Cantemir la Eminescu, Iorga, Sădoveanu, Lucian Blaga și Mircea Eliade – au fost ele însele suficient de controversate politic, în ciuda prestigiului cultural, pentru a schimba ceva din această imagine. Lucrări sistematice despre raporturile noastre cu Orientul sau Balcanii sunt deprimant de puține (pe lângă studiile mai vechi ale lui

Șăineanu, Iorga, Eliade, pot fi citate, eventual, unele cărți mai noi ale lui Mircea Muthu și Mircea Anghelescu). Am avut, avem încă, un comerț prost sau, în cel mai bun caz, deficitar cu Orientul din noi, deși ne mândrim adesea cu statutul geo-cultural de „punte între Orient și Occident”. Orientul rămâne, de fapt, refulatul nostru tradițional, ca și balcanismul, iar percepția asupra sa ține, cel mai adesea, de „orientalismul” deconstruit de Edward Said și de autodenigrarea balcanică analizată de Maria Todorova. Ne e rușine cu „Orientul”, „balcanitatea” și chiar cu „Sudul” identității autohtone așa cum ne e rușine cu „ruralitatea tradițională” care, nu-i așa, ne împiedică să ieșim în lumea „mare, să ne „civilizăm” și, firește, să ne „occidentalizăm”, să ieșim din „primitivism” și „provincialism”. Frumoasă logică de tip autocolonial și posttraumatic, o logică primită de-a gata pe care nici măcar nu ne-am învrednicit s-o relativizăm critic și s-o

deconstruim, deși anglo-americaniștii noștri au fost bine „colonizați”, în ultimele decenii, cu teorii postcoloniale importate de peste Ocean. Numai că, în goana după burse și alte călătorii academice, le-au aplicat, de obicei, altora, care nu aveau nevoie de asemenea servicii. Au existat, ici și colo, în ultimii ani tentative timide de analiză a „colonizării” sovietice – nu, Doamne ferește, și a celei occidentalizante: lucrări de referință ale anilor '70 precum *Social Change in a Peripheral Society. The Creation of a Balkan Colony* a lui Daniel Chirot n-au avut recepția meritată, iar opiniile interbelice ale unor B. Fundoianu, Petre Pandrea, Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade ș.a. despre caracterul de „colonie” occidentală al culturii române smulg, în cel mai bun caz, zâmbete condescendente sau ricanări corecte politic. Poate și întrucât, spre deosebire de lumina solară, fondurile nu vin de la Răsărit, iar formele fără fond nu se pot dispensa de fonduri.

Bref, pentru mulți dintre noi, Occidentul înseamnă încă, de fapt, salvarea, iar cei ce îndrăznesc să pună altfel problema sunt suspectați că sunt agenți bolșevici ai Moscovei, avocați ai înapoierii ori autohtoniști periculoși... Cruciadele au fost, în realitate, binefaceri eliberatoare ale Sfântului Mormânt ocupat de păgâni, nu un Jihad „universalist-creștin” în goană după resurse, imperiile coloniale – un

binevenit export de civilizație, dincolo de inevitabila exterminare a unor populații primitive care n-au înțeles mersul istoriei (pagube colaterale...) și, ghinion, n-au apucat să beneficieze de implementarea Declarației Universale a Drepturilor Omului. Suntem, s-ar zice, condamnați să gândim astfel de penuria subistorică pe care ne-a adus-o, de două mii de ani, condiția ingrătă de „țară de frontieră a Europei” și de periferie disputată a marilor puteri. Căci, dacă Occidentul e undeva departe, sus, Orientul este, ca și dușmanii, lângă noi, un blestem al locului de care nu putem scăpa. Nu ne-a terorizat și umilit, oare, îndeajuns Ceaușescu, în crunții ani '80, cu tiermondismul său bățos? Ba bine că nu. (Uităm, bineînțeles, prea ușor de anii '60-'70, ani ai diplomației *tous azimuts* și ai „convergenței sistemelor”, când muncitorii români lucrau cu sutele de mii în industria petrolieră a Indiei, Țărilor Arabe și Africii; uităm, apoi, că după 2000 nu Nordul „civilizat”, auster și rece, ci Sudul mediteranean și-a deschis porțile pentru muncitorii români). Mai nou, diverși binevoitori se plâng că România e (vai!) „altfel”, că nu ne „integrăm” mai repede și mai deplin în Statele Unite ale Europei, că nu optăm o dată pentru totdeauna ferm și unidirecțional pentru direcția Vest, că șovăim și am vrea să jucăm „la toate capetele”. Numai că a mai gândi astfel într-o lume mul-

tipolară, cu o Uniune Europeană epuizată economic și cultural, dramatic scindată între Nord-Vest și Sud-Est, cu puteri asiatice și latino-americane emergente, indică provincialism, incultură geo-politică și o crasă lipsă de pragmatism pentru o țară cu datele culturale și poziția geo-strategică a României. Exemplul de succes al Turciei, care și-a jucat și își joacă bine rolul pe care n-am fost ațți să ni-l asumăm, ar trebui să ne dea serios de gândit. Maniheismul opoziției între occidentalști și autohtoniști și-a atins limitele, tot mai vizibil după integrarea euroatlantică din 2003-2007. S-ar zice că predicțiile lui Mircea Eliade s-au împlinit: noul Centru al lumii (re) devine bătrâna Asie, „etica protestan-

tă” s-a dovedit a nu fi nici singura, nici cea mai compatibilă cu „spiritul capitalismului”, iar hibridizarea cultural-civilizațională și tehnologică pe care procesul de globalizare a generat-o a condus, finalmente, la un fel de vampirizare prin transfer a Occidentului „vlăguit” de către Orientul „emergent”, cu efecte dificil de estimat pe termen mediu și lung.

Pentru că tot se poartă, în România de azi, reevaluările, aș adăuga la rându-mi că o reevaluare a rolului, imaginii și ponderii Orientului (Orienturilor) în istoria și în cultura românească devine urgentă și indispensabilă. Cum vor reuși oare elitele noastre să asume această provocare a prezentului și, mai mult ca sigur, a viitorului?

Privire căt̃re Orient

Dincolo de Mare

Eugen Uricaru

Cuvinte cheie: Asia Centrală, Uniunea Europeană, resurse energetice, Marea Neagră, parteneriat economic

Fiind o țară situată într-un punct strategic al drumurilor comerciale dintre spațiul economic european și zonele de resurse energetice și nu doar energetice din Asia Centrală, cel puțin la un nivel de discuție teoretică, România ar trebui să se implice în mod serios în fructificarea acestui avantaj geo-strategic. Trei, cel puțin, sunt statele care ar trebui să reprezinte, pentru politica de construire a unui sistem de cointeresare economică, obiectivul predilect pe termen mediu și scurt – Azerbaidjan, Kazahstan și Turkmenistan. Aceștia se adaugă, desigur, Turcia, dar relațiile cu această țară sunt deja într-o fază de dezvoltare vizibilă, cu rezultate importante pentru stabilitatea economică, politică și militară a zonei. Înainte de a privi mai îndeaproape perspectiva economică a acestor relații și mai cu seamă, interese, este necesar să facem o scurtă trecere în revistă a specificului politic al zonei care ne interesează în această încercare.

Desigur, pentru România, din punct de vedere politic și militar, Turcia este țara cheie a zonei, dar și primul partener ținând cont de situația geo – strategică a acestui stat, prin care el deține controlul comunicațiilor comerciale, al transportului prin conducte al resurselor de gaz și petrol din Est către Vest, ea însăși fiind o importantă piață de desfacere a produselor industriale europene, dar și un important furnizor de produse agro-alimentare cât și al celor specifice industriei ușoare. Tot Turcia este un important furnizor de servicii turistice, dar și deținătoarea facilităților pentru comerțul maritim pentru Marea Neagră, porturi importante, dar și controlul Strâmtoarelor. Turcia deține recordul creșterii economice din Europa, peste 9% înaintea crizei, păstrându-se pe aceeași poziție fruntașă în anii ce au urmat, 2010, 2011. Fiind de prea multă vreme un candidat fără succes la Uniunea Europeană, Turcia a început aplicarea unei noi strategii privind

viitorul său politic și economic, căutând noi soluții economice și nu doar. Rămânând în continuare cel mai important aliat al Statelor Unite în zonă, un membru de mare importanță al NATO, Turcia a făcut pași decisivi în construirea unui scenariu de expansiune economică și construire a unui sistem de alianțe regionale în care joacă primul rol, îndreptându-și privirea spre Asia Centrală. Este o reluare modernă a vechiului proiect al lui Enver Pașa? Sfârșitul Imperiului Otoman a pus, printre altele, problema vocației noului stat național turc, Enver Pașa fiind ideatorul unei expansiuni către Est, reunind așa sub steagul național popoarele (și teritoriile) turcice al căror spațiu geografic atinge granițele Chinei. Aventura sa s-a terminat repede și tragic, dar ideea privirii spre Asia Centrală a supraviețuit, fiind mereu o ieșire alternativă în diferitele situații de criză ale Turciei în ceea ce privește rolul său european sau chiar în criza identitară, religioasă și culturală. După câștigarea puterii politice de către Partidul Refah, un partid islamist moderat, armata, folosind o prevedere constituțională, a intervenit anulând rezultatul alegerilor. Era un gest ultim în favoarea apărării tradițiilor kemaliste, a principiilor laicității și a rolului armatei în sistemul republican turc, născut din Revoluția condusă de Mustafa Kemal și companiilor săi. Un artificiu legal a permis

ca la următoarele alegeri, anticipate, fostul Refah să devină Ak Parti și să câștige în mod inechivoc majoritatea parlamentară. O politică pragmatică a dus la o creștere economică, la un rol activ al Turciei în zona Orientului Apropiat, la consolidarea autorității interne și externe a statului. Problema kurdă, prin măsuri energice și compromisuri inteligente, a devenit o chestiune de importanță minoră și locală, fapt ce i-a obligat pe militanții armați să facă pasul decisiv de renunțare la violență, în luna mai 2012 unitățile armate ale acestora părăsind oficial teritoriul Turciei, ceea ce permite o mai mare garantare a transportului petrolier dinspre Marea Caspică spre Mediterana și Marea Neagră. Cu toate că situația din Siria, relațiile instabile cu Israelul, prezența kurdă din nordul Irakului pot induce perturbări în garantarea de către Turcia a fluxului de produse energetice Est – Vest, pe termen previzibil, această țară devine principalul, dacă nu unicul, actor al unei politici regionale cu implicații intercontinentale de controlare și distribuire a resurselor de hidrocarburi. Turcia devine, pe zi ce trece, unul dintre cei trei mari participanți la piața energetică din Eurasia, alături de Rusia și Arabia Saudită. Resursele politico – economice ale Turciei sunt vizibil mai mari decât ale celorlalți doi actanți. Asta, cu toate că Turcia nu deține, propriu-zis aceste resurse. În schimb Turcia deține,

după cum spuneam, o poziție cheie geo-strategică și o știință a punerii acesteia în valoare. Mai deține și o ideologie eficace, capabilă să pună în valoare resursele umane nu doar ale sale, ci și ale altor zone învecinate, în care este capabilă să-și genereze un climat favorabil. Proiectul creării unei uniuni politice și economice pan-turcice a fost anunțat cât se poate de oficial la o reuniune ce a avut loc la Baku, în urmă cu câțiva ani, unde au participat premierul Erdogan, președintele azer İlhan Aliev cât și președintele Republicii Turce a Ciprului. Premierul turc a anunțat semnarea mai multor acorduri cu Azerbaidjanul ca primi pași concreți în vederea făuririi acestei alianțe strategice, declarând – suntem 7 state în care vorbim aceeași limbă! Alianța pan-turcică are un fundament economic de necontestat – uriașele resurse energetice, minerale și agrare pe care aceste state le dețin. Dacă ar fi să luăm exemplul dezvoltării economiei azere trebuie să constatăm că tânărul „tigrul caucazian”, în ciuda problemelor apărute din pricina războiului pierdut cu Armenia, a reușit ca din 1996 pînă în 2011 să-și tripleze P.I.B. ajungând astfel la impresionanta cifră de 63 de miliarde de dolari. Este vorba de o națiune ex-sovietică, numărând 8 milioane de locuitori, care a suferit uriașe pierderi economice și umane într-un conflict militar în care s-a găsit într-o situație

de embargo militar și economic, înfruntând o forță armată care beneficia de experți și participare directă străină. Astăzi Azerbaidjanul se găsește pe primul loc dintre statele CSI și pe locul 55 dintre cele 142 state ale lumii în clasamentul dezvoltării elaborat de Forumul Economic Mondial. Această țară caucaziană de limbă turcă, dar cu tradiții istorice și culturale destul de diferite de cele ale Turciei este pentru România un partener perfect ținând cont de interesele complementare ale celor două economii, dar și de condițiile obiective de poziționare în dialog. Nu întâmplător relațiile economice, politice și culturale au cunoscut un ritm accelerat ajungându-se, în sfârșit, la concretizarea a două proiecte strategice care vor lega cele două țări într-un sistem de transport al energiei de importanță fără precedent. Este vorba de proiectul european Nabucco, dar, mai cu seamă, de un proiect bilateral AGRI care, cu participarea Georgiei, va fi un motor autonom al dezvoltării economice a statelor participante. Este primul pas de transformare a Mării Negre într-un spațiu de interes economic pentru riveranii de a doua categorie, cum sunt România și Georgia. Desigur, resursele de garantare a siguranței depind în primul rând de instaurarea unei zone de echilibru militar și de rezolvare a conflictelor înghețate, deci de o atitudine pozitivă, constructivă în pri-

mul rând, din partea Rusiei, dar și a Ucrainei. Această atitudine nu poate fi așteptată să vină de la sine, este nevoie de un mecanism de cointeresare a acestora în avantajele generate de cooperarea Est – Vest, chiar și la nivel regional. Nu este un lucru ușor și mai cu seamă nu există, probabil, o posibilitate directă de oferire a acestei cointeresări, dar pot fi găsite soluții indirecte, de exemplu un parteneriat economic și comercial, de amploare, cu acești vecini, bazat pe dezvoltarea capacităților de export românești în urma aflului energetic provenit din zona caspică. Cert este faptul că economia României are nevoie de aceste hidrocarburi, iar ele nu pot fi obținute decât prin oferte serioase, cu o acțiune decisă și prin schimbarea atitudinii de abordare din reactivă în ofensivă. Accesul la marile resurse este permis doar celor care pot demonstra capacitatea de preluare a acestora, dar, dintre toți cei care au această capacitate, accesul va fi facilitat doar acelor care vor avea inteligența de a intra în sintonie culturală și în ceea ce privește interesele specifice ale deținătorilor acestor resurse.

Turkmenistanul este depozitarul unor imense zăcăminte de hidrocarburi a căror exploatare presupune un proiect de dimensiuni semnificative, de genul în care este Nabucco, un proiect care presupune o garanție de stabilitate politică și un interes eco-

nomic la dimensiuni europene. De bine, de rău, stabilitatea politică este garantată nu atât de conducerea statului exercitată autoritar, ci de puteri internaționale interesate în păstrarea unui status quo din cauza volatilității zonei învecinate – Afganistan și zonele multietnice din fostele republici sovietice care încă nu au rezolvat complicata situație a arbitrarului administrativ moștenit de la U.R.S.S. Turkmenistanul are nevoie de sprijin pentru modernizare, pentru diversificarea economiei, dar mai cu seamă pentru a depăși marile probleme sociale, agravate de caracterul ostil al geografiei sale. O șansă bună pentru un partener est european, cum este România, un partener capabil să înțeleagă și să dialogheze constructiv cu Turkmenistanul, depășind așa complicatele probleme de mentalitate colectivă, de orgoliu statal și național, de dezvoltare civilizațională. Marile puteri nu sunt atente la amănunte, puterile mici construiesc din amănunte. Turkmenistanul este noul Eldorado al secolului al XXI –lea cu deosebirea că de data aceasta se știe exact unde se află. Singura problemă este aceea a exploatării și mai cu seamă a transportului rentabil, având în vedere că între consumatori și ofertant se află două mări și o mulțime de probleme logistice locale.

Al treilea stat amintit este Kazahstanul, deja o mare putere econo-

mică, creșterea sa fiind de circa 7 la sută în 2010 și 2011, iar în 2012 fiind de 5,5 la sută. Resursele sale energetice sunt impresionante, iar interesul pentru modernizare și dezvoltare echilibrată se manifestă în mod concret prin măsuri de descentralizare, de atragere a investițiilor străine în vederea diversificării activității economice. România își poate găsi locul său în această politică a guvernului de la Astana, mai cu seamă ținând cont de puternicele interese deja manifestate ale Kazahstanului în România prin intermediul companiei Kazmunaigaz. Desigur, în Kazahstan condițiile economice, interesele politice, influențele de toate genurile presupun o adaptare specifică și o atenție deosebită acordată concurenței fie celei occidentale, fie celei ruse. Paradoxal, nu România a avut inițiative în această cooperare, ci interesele Kazahstanului s-au manifestat activ în țara noastră. Putem avea o situație privilegiată, bazată pe aceste interese kazahe, pătrunzând pe piața internă a Kazahstanului. Este evident că este nevoie de o coordonare a acțiunilor și pentru aceasta apare necesitatea înființării unei entități a statului care să elaboreze strategii, să exploreze oportunități specifice. E nevoie de o astfel de entitate ținând cont de specificul economiei acestor state ex-sovietice unde centralizarea deci-

ziei economice este puternică. Altfel spus, e nevoie de un partener român adecvat la situația de fapt existentă în aceste piețe care, fără îndoială, reprezintă viitorul dezvoltării acestei imense zone a globului, Eurasia, în concurență naturală cu zona Asia-Pacific.

Se pare că principalul adversar al unei strategii și mai cu seamă al unei acțiuni decise, amplificate și fără întârziere în implicare amplă în spațiul economic caspic și trans-caspic este starea emoțională a mediului politic românesc. Inițiativele care vin în întâmpinarea ofertelor estice sunt rapid etichetate ca încercări de a scoate România din sistemul european. Să fie oare democrația noastră chiar atât de debilă încât ceea ce altor economii democratice le este benefic, să ne facă nouă un rău ireparabil? În mod clar, nu, dar suntem încă lipsiți de expertiza acțiunii pe piața liberă externă unde nici o metodă și nici un mijloc de a îndepărta concurența nu sunt interzise și nu sunt imorale. Dacă ești cine spui că ești, nu ai de ce să te temi că alții îți spun că ești altcineva. Întrebarea care se pune este simplă – cine suntem? Răspunsul e complicat, poate și din cauză că nu ne place cum sună. Oricum, viitorul se află sub ochii noștri. Cu condiția să-i ținem larg deschiși.

Noua concepție de politică externă a Federației Ruse prin prisma relației cu CSI

Nicolae Țîbrigan

Cuvinte cheie: doctrina eurasiatică, Uniunea Europeană, Uniunea Economică Eurasiatică, regiunea Asia-Pacific, monedă unică

La începutul anului 2013 pe site-ul oficial al Ministerului rus de Externe a fost publicat un document important menit să indice prioritățile de politică externă: „Concepția politicii externe a Federației Ruse” (*„Концепция внешней политики Российской Федерации”* – n.r.).¹

Dincolo de limbajul oficial utilizat, documentul poate fi citit prin prisma Proiectului Eurasiatic. Un capitol aparte, ce merită a fi analizat în detaliu, se referă la „Prioritățile regionale” ale Rusiei. De reținut este că această *Concepție* a fost elaborată în spiritul doctrinei eurasiatice unde Rusia, prin integrarea spațiului ex-sovietic, ar de-

veni un vector de atracție într-o „lume multipolară”.

„Multipolaritatea” a devenit cheia eurasianismului – trebuie să existe mai mulți pivoți geopolitici aflați într-o relație a „balanței de putere”. Într-un interviu acordat revistei „Dialogue of the Seas” continuatorul ideii eurasiatice specifică: „Din această perspectivă eurasiatică vine inițiativa integrării spațiului post-sovietic – Rusia nu poate reuși de una singură să devină un vector al lumii multipolare”.² Conform termenilor din *Concepție*, spațiul CSI dispune de un „potențial ridicat de integrare în diverse domenii”. Totuși, se pare că acest proiect este irealizabil. În primul rând, orice schimbare trebu-

¹ *Concepția politicii externe a Federației Ruse*, Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse [Online]. Disponibil pe: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F (13.04.2013).

² Alexandr Dughin, *Eurasian keys to the future*, „Dialogue of the Seas”, No 5, 2012, p. 17.

ie să depășească faza sovietică, iar revenirea la o entitate asemănătoare URSS va determina statele din CSI să privească reticent orice imixtiune sau diminuare a propriei suveranități câștigate greu la începutul anilor 1990. Nici elitele politice și economice din Belarus și Kazahstan nu sunt pregătite să renunțe la propria independență în favoarea unui centru moștenitor al fostului spațiu sovietic. Pe de altă parte, o Uniune Eurasiatică creată ca o „confederație” cu o contribuție inegală din partea membrilor, dar cu drepturi egale pentru toți, nu ar prea conveni Rusiei a cărei economie, pondere demografică, putere politică și militară este mult deasupra potențialilor membri ai „uniunii”. Un exemplu ilustrativ îl reprezintă cazul Belarus – deși aflat într-un „spațiu economic comun” cu Rusia, Minskul poate beneficia de granturi (3 miliarde de dolari) din partea Moscovei doar în baza respectării unor condiții (Rusia este interesată în achiziționarea unor companii beloruse, cum ar fi întreprinderea Beltranshaz care controlează rețeaua de gazoducte Gazprom ce tranzitează teritoriul belorus spre UE).³ Așadar, relația din spațiul CSI gravitează mai mult spre pragmatism decât civilizaționism, iar Moscova nu va ezita să-și proiecteze propriile interese în zonă.

Printre sarcinile prioritare asumate de Ministerul rus de Externe se numără materializarea unei Uniuni Economice Eurasiatice (ЕвразЭС) care să devină un „hub” economic între Europa și regiunea Asia-Pacific. Momentan proiectul eurasiatic pivotează mai mult spre Orientul Îndepărtat – cea mai dinamică regiune pe dimensiunea economică, sporind în același timp atenția spre sud (Asia Centrală), de unde s-ar putea materializa o zonă potențială de conflict (Afganistan). Să nu uităm că orice uniune economică este imposibilă fără o uniune politică. Dat fiind faptul că momentan orice uniune politică a spațiului ex-sovietic este imposibilă, nici Uniunea Economică Eurasiatică și Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan nu sunt viabile – acestea devenind mai mult sloganuri politice. Integrarea Ucrainei în Uniunea Economică Eurasiatică și Uniunea Vamală se confruntă cu probleme serioase, or elita politică de la Kiev și majoritatea cetățenilor înțeleg că integrarea economică cu Rusia ar putea duce la subminarea proiectului național ucrainean. Din același motiv, crearea unei monede unice devine problematică. Experiența relației monetare Rusia-Belarus este emblematică. Moneda unică, cu un

³ Vezi David R. Marples, *Feeling the Heat: Belarus' Constrained Diplomacy*, World Politics Review [Online]. Disponibil pe: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12835/feeling-the-heat-belarus-constrained-diplomacy#.UVtKSPYigik.facebook> (14.04.2013).

singur centru de emiterie – Moscova – ar submina domeniul financiar al partenerilor unionali, și în consecință independența economică și politică a acestora. Ceea ce va încerca regimul Putin este transformarea treptată a rublei rusești într-o monedă de rezervă regională. Primul pas pentru întărirea rublei rusești l-a constituit politica de „deoffshorizare a economiei ruse” („*деофшоризация российской экономики*”). Președintele rus V. Putin a semnat deja un decret prin care funcționarii sunt obligați să renunțe la conturile bancare străine. Totodată guvernul rus a pregătit un amendament la legislație prin care deținătorii obiectivelor strategice din Rusia sunt obligați să dezvăluie beneficiarul de bază.⁴

Natura relațiilor dintre Federația Rusă și statele independente, care au apărut în urma colapsului URSS, se va schimba. Desigur că, proximitatea geografică, iar în unele cazuri comuniunea etnică și culturală, legăturile istorice stabilite în perioada Imperiului Țarist și Uniunii Sovietice, vor conferi acestor relații o dinamică aparte. Cu toate acestea, cei „douăzeci de ani” de existență separată dintre Federația Rusă și celelalte „republici unionale” își vor spune cuvântul, în contextul în care s-au format deja ge-

nerații care nu pot percepe Moscova ca pe un centru politic. Prin urmare, cele mai multe dintre țările, care în prezent sunt percepute de Rusia ca fiind aflate în „străinătatea apropiată” („*Ближнее зарубежье*”) vor evada spre „străinătate” („*зарубежье*”), așa cum s-a întâmplat în cazul statelor baltice (Estonia, Letonia și Lituania). Deja „străinătatea apropiată” este divizată în regiuni cu dinamică diferită: Europa de Est (Balarus, Ucraina, Republica Moldova), Caucazul de Sud (Georgia, Armenia, Azerbaidjan) și Asia Centrală (Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kârgâstan, Tadjikistan). Totodată, să nu uităm că printre statele din „vecinătatea apropiată” sunt state care nu au frontieră comună cu Federația Rusă (Republica Moldova, Turkmenistan, Uzbekistan, Kârgâstan), în timp ce unele state, deși se învecinează cu Federația Rusă, nu fac parte din această zonă (Finlanda, Norvegia, Polonia, Mongolia, China, Coreea de Nord). Desigur că unele state din CSI, în special Belarus și Ucraina (regiunile din est și sud), vor fi percepute de către populația din Rusia mult mai apropiate decât Polonia sau Slovacia (integrate în UE). Așadar, „reorientarea” Ucrainei în direcția Moscovei este puțin probabilă, iar Bruxelles-ul, Berlinul și Washington-ul

⁴ „Деофшоризация России начнется со стратегических объектов”, Lenta.ru [Online]. Disponibil pe: <http://www.lenta.ru/news/2013/03/12/off/> (14.04.2013).

Își vor uni eforturile pentru a nu permite o astfel de „reorientare” a Kievului. Pe de altă parte, percepția statelor din Caucazul de Sud și Asia Centrală se va schimba într-o direcție centrifugă – aceste state devenind astfel situate „în afara spațiului post-sovietic”.

Domeniul „soft power-ului” în cazul Rusiei reprezintă platforma cea mai convenabilă pentru punerea în aplicare a *Concepției*. O atenție deosebită va fi acordată „sprijinirii compatrioților care locuiesc în statele membre CSI prin măsurile convenite de comun acord pentru protejarea educațională, lingvistică și socială, a drepturilor omului și ale muncii, precum și altor drepturi și libertăți”. Printre direcțiile asumate în acest domeniu de regimul Putin se numără: creșterea până în 2020 a nivelului de prestigiu al universităților din Federația Rusă; dezvoltarea mass-media de limba rusă (în special în zona ciberspațiului) ca instrument important de diseminare a „noilor idei” pe tot teritoriul fostei Uniuni Sovietice; creșterea influenței Bisericii Ortodoxe Ruse în spațiul canonic; dezvoltarea și diseminarea unei ramuri a Islamului moderat și atractiv atât pentru cetățenii ruși de religie musulmană, cât și pentru musulmanii din Asia Centrală și Caucazul de Nord.

Moscova consideră că unicul sistem de securitate în spațiul ex-sovietic îl constituie Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC). Vii-

torul acestei organizații nu ține de faptul dacă va include noi membri (ceea ce este puțin probabil), sau va pierde (cazul Uzbekistan), ci de capacitatea Rusiei de „a transforma OTSC într-o organizație internațională capabilă de răspuns în fața amenințărilor și provocărilor actuale, în condițiile influenței tot mai mari a diverșilor factori globali și regionali în zonele OTSC și cele adiacente”. În viitorul apropiat, acest spațiu va include pe lângă Rusia, Kazahstan și Belarus: „avanpostul” din Caucazul de Sud (Armenia) și „prima linie” din Asia Centrală (Kârgâstan și Tadjikistan). Abhazia și Osetia de Sud fac parte dintr-o altă arhitectură, fiind deja integrate pe deplin în sistemul de securitate al Federației Ruse. Odată cu retragerea Uzbekistanului din OTSC în 2012, s-a produs o delimitare mai exactă a spațiului de securitate comun, determinând Moscova să construiască relații bazate pe principiul egalității pentru a-și asigura securitatea în zona sa sensibilă din sud. Pentru aceasta, aliații Rusiei trebuie să fie pregătiți să se încadreze în acțiuni multilaterale în domeniul securității. În următorii ani misiunea de bază a OTSC va fi asigurarea securității în Asia Centrală în condițiile retragerii trupelor NATO din Afganistan, precum și escaladării tensiunilor cu Iranul, conflictului dintre șiiți și suniți și instabilității create în urma revoluțiilor islamice din 2011.

Proiectul integrării în Uniunea Economică Eurasiatică a Republicii Moldova ar putea avea succes doar în cazul „reorientării” eurasiatice a Ucrainei. Chișinăul, probabil, își va menține vectorul pro-european, iar statutul regimului de la Tiraspol nu face din Transnistria – o enclavă de dimensiuni relativ mici situată pe malul stâng al Nistrului – un partener de integrare independent pentru Rusia. Perpetuarea conflictului transnistrian menține Transnistriei statutul de „beneficiar al ajutorului financiar al Rusiei” stabilit de către Duma rusă. Dacă acest conflict va fi soluționat conform prevederilor din *Conceptie*: „Rusia va continua să joace un rol activ în soluționarea politică și diplomatică a conflictelor din CSI, în special, se va implica în găsirea unor soluții pentru conflictul transnistrian în baza respectării suveranității, integrității teritoriale și neutralității Republicii Moldova în atribuirea unui statut special Transnistriei”, Rusia speră să câștige credibilitate în fața partenerilor europeni (Germania), consolidându-și în același timp poziția economică în Republica Moldova, chiar dacă elita politică de la Chișinău va fi orientată spre integrare în UE. În viziunea autorităților moldovenești, integrarea europeană și beneficiile pe

care le-ar oferi agenților economici și cetățenilor din stânga Nistrului, a devenit principala strategie de soluționare a conflictului transnistrian. Acest plan este puțin realizabil mai ales dacă luăm în calcul atitudinea intransigentă a noii echipe a lui Evghenii Șevciuk față de ideea reintegrării. Or păstrarea *status quo-ului* actual (sprijinul economico-militar din partea Federației Ruse) îi asigură perpetuarea regimului, în schimb reintegrarea cu Republica Moldova, chiar și în baza obținerii unui statut special, reprezintă o amenințare la adresa statutului său. Momentan la Tiraspol nu există nici un politician, nici un partid sau mișcare politică să promoveze ideea integrării europene. Aspirațiile din regiune vin mai mult în întâmpinarea Uniunii economice eurasiatice sau Uniunii Vamale, decât înspre UE. Plus că pentru Tiraspol „integrarea europeană” nu este atât de vitală ca pentru Chișinău (comerțul exterior al regiunii transnistrene cu statele membre ale UE plus Croația a constituit 483 408 173 de dolari sau 26,8% din volumul total.⁵ Chiar dacă Chișinăul va reuși semnarea Acordului de Asociere și liberalizarea regimului de vize cu UE, autoritățile de la Tiraspol nu vor fi tentate să intre în câmpul constituțional

⁵ Victor Chirilă, *Este Transnistria Reintegrabilă?*, EUROPA.MD [Online]. Disponibil pe: <http://2013.europa.md/societatea-civila/analize-studii/451-analiza-de-victor-chirila-este-transnistria-reintegrabila-21-02-2013> (14.04.2013).

al Republicii Moldova pentru a putea circula liber în UE, în contextul în care se poartă negocieri între Moscova și Bruxelles pe facilitarea procesului de obținere a vizelor (în Transnistria sunt deja 180 000 de cetățeni ai Federației Ruse).⁶

Celelalte două „republici secesioniste – Abhazia și Osetia de Sud – au un statut cu totul aparte. Fiind recunoscute de către Moscova și alte „state și regiuni partenere” (Venezuela,

Unitatea Teritorial Administrativă Găgăuzia, Krajina sârbească, Transnistria, Nagorno-Karabach etc.) aceste „republici” au fost integrate în spațiul economic al Federației Ruse, însă statutul lor internațional va rămâne deocamdată incert până Moscova nu ajunge la un acord definitiv cu Tbilisi. Momentan Suhumi și Tșinval au obținut, cu ajutorul militar al Rusiei, independența doar față de Georgia.

⁶ Cornel Ciurea și Eduard Țugui, *Conflictul transnistrean și integrarea europeană a Republicii Moldova: cazul regimului liberalizat de vize*, Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”, Chișinău, 2013 [Online]. Disponibil pe: <http://viitorul.org/newsview.php?l=ro&idc=132&id=4135&t=/STIRI-EVENIMENTE-IDIS/Conflictul-transnistrean-i-integrarea-europeana-a-Republicii-Moldova-cazul-regimului-liberalizat-de-vize> (15.04.2013).

Viziunea geopolitică de tip imperialist a Rusiei

Veronica Dumitrașcu

Cuvinte cheie: eurasianism, neoeurasianism, naționalism, imperialism, tendința expansionistă a Rusiei

Tendința de expansiune a Rusiei, așa cum preciza și Geoffrey Parker, s-a manifestat în toate perioadele istorice. Moscova a încercat dintotdeauna să exercite „o dominație centralizată asupra periferiei și s-a străduit, cu ajutorul regimurilor autoritare, să mențină ordinea în acest spațiu” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 167).

Geoffrey Parker lega fenomenul de dominație de tendința de expansiune teritorială a unui stat. Resursele naturale și umane ale Rusiei dublate de viziunea ei ambițioasă de a deveni un mare imperiu o caracterizau drept o putere dominantă, așa cum sublinia și Geoffrey Parker.

Discursul cultural, politic, chiar teologic al Rusiei s-a centrat întotdeauna pe locul pe care ar vrea să-l ocupe această mare putere în spațiu. Teoria privind determinismul spațial, geografic susținută de către Kjellen și Ratzel a fost preluată și de curentul eurasianist.

Până spre secolul XX, intelectuali ruși vedeau națiunea rusă ca parte a Europei, în ciuda neînțelegerilor cu Vestul. „Rusia era o națiune europeană, slavă, ortodoxă care s-a extins spre est prin misiunea sa civilizatoare” (Matern Frederick, 2007, 1). Însă cei care au fondat mișcarea eurasianistă (prințul Nikolai Trubetskoy, Piotr Savitskii, Georgii Florovskii etc.) susțineau contrariul: „Poporul rus și populația din națiunile lumii ruse nu sunt nici europeni, nici asiatici... nu le e rușine să admită că sunt *eurasiatici*” (Trubetskoy et. al., 1920 apud Matern Frederick, 2007, 1). Rusia, ca spațiu antropologic și cultural, este ceva aparte, spunea Trubetskoy, „eurasiaticii nu sunt exclusiv slavi, ci sunt și fino-ugrici și turci (moștenirea turaniană)” (Trubetskoy et. al., 1920, 100 apud Matern Frederick, 2007, 2).

Eurasianismul a apărut după Revoluția rusă, care a marcat începutul unei noi Rusii, așa cum sublinia și Sa-

vitskii. Revoluția nu a fost un simplu eveniment, ci un proces de distrugere a vechii Rusii. „Moartea vechii Rusii și apariția unei noi Rusii, o nouă individualizare a Eurasiei” (Savitskii, 1997, 52 apud Matern Frederick, 2007, 8). Pentru eurasianiștii revoluția a fost un prilej de despărțire de tot ce era european.

Trubetskoy vedea Pan Slavismul ca un „fals naționalism” (Trubetskoy, 1920, 84 apud Matern Frederick, 2007, 8). Cultura rusă este rezultatul unui proces de interacțiune a culturilor Sudului bizantin, estului tătar-mongol și vestului european, fiecare având un rol predominant în diferite timpuri istorice ale Rusiei (Savitskii, 1997, 83 apud Matern Frederick, 2007).

Trubetskoy sublinia că „Eurasia era separată de Europa și Asia prin specificități economice, etnice și geografice” (Trubetskoy apud Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 169). „Rușii au moștenit imperiul lor de la mongoli, cum spune Trubetskoy; expansiunea lor spre Pacific are loc prin marea câmpie eurasiatică” (ibidem). Istoria Rusiei este legată de acest spațiu geocultural: Eurasia. „Eurasia, ca întreg, se distinge geografic, dar și economic și etnic atât de Europa, cât și de Asia”¹. Ideile

eurasianiste se îndepărtează de cele ale istoricilor ruși de până în secolul al XIX-lea care vedeau expansiunea Rusiei ca pe o tentativă de a aduna teritoriile care erau la un moment dat incluse în vechiul teritoriu național. Eurasianismul, în special Trubetskoy, „gâdesc unitatea profundă a domeniului imperial țarist într-o nouă manieră: Eurasia ar întruchipa versiunea mesianică salvatoare a unei mișcări de eliberare mondială care să reziste dominației occidentale romano-germane” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 170). Eurasianismul s-au îndepărtat de ideile vechii Rusii imperiale, Rusia lui Ivan cel Groaznic sau proiectului europeanist al lui Petru cel Mare. Pentru a înlocui ideea vechii Rusii imperiale, Trubetskoy a oferit alternativa Eurasiei, ca „edificiu cultural”², dar și identitar. Într-un eseu intitulat „Naționalismul Pan-eurasianist”, Trubetskoy făcea un apel către locuitorii eurasiatici să-și recunoască identitatea eurasiatică. „Fiecare popor al Eurasiei trebuie să fie conștient că este membru al acestui spațiu. Conștiința apartenenței la acest spațiu trebuie să fie mai mare pentru fiecare membru decât conștiința apartenenței propriului grup”³. „Substratul național

¹ Bassin Mark, Classical Eurasianism and the Geopolitics of Russian identity”, Department of Geography, University College London, http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/MARK_BASSIN_CLASSICAL_EURASIANISM_AND_THE_GEOPOLITICS_OF_RUSSIAN_IDENTITY.pdf

² idem

³ ibidem

al statului cunoscut sub numele de Imperiu Rus și apoi ca URSS poate fi reprezentat doar de totalitatea popoarelor din acest spațiu, ca națiuni multietnice, dar care are propriul naționalism. În acest fel putem vorbi de națiunea Eurasiatică, teritoriul Eurasia și de un naționalism eurasiatic⁴. Trubetskoy pleda pentru o „unitate simfonică – armonie – privind națiunile multietnice ale Eurasiei”⁵.

Eurasianiștii resping orice legătura cu Europa și, în special, cu lumea vestică. Economistul eurasiatic Savitskii, într-un articol din 1921, sublinia: „Rusia nu este doar „Occident”, ci și „Orient”, nu numai „Europa”, ci și „Asia”, ba chiar nu este deloc Europa, ci „Eurasia” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2002, 171). Eurasia este un spațiu aparte și, așa cum subliniază Savitskii, „este determinat de o structură naturală specifică a regiunii: o juxtapunere între anumite zone ecologice orizontale și un sistem de râuri așezate vertical” (Torbakov Igor, 1999, 11). „Eurasia este indivizibilă”, subliniază același Savitskii (idem). Ideea determinismului spațial, interacțiunea dintre cultură și mediul geografic este preluată și de Lev Gumiliov. Folosind termenii de „pasionarism” sau „impuls pasi-

onar”, Gumiliov a descris energia biologică și spirituală a unui popor, a unei civilizații. Acesta se referea la Eurasia ca centru independent de etno-geneză, cultură și istorie. Procesul dinamic de etno-geneză a dus la apariția celui „super-etnos”. Fiecare „etnos” are propria energie spirituală, propriile stereotipuri și propriul sistem de valori⁶. Ca și Spengler și Toynbee, Lev Gumiliov amintea de un ciclu al culturii, un ciclu al civilizației. Sesizăm în aceste orientări influența organicismului. Gumiliov observa că toate organizațiile etno-culturale – națiuni, state, comunități religioase – funcționează precum organismul uman. Pentru Spengler, nașterea, copilăria, tinerețea, bătrânețea sunt fazele prin care trece organismul uman; aceste faze sunt întâlnite în evoluția fiecărei culturi. Pentru Lev Gumiliov, toate organizațiile etno-culturale trec printr-un ciclu de naștere, tinerețe, maturitate, bătrânețe, apoi dispar și sunt transformate în „relicve”. „Vârsta super-etnosului este factorul care determină fiecare particularitate istorică a Rusiei”⁷. Când faza „pasionarismului” slăbește, în locul „paseismului” (perioada eroică, de devotament pentru tradițiile naționale) este actualizată faza „actualismului” (preocuparea doar

⁴ ibidem

⁵ Torbakov Igor, „Rethinking the Nation: Imperial Collapse, Eurasianism and George Vernadsky’s Historical Scholarship”, Woodrow Wilson International Centre, 1999, 12

⁶ Krasteva Galya Andreyeva, „The Criticism towards the West and the Future of Russia-Eurasia”, The Eurasian Politician, 11 July 2003

⁷ idem

pentru prezent, lipsa tradițiilor și lipsa preocupării pentru generațiile viitoare). Apoi, este perioada „futurismului” (tiparul visătorului, al celor care își pierd credința asupra realității)⁸. Fazele descrise de Lev Gumiliov duc, în faza lor ultimă la decădere și la disoluția etnosului. Această perioadă de decădere ține până când apare un nou „impuls pasionar” și un nou etnos care duce la o nouă etno-geneză, spune Gumiliov⁹.

Lev Gumiliov demonstrează că rușii au reprezentat un etnos special în istorie. Acest etnos a luat naștere prin fuziune slavo-turaneană. Etnogeneza slavo-turaneană, la rândul ei, a luat naștere prin fuziunea dintre pădure și stepă. Această combinație de pădure și stepă a determinat caracterul cultural al poporului rus. Teoria lui Gumiliov despre etnogeneza a demonstrat că popoarele stepei eurasiatice, incluzându-i pe ruși, constituie un „super-etnos” (concept comparabil cu cel de civilizație). În acest fel, eurasiatiștii sugerau că civilizația eurasiatică (formată din popoarele stepei eurasiatice) este unică și nu aparține Europei.

Neoeurasianismul preia câteva componente ale eurasianismului clasic, chiar ar fi o continuare a acestuia în linii mari, însă reprezentanții neoeurasianismului îi imprimă acestuia un caracter propriu, ce îl distanțează cumva de eurasianismul clasic. „Neo-

eurasianismul reia mai multe elemente ale naționalismului clasic, a cărui complexitate impune, totuși, câteva distincții. Neoeurasianiștii sunt mai degrabă partizani ai imperialismului, decât ai izolaționismului; altfel spus, imperiul este, în viziunea lor, prelungirea națiunii” (idem).

Eurasianismul clasic pune accent pe cultura rusă ca notă distinctivă a naționalismului rus. Neoeurasianismul „acordă mai multă importanță statului, decât culturii ruse ca grup etnic în sine; este vorba de un naționalism centripet și nu centrifug” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 173). Ei sunt nostalgici după un URSS, dar nu în formula marxist-leninistă, ci după puterea de care dispunea aceasta, de expansiunea de tip imperialist. Neoeurasianismul se constituie ca proiect prin care se dorește o renaștere a unui imperiu, „o putere din care să se nască istoria” (idem, 173).

Aleksandr Dughin explică care ar trebui să fie avatarurile noului imperiu eurasiatic. „Acest imperiu trebuie să fie superior din punct de vedere strategic și spațial față de varianta precedentă (URSS)” (Dughin A., 2010, 142).

Neoeurasianismul nu se sprijină atât pe o renaștere spirituală, ci încearcă să invoce o politică de emancipare a Moscovei, iar discursurile neoeurasianiste sunt de cele mai multe

⁸ Gumilev L., „Eyhogenesis and the Biosphere”, <http://gumilevica.kulichki.net/English/ebe1.htm>

⁹ idem

ori folosite ca unealtă în sprijinul politicii de putere. „Perspectiva de transformare a lumii pe care ea o anunță presupune, mai degrabă, o revoluție conservatoare, susceptibilă de a restaura o fostă putere, mai degrabă decât o împlinire colectivă prin regenerescentă” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 174).

Scopul principal al noii mișcări eurasiene este acela de a acapara noi teritorii din foștii sateliți sovietici și de a respinge orice tentativă de ingerință în propriul spațiu. Fostele teritorii care au fost sub umbrela sovietică constituie ceea ce rușii numesc „sfera de interes vital” (idem, 175). Formula cu care Rusia numește zona de interes apropiată este de „străin apropiat”. Această formulă, folosită de pe vremea lui Elțin, desemnează faptul că „ansamblul țărilor postsovietice constituie o „sferă de interes vital”, ale cărei legături, atât umane, cât și istorice și economice justifică o influență preponderentă a Rusiei, moștenitoare a URSS” (Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 175). Dorința chiar a lui Putin este de a reinstaura rolul de lider al Rusiei în fostul spațiu sovietic și recuperarea teritoriilor foștilor sateliți sovietici. Rusia dorește să se situeze pe o poziție hegemonică, de mare imperiu. Așa după cum menționează și istoricii francezi Chaudet Didier, Parmentier Florent, Pelopidas Benoit, „neoeurasianistii afirmă că

Rusia practică mai degrabă o politică imperială, decât una imperialistă, exprimând încă o dată posteritatea depreciativă a conceptului de imperialism; ei rezervă acest termen stigmatizării dușmanului atlantist” (ibidem). Pentru ei, imperialiști sunt atlantiștii. Ei vor doar să refacă unitatea fostului imperiu, imperiul Eurasiatic. Așa cum spunea Prohanov, „ideea politică rusă este lipsită de semnificație fără o misiune imperială” (Prohanov Aleksander apud Chaudet D., Parmentier Florent, Pelopidas B., 2008, 176). În acest sens, Putin a depus eforturi pentru crearea uniunii eurasiatice, la început ca uniune vamală și economică, un pact încheiat între Federația Rusă, Belarus și Kazahstan. Formula eurasiatică este una asociativă, care depășește stadiul statelor naționale.

Sarcina neoeurasianismului este conturată de către însuși Aleksandr Dughin, cel mai cunoscut reprezentant al acestei orientări: „neoeurasianismul capătă importanță în măsura în care este capabil nu doar să explice, pur și simplu, din punct de vedere geopolitic logica evenimentelor istorice care se petrec, dar și să elaboreze un proiect futurologic coerent, capabil să se opună proiectelor Occidentului” (Dughin A., 2011, 110).

Folosindu-se de instrumentele geopoliticii, neoeurasianismul își justifică proiectul hegemonic. Proiectul neoeurasianist se sprijină pe posibilitatea

formării unui bloc geopolitic continental care se opune forțelor atlantismului. Dualismul geopolitic „telucrație” (puterea continentală) și „talasocrație” (puterea maritimă) răzbate în toată această orientare a „noului bipolarism” (idem, 111).

Alianța Rusiei cu alte puteri continentale pentru a lupta împotriva Occidentului reprezintă avatarul proiectului neoeurasianist. Principalii adversari sunt mondialisții din cadrul instituțiilor financiare occidentale, „imperialiștii” cum îi numesc geopoliticienii conservatori din cercurile rusești.

Reorganizarea lumii, în viziunea lui Dughin este bazată „pe o asociere de macro-regiuni pe care geopoliticianul rus le numește „centuri geoeconomice” sau „zone geoeconomice (Euro-Africa, Asia-Pacific, America și Eurasia)”¹⁰. Aceste zone geoeconomice pot exercita hegemonia asupra altor zone (în viziunea lui Dughin, zonele mai dezvoltate sunt SUA și Europa de Vest care pot exercita hegemonia asupra Americii de Sud, respectiv Africii)¹¹. Dughin instituie policentrismul ca mod dominant de instituire a puterii geopolitice. După Dughin, acesta va putea fi atins doar dacă se aliază cele trei macro-regiuni împotriva superputerii americane¹².

Visul lui Dughin, ca și al tuturor neoeurasianiştilor este crearea unui imperiu Euro-Asiatic din Dublin până în Vladivostok cu axa occidentală Moscova-Berlin și axa orientală Moscova-Tokyo (Dughin A., 2011).

Discursurile neoeurasianiştilor au fost aduse în atenția cercurilor politice de la Moscova. După venirea la putere a lui Putin, tendințele neoeurasianiste au devenit principalele puncte strategice privind politica externă a Rusiei. Alianțele încheiate cu diferite organizații ca Organizația Cooperării cu Shanghai (SCO), Comunitatea Economică Eurasiatică sunt câteva puncte importante privind influența curentului neoeurasianist în politica externă rusească.

Tendința Moscovei în politica externă este de a întări legăturile cu Europa și de a tăia legăturile euroatlantice.

Martynas Zapolskis, în articolul său, „Russian Geopolicy: Between Atlantism and Neo-Eurasianism”¹³ precizează că sunt cel puțin două elemente prin care Moscova încearcă să îndepărteze Europa de SUA:

„1. factorul energetic, dependența Europei de energie. Pactul încheiat între Rusia și Germania cu privire la resursele energetice și sugestia Rusiei făcută Germaniei (în contul Statelor

¹⁰ Bassin Mark, Eurasianism „Classical” and „Neo”: The Lines of Continuity, pag.14

¹¹ idem

¹² ibidem

¹³ Martynas Zapolskis, “Russian Geopolicy: Between Atlantism and Neo-Eurasianism” 22.11.2007 <http://www.geopolitika.lt/?artc=36>

Unite) pentru a crește de câteva ori aprovizionarea din depozitul imens de gaze Stockman din Marea Barents ilustrează politica energetică rusească de a slăbi legăturile dintre Europa și SUA ;

2. intensificarea politicii Eurocontinentalismului. Acest lucru duce la o creștere a influenței Rusiei în spațiul european prin Proiectul de Apărare și Securitate Europeană, inițiat la Paris și suportat de Moscova. Scopul Moscovei este de a distruge relațiile dintre Europa și SUA, adică infleunța Atlantismului”¹⁴.

Filosofia neoeurasianistă îi conferă Rusiei rolul de imperiu capabil să domine mari spații și să se legitimeze ca „axă a istoriei”, așa după cum spunea și Dughin preluând conceptul de la Halford Mackinder. Folosindu-se de instrumentele energetice și economice, Rusia încearcă să distrugă solidaritatea euro-atlantică, încearcă să elimine Statele Unite din Sistemul de Securitate European, încearcă să aibă un impact în vestul Europei și să asigure un control asupra fostelor teritorii care au aparținut spațiului sovietic¹⁵.

Unii autori, ca Laruelle subliniază faptul că „noul Eurasianism nu va trece de cercurile academice și nu se

va dezvolta ca o mișcare care se va întinde dincolo de Federația Rusă din cauza ambiguităților și a contradicțiilor care domină această orientare, iar guvernul nu va pleda pentru o mișcare naționalistă”¹⁶.

Chiar dacă unele discursuri neoeurasianiste nu și-au găsit ecou în cercurile politice moscovite, cum a fost cel al lui Aleksandr Panarin, totuși acțiunile care se conturează în politica externă a Rusiei trădează cumva influența curentului neoeurasianist.

Acest lucru poate fi urmărit în politicile de dezvoltare a energiei și transportului, cu precădere în extinderea exporturilor energetice către est, către China, către sud și către Vest¹⁷, stabilind legături solide cu puterile continentaliste europene, în special Germania. De asemenea, se fac eforturi pentru a integra Asia Centrală, Caucazul și Europa de Est în Comunitatea Energetică Europeană¹⁸. Deja s-au pus bazele uniunii economice eurasiatice, așa cum o numește Putin. Președinții Federației Ruse, Kazahstanului și Belarusului „au semnat declarația privind integrarea economică eurasiatică și acordul privind Comisia economică eurasiatică – instituția

¹⁴ idem

¹⁵ ibidem

¹⁶ Marlene Laruelle, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Johns Hopkins University Press, 2008, http://afri.au.af.mil/review_full.asp?id=213

¹⁷ Hahn M. Gordon, „The Rebirth of Eurasianism”, *The Russia Journal*, July 12-18, 2002, pag.12

¹⁸ idem

supremă a Uniunii Vamale și a Spațiului Economic Unic”¹⁹. Noul sediu al uniunii economice va fi la Moscova, iar partea kazahă a precizat că nu este de ajuns doar o uniune eurasiatică, ci să ne așteptăm la o „integrare

eurasiatică”²⁰. Rămâne de văzut care va fi proiectul de viitor în politica externă a Moscovei. Oricum, nu trebuie neglijată opțiunea neoeurasianistă rusească, un pericol în special pentru statele ex-sovietice.

BIBLIOGRAFIE

Cărți:

Chaudet Didier, Parmentier Florent, Pelopidas Benoît, „Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și în Rusia”, Ed. Cartier, Chișinău, 2008.

Dughin Aleksandr, „Bazele geopoliticii și viitorul geopolitic al Rusiei”, Ed. Eurasiatica, 2011.

Articole:

Hahn M. Gordon, „The Rebirth of Eurasianism”, *The Russia Journal*, July 12-18, 2000.

Krasteva Galya Andreyeva, „The Criticism towards the West and the Future of Russia-Eurasia”, *The Eurasian Politician*, 11 July 2003

Torbakov Igor, „Rethinking the Nation: Imperial Collapse, Eurasianism and George Vernadsky’s Historical Scholarship”, Woodrow Wilson International Centre, 1999.

Referințe internet:

Bassin Mark, „Classical Eurasianism and the Geopolitics of Russian identity”, Department of Geography, University College London (http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/MARK_BASSIN_CLASSICAL_EURASIANISM_AND_THE_GEOPOLITICS_OF_RUSSIAN_IDENTITY.pdf).

Bassin Mark, „Eurasianism „Classical” and „Neo”: The Lines of Continuity”, http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no17_ses/14bassin.pdf.

Bâtcă Ana, „Noul URSS va avea monedă unică”, 21 noiembrie, 2011, *Capital.ro*

Gumilev Lev, „Eyhogenesis and the Biosphere”, <http://gumilevica.kulichki.net/English/ebe1.htm>

Marlene Laruelle, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Johns Hopkins University Press, 2008, http://afri.au.af.mil/review_full.asp?id=213

Martynas Zapolskis, „Russian Geopolicy: Between Atlantism and Neo-Eurasianism” 22.11.2007 <http://www.geopolitika.lt/?artc=36>

Matern Frederick, „The Discourse of Civilization in the Works of Russia’s New Eurasianists: Lev Gumilev and Alexander Panarin”, York University, YCISS Post-Communist Studies Programme Research Paper Series, February 2007

¹⁹ Bâtcă Ana, „Noul URSS va avea monedă unică”, 21 noiembrie, 2011, *Capital.ro*

²⁰ idem

Republica Moldova – destinul unei provincii istorice românești

Ioan C. Popa

Cuvinte cheie: Rusia țaristă, limbă, credință, Basarabia, România

În 2011, Republica Moldova a împlinit 20 de ani de la proclamarea independenței. În 2012, s-au împlinit două veacuri de când această străveche provincie românească a fost ruptă din trupul Moldovei istorice și alipită Rusiei țariste. Moldova din stânga Nistrului, atât de mult timp înstrăinată, izolată și ruptă din matricea sa firească, a rămas în anumite privințe enigmatică, o provocare continuă pentru politica românească de două secole încoace. De fiecare dată când împrejurările au permis întâlnirea și reluarea contactelor directe, românii din vechiul regat erau impresionați de păstrarea limbii și obiceiurilor românești de către o populație ce părea pierdută în imensitatea imperiului de la Răsărit. Așa s-a impresionat folcloristul ieșean Teodor T. Burada, unul dintre primii cercetători care la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul

secolului al XX-lea a vizitat mai multe sate moldovenești din guberniile Cherson și Kamenitz-Podolsk, subliniind *identitatea aproape absolută* în ce privește limba, credința, obiceiurile, năravurile și cântecele, elemente definitorii pentru unitatea de neam a acestora cu românii din țara mamă. Simțăminte asemănătoare îl încercau și pe ardeleanul Onisifor Ghibu care, după prima întâlnire, din 1917, cu românii din stânga Nistrului, nota cu entuziasm: *am văzut cum o ramură a unui popor, rămasă sute de ani fără nici un contact cultural sau politic cu trunchiul neamului, trăind sub apăsarea unui regim... ca iarba sub piatră, nu și-a pierdut nimic din caracteristica sa națională.* Un an mai târziu, primul reprezentant diplomatic al României în Moldova din stânga Prutului, scriitorul Duiliu Zamfirescu, constată și el, nu fără o anumită surprindere, că *po-*

porul basarabean este pur românesc în substratul său, iar țăranul român, lipit de glie, constituia, în opinia sa, *comoara* adusă de Basarabia prin actul unirii cu România, de la 27 martie 1918, deoarece *dragostea de pământ a asigurat păstrarea neamului nostru în frontierele țării și în cuprinsul limbii*. Cu același prilej, Duiliu Zamfirescu atrăgea atenția că Basarabia ieșită din haosul revoluției bolșevice este un *câmp al contrastelor*, că societatea basarabeană se află într-un *echilibru nestabil*, ba mai mult notează el, peste tot, aici, *latet anguis in herba* (șarpele se ascunde în iarbă). Caracteristici care, în mod deloc surprinzător, au revenit în actualitate după o nouă ocupație de aproape cinci decenii, de această dată exercitată de regimul sovietic bolșevic, în multe privințe mai opresiv și ucigător decât regimul țarist. Ele s-au manifestat din plin în aceste prime două decenii de când *fosta* provincie istorică românească, devenită *fostă* republică sovietică, a pășit pe un drum nou, de edificare a unei identități proprii în lumea rezultată după destrămarea URSS și încetarea confruntării Est-Vest. A fost greu, a fost ușor, ce obstacole au apărut și a trebuit să fie depășite, ce dificultăți persistă, sunt oare ele insurmontabile, ce viitor îi rezervă destinul acestui teritoriu mărginit de două fluvii – Prutul și Nistrul –, iar cândva și de Marea Neagră? Iată doar câteva întrebări pe

care și le pun cetățenii tânărului stat independent Republica Moldova, dar și cetățenii și politicienii din alte țări, situate în vecinătatea geografică mai mult sau mai puțin apropiată. O scurtă privire retrospectivă ne poate aduce unele clarificări.

Podul de flori – o epocă a entuziasmului și speranței. Mișcările de renaștere și redeșteptare națională în diverse republici sovietice, inclusiv în RSS Moldovenească, au înregistrat cote înalte în 1988-1989, cu mai bine de doi ani înaintea destrămării URSS. La 27 august 1989, în Piața Centrală din Chișinău, în fața Casei Guvernului, o imensă masă de oameni (circa 750 000 persoane), într-o unitate de voință pe care numai marile momente ale istoriei pot să o inspire, solicită într-un glas: *Dreptate! Limba de stat și grafia latină!* Patru zile mai târziu, după dezbateri furtunoase, sesiunea a XIII-a a Sovietului suprem al republicii, sub puternică presiune populară, aprobă pachetul de legi care consfințesc declararea limbii *moldovenești* ca limbă de stat și revenirea acesteia la grafie latină. Se pune astfel capăt *bilingvismului armonios*, de fapt al *monolingvismului* puterii dominante, ce dăduse naștere, după cum afirma o deputată de la Soroca, unei generații *care nu cunoaște limba părinților și a strămoșilor, generație ruptă de rădăcinile naționale, indiferentă și străină față de tradițiile, cultura și obiceiuri*

rile neamului său. Un rol important în câștigarea acestei prime bătălii pentru redobândirea identității naționale au avut-o scriitorii și intelectualii basarabeni în general, precum și o serie de deputați care proveneau din zona satelor.

Evoluțiile din Basarabia intrau pe un curs ce avea să devină ireversibil. Parada sovietică din Chișinău programată la 7 noiembrie 1989 pentru aniversarea Revoluției bolșevice este obstrucționată și, caz singular în URSS, desfășurarea tehnicii militare împiedicată de militanți ai Frontului Popular, aflat în fruntea mișcării de renaștere națională. Evenimentele de la București, de la finele lunii decembrie 1989, sunt trăite cu intensitate de basarabeni. Pancarte uriașe purtate de un lanț viu la Chișinău scrise în limba română, revenită la grafia latină, anunțau tuturor: *Dictatorul a căzut! Unire români!* La doar câteva luni mai târziu avea loc primul act cu o puternică încărcătură emoțională și simbolică, numit *Podul de flori*. Acțiunea a fost concepută ca o lansare sincronizată de flori de pe ambele maluri ale Prutului, pentru a crea *un pod de revenire la adevăr, demnitate și fraternitate. Fără niciun discurs, fără lozinci, apeluri sau gesturi necugetate*, după cum va menționa mai târziu în „Memoriile” sale Mircea Snegur, primul președinte al Republicii Moldova. La 6 mai 1990 a avut loc, așa cum

consemnează în continuare fostul șef al statului moldovean, *acea mult râvnită și mult durută întâlnire a fraților, cu trecerea de pe un mal pe celălalt, și invers, cu îndelungate discuții de suflet, cu amintiri. Au participat atât tineri, cât și generația în vârstă, întâlnirile desfășurându-se de-a lungul Prutului la toate punctele de trecere.* Pe parcursul întregii manifestări nu s-a înregistrat niciun incident.

Să mai notăm câteva date memorabile care s-au succedat în perioada aceea de mari speranțe și dor de libertate: 27 aprilie 1990 – Mircea Snegur este ales democratic în calitate de președinte al parlamentului de la Chișinău. În aceeași zi, pe sediul Parlamentului este arborat Tricolorul, identificat de comisia de specialitate a legislativului cu „suveranitatea și independența națională a statului moldovenesc”; 23 iunie 1990 – Parlamentul de la Chișinău adoptă, în prima sesiune, Declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldova. Cu același prilej, este aprobată o hotărâre privind nulitatea Pactului Ribbentrop-Molotov și a consecințelor sale pentru Basarabia și Bucovina de Nord; 3 septembrie 1990 – Mircea Snegur este ales de parlament în calitate de președinte al Republicii; 16 decembrie 1990 – o a doua Mare Adunare Națională adoptă hotărârea de schimbare a denumirii republicii, prin renunțarea la sintagmele *sovietică* și *socialistă* din titula-

tura sa; 27 august 1991 – pe fondul evoluțiilor survenite la Moscova, în contextul puciului împotriva lui Gorbaciov, întrunit în ședință extraordinară, Parlamentul de la Chișinău adoptă Declarația de independență a Republicii Moldova prin care se proclamă dreptul acesteia de a-și hotărî *în mod liber prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară*. România a fost prima țară care a recunoscut Republica Moldova în calitate de stat suveran și independent.

Războiul de pe Nistru. Din păcate, noul curs al Republicii Moldova avea mulți adversari, atât în interior, cât mai ales în afara frontierelor sale. Încă din 1989 se declanșase așa-numitul fenomen separatist, prin înființarea autonomiilor găgăuză (Comrat, 12 noiembrie 1989) și transnistreană (Tiraspol, 2 septembrie 1990). La 2 martie 1992, în Transnistria izbucnea un conflict violent de proporții, generat de separatiști. Deloc întâmplător, războiul de pe Nistru era declanșat chiar în ziua în care la sediul ONU din New York se desfășurau solemnitățile de admitere a Republicii Moldova și Armeniei în organizația mondială.

Timp de câteva luni, conflictul din Transnistria a fost internaționalizat, iar pașnica populație de pe cele două maluri ale Nistrului a fost victima unor aprige confruntări armate, soldate cu un mare număr de victime și cu circa 17 000 de refugiați (din care 13 000

copii) care și-au părăsit casele din zona transnistreană și s-au stabilit în partea dreaptă a Nistrului. Un mecanism cvadripartit de negocieri, perfectat sub egida OSCE de Federația Rusă, România, Ucraina și Republica Moldova, a depus o activitate laborioasă pentru încetarea ostilităților. În cele din urmă, pacea a fost restabilită în baza unei „Convenții cu privire la principiile de reglementare pașnică a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova”, document moldo-rus semnat la Moscova, la 21 iulie 1992, de președinții în funcție atunci, Boris Elțin și Mircea Snegur. Pacea a revenit, dar în pofida eforturilor internaționale duse de aproape două decenii conflictul a rămas *înghețat*, fiind folosit ca pîrghie mai ales pentru influențarea opțiunilor politice ale Chișinăului.

De mai mulți ani, a fost pus în funcțiune un nou mecanism de negocieri în format „5 plus 2” (Rusia, Ucraina, OSCE, Republica Moldova, Transnistria, SUA și UE, ultimii doi protagoniști cu statut de observatori). Rezultatele sunt uneori încurajatoare, însă rămân departe de așteptări. Un rol important în ajungerea la rezultate concrete privind normalizarea situației în raporturile moldo-transnistrene îi revine, firește, Federației Ruse, care și-a asumat de altfel statutul de *putere garantă* încă de la începutul conflictului. De fapt, după cum îmi spunea cu cât-

va timp în urmă un diplomat de la Ambasada Federației Ruse în Republica Moldova, *conflictul transnistrean este cel mai ușor de soluționat dintre toate cele câte există în spațiul post-sovietic. Este doar o chestiune de voință politică din partea mai multor actori. Iar o rezolvare a acestui conflict ar transmite un semnal și pentru reglementarea celorlalte diferende care afectează stabilitatea și securitatea în zona euro-asiatică.* Deocamdată, reintegrarea regiunii transnistrene în statul Republica Moldova rămâne doar un deziderat. În ultimii ani, s-a accentuat cursul separatist al Transnistriei, iar suportul de care această enclavă beneficiază, declarat sau tacit, din partea Moscovei, explică în bună măsură evoluțiile înregistrate.

Integrarea europeană – un obiectiv de interes general. Pentru toată lumea este un lucru evident că drumul parcurs de Republica Moldova în cei 20 de ani de la proclamarea independenței nu a fost nici liniar, nici lipsit de obstacole și încercări. Dincolo de evoluțiile sinuoase, specifice de altfel tuturor statelor în tranziție desprinse din sistemul totalitar comunist, societatea moldovenească a înregistrat o serie de progrese certe. În primul rând este vorba de câștigul de necontestat în ce privește libertatea de conștiință și de expresie, afirmarea și consolidarea drepturilor democratice, în pofida unor derapaje temporare

marcate în perioada guvernării comuniste. Însăși imaginea Chișinăului, a celorlalte orașe și localități, a cunoscut înnoiri vizibile de la an la an. Cu toate acestea, așteptările populației sunt mult mai mari, dorința de schimbări favorabile și mai rapide a generat și deziluzii. Procesul de migrare în străinătate pentru căutarea unor locuri de muncă (în Federația Rusă ori în țările vestice) continuă să fie masiv, având consecințe directe asupra vieții economico-sociale din republică, asupra echilibrului socio-demografic și desigur a opțiunilor de vot cu ocazia diverselor alegeri.

De mai bine de doi ani asistăm la orientarea mai pregnantă a Republicii Moldova spre integrarea în Uniunea Europeană. Un proces salutat și încurajat de țările UE și SUA. Administrația Obama a ținut să fie prima care să transmită, cu ocazia vizitei vicepreședintelui Joe Biden la Chișinău (martie 2011), un mesaj de susținere solidă a orientării proeuropene a Republicii Moldova, afirmând că drumul parcurs până acum este *un exemplu bun de tranziție la democrație.* În august 2012, cu ocazia unei vizite istorice la Chișinău, a fost rândul cancelarului Germaniei, doamna Angela Merkel, de a reitera că *Republica Moldova are o perspectivă europeană.* Întâlnirile periodice, bi și multilaterale ale Chișinăului, la nivel de premier sau președinte, cu SUA, Uniunea Europeană

sau Federația Rusă, au devenit frecvente, atestând în mod clar un interes internațional special pentru Republica Moldova și zona geostrategică adiacentă.

România a rămas permanent fidelă orientării sale programatice, afirmată imediat după căderea comunismului și chiar înainte de proclamarea independenței Republicii Moldova, pentru valorizarea spațiului cultural și spiritual comun, pentru susținerea eforturilor de integrare și regăsire împreună în spațiul generos al valorilor europene. În același timp, România rămâne datoră cu elaborarea și aplicarea unei strategii coerente și cuprinzătoare față de vecinătatea estică, în care elementul central îl reprezintă relația cu Republica Moldova, Ucraina și Rusia. Iar disputele politice în chestiuni care privesc interese strategice naționale nu transmit semnale încurajatoare nici în interior, nici fraților de peste Prut.

O serie de divergențe și orgolii s-au resimțit acut și în interiorul Alianței pentru Integrare Europeană din Republica Moldova, intrată într-o criză majoră la începutul anului 2013. *După două decenii de construire a statului de drept, problema concilierii civice persistă în societatea moldovenească*, afirmă Sergiu Musteață, un tânăr și reputat istoric de la Chișinău. Este știut că, dintotdeauna, discordia internă a fost unul dintre dușmanii cei mai periculoși ai păstrării independenței și

ai supraviețuirii unui popor. Iată de ce *povața sacră și testamentară* (cum o numea patriotul basarabean Gheorghe Ghimpu) rostită de poetul național Mihai Eminescu rămâne mereu actuală: ***Popor românesc! Dacă fiii tăi ar fi fost uniți totdeauna, atunci și pământul tău strămoșesc rămânea unul și nedespărțit.*** O *povață* nu doar pentru românii basarabeni, ci pentru toți românii, oriunde s-ar afla.

Republica Moldova – la răscruce de drumuri. În existența sa multimilenară, teritoriul dintre Prut și Nistru a trăit numeroase momente de cotitură, care i-au creionat firul destinului. Unele de glorie, rămase ca puncte luminoase de reper în conștiința moldovenilor. Altele tragice, cu urmări dramatice pentru soarta acestora. Astăzi, după două decenii de independență, tânărul stat Republica Moldova parcurge din nou o perioadă crucială pentru viitorul său apropiat și mai îndepărtat. O perioadă complicată, presărată cu numeroase greutăți și provocări, dar totodată plină de promisiuni și speranțe. Cu o periodicitate aproape ciclică, la câțiva ani revine în prim-plan întrebarea: încotro se îndreaptă Republica Moldova? O întrebare căreia îi caută răspuns nu doar analiștii și observatorii din afară, ci și moldovenii înșiși.

Manifestările dedicate marcării celor 200 de ani de la raptul Basarabiei au evidențiat, mai presus de orice, deosebiri de opinii și interpretări, su-

pravețuirea sentimentului unității și al conștiinței de neam, păstrarea spiritualității și identității naționale a unei populații supuse timp îndelungat unor complicate și dureroase *experimente*.

Începutul anului 2012 a marcat și debutul activității unei noi administrații la Tiraspol, reședința regiunii separatiste din stânga Nistrului, avându-l în frunte pe Evgheni Șevciuk, cel care i-a succedat lui Igor Smirnov, simbolul unei puteri învechite, anchilozate și corupte, fără egal în Europa contemporană. O administrație mult întinerită și mai dinamică, promițătoare în multe privințe, dar cu multe necunoscute când este vorba de opțiunile sale reale privind viitorul regiunii. Schimbările substanțiale intervenite la nivelul administrației transnistrene s-au resimțit în primul rând în reluarea, după o lungă întrerupere, a negocierilor dintre Chișinău și Tiraspol, mediate de OSCE, Rusia, Ucraina, SUA și UE, acțiune bine primită de comunitatea internațională. S-au reluat, de asemenea, discuțiile asupra unor chestiuni care afectează direct și de mult timp viața cotidiană a cetățenilor moldoveni de pe cele două maluri ale Nistrului, mai ales în ce privește libertatea de mișcare a oamenilor și a mărfurilor. Ca factor încurajator mai notăm faptul că practicile discriminatorii ale separatiștilor în privința boicotării învățământului în limba română pentru o mare parte a copiilor din Trans-

nistria au primit de curând un nou blam internațional, fiind sancționate dur de CEDO. Răspunzând plângerilor formulate în 2004, 2005 și 2006 de părinții, profesorii și elevii de la liceele „Evrica” (Râbnița), „Alexandru cel Bun” (Bender) și „Ștefan cel Mare” (Grigoriopol), înaltul for de la Strasbourg a condamnat administrația de la Tiraspol pentru *încălcarea dreptului la educație în limba română*, aceasta fiind obligată să plătească despăgubiri de peste un milion de euro celor care au avut de suferit de la cele trei instituții de învățământ menționate. Cu toate acestea, în calea dialogului și a restabilirii încrederii persistă încă numeroase obstacole, unele reale, dar cele mai multe artificiale, întreținute de politica separatistă promovată în continuare și de către noii lideri de la Tiraspol. O politică al cărei scop declarat sistematic îl reprezintă consolidarea *statalității* regiunii transnistrene (sub titulatura de *Republică Moldovenească Nistreenă – RMN*) și orientarea unilaterală a Republicii Moldova în ansamblu spre Est, prin integrarea în Uniunea Vamală Euro-Asiatică.

Orientarea proeuropeană a Republicii Moldova pare de acum o certitudine, reafirmată periodic de către actuala guvernare de la Chișinău și încurajată puternic de liderii statelor occidentale, în frunte cu SUA și Germania. Pe de altă parte, cercurile de putere de la Moscova nu conțin

să condiționeze dezvoltarea unor relații normale cu Chișinăul, mai ales furnizarea de gaze și energie pe baze rezonabile, de orientarea exclusivă spre Est și acceptarea de noi concesiuni față de pretențiile separatiștilor transnistreni. Iar astfel de presiuni și condiționări nu rămân fără urmări. De pildă, sub presiunea Moscovei, conducerea de la Chișinău a solicitat și obținut din partea UE acordul ca Republica Moldova să beneficieze de o pauză până în anul 2020 pentru implementarea *pachetului energetic trei* (acțiune planificată inițial pentru 2016). Prin această amânare, cerută insistent de oficiali de la Moscova, autoritățile moldovene speră să obțină mai ușor acordul Gazprom de a reînnoi contractul de livrare a gazelor de către gigantul rus. Iar cazul nu este singular.

Ultimii ani au marcat incontestabil noi progrese în dezvoltarea relațiilor moldo-române. Un curs ascendent, poate prea lent totuși, după unii, poate prea abrupt și rapid, după cum opinează alții, dar vizibil pentru toată lumea. Contactele la nivelul cel mai înalt au fost reactivate, iar vizita la București a noului președinte al Republicii Moldova, Nicolae Timofti (3 mai 2012) a accentuat apropierea bazată pe comuniunea de limbă și cultură dintre cele două state, în cadrul unui Parteneriat strategic pe termen lung. Tot în acești ani s-au multiplicat con-

tactele și schimbul de vizite nu doar la nivel politic și economic guvernamental, dar și în planul mai larg al societății civile, atât de benefice pentru *regăsirea fraților cu frații*, cum suna o sintagmă la începutul anilor 1990. Un moment inedit l-a constituit prezența, la jumătatea lunii octombrie 2012, la Chișinău, a fostului președinte Emil Constantinescu, în calitate de reprezentant al rețelei internaționale LEND (Liderii Angajați în Noile Democrații), inițiativă susținută de foști șefi de stat, lansată de SUA, Suedia și Estonia. Vizita în capitala Republicii Moldova a fostului președinte român, născut la Tighina în perioada interbelică, a prilejuit o serie de discuții despre proiectul de integrare europeană a țării și de continuare a procesului de democratizare a societății moldovenești. Un ecou favorabil deosebit în mediile politice și jurnalistice de la Chișinău l-au avut sugestiile avansate de ex-președintele Emil Constantinescu privind oportunitatea organizării unui *sfat al personalităților originare din Moldova* care se bucură de notorietate în diferite state ale lumii, precum și a unui *forum al tinerilor moldoveni* care obțin performanțe în străinătate în diverse domenii (afaceri, știință, sistemul financiar-bancar și al administrației publice), ambele chemate să se pronunțe asupra viitorului republicii.

Disputele identitare – o chestiune serioasă a Republicii Moldova.

Este cunoscut că Nicolae Titulescu a considerat întotdeauna raptul Basarabiei ca fiind rezultatul unei complicități ruso-turce la violarea unui contract de drept internațional, în consecință un act de forță, inacceptabil. Anexarea Basarabiei a deschis, în fapt, o dispută multiseclară între români și ruși, ale cărei ecouri nu s-au stins nici astăzi. Un calcul simplu arată că în cei aproape 200 de ani care s-au scurs de atunci, aproape 154 de ani Basarabia s-a aflat sub stăpânire rusă sau sovietică (1812-1918, 1940-1941 și 1944-1991); a revenit în componența României timp de 25 de ani (1918-1940 și 1941-1944). O situație oarecum diferită a avut sudul Basarabiei (județele Cahul, Izmail și Bolgrad), care între 1856-1878 a fost restituit Principatului Moldova și, respectiv, Principatelor Unite (România, din 1862). De peste 20 de ani, Basarabia, lipsită de părțile de nord și de sud (tre-cute abuziv în componența Ucrainei), dar cu o *compensație* în stânga Nistrului (regiunea transnistreană), sub denumirea oficială Republica Moldova, este un stat independent.

În primii ani de după anexare, autoritățile țariste au tratat cu moderație populația din Basarabia, respectând în linii generale limba, tradițiile, datinile și obiceiurile statornicite din vechime pe aceste locuri. Treptat, însă,

presiunile pentru asimilarea moldovenilor au cunoscut o accentuare aproape continuă, Basarabia fiind transformată în gubernie. În pofida dificultăților, moldovenii și-au păstrat conștiința identității lor românești, procesul de redeșteptare națională înregistrând o amplitudine deosebită în contextul destrămării Rusiei țariste și al preluării puterii de către bolșevici. Acest fapt a făcut posibilă proclamarea Republicii Democratice Moldovenești (1917), iar un an mai târziu votul istoric al Sfatului Țării pentru unirea cu România.

După reocuparea Basarabiei de către sovietici, mai întâi în 1940-1941, dar mai ales după 1944, presiunile vizând comunizarea, deznaționalizarea și ștergerea conștiinței etnice și culturale a românilor basarabeni au cunoscut o amploare nemaîntâlnită. Au fost reluate și reactivate cu vigoare deosebită tezele din perioada Rusiei țariste, precum și metodele nefericite, cu consecințe tragice, experimentate în perioada stalinistă în fosta Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM), din stânga Nistrului (1924-1940), când au fost reinventate limba moldovenească și poporul moldovenesc, diferite de limba română și poporul român.

Declasificarea unor documente de arhivă bine ascunse până acum ochiului public ne dezvăluie faptul că, lună de lună, pe zeci de pagini, liderii comuniști de la Chișinău, de multe ori

străini complet de aceste locuri, informau conducerea de la Moscova despre „denaturarea grosolană în RS România a evenimentelor istorice legate de problemele formării și dezvoltării poporului moldovenesc, de statalitatea sa, de relațiile ruso-române și sovieto-române” (Document *strict secret* din 26 mai 1976). Se insinua publicarea de lucrări „care conțin o falsificare premeditată..., se demonstrează unitatea deplină a popoarelor moldovenesc și român” (Document din 14 martie 1978). Nici turiștii români care vizitau RSS Moldovenească nu scăpau tirului critic al ideologiei sovietice: acestora li se reproșa că „încearcă adeseori să demonstreze *identitatea* popoarelor moldovenesc și român, a limbilor și culturilor lor, *caracterul ilegal* al alipirii în 1812 a Basarabiei la Rusia..., subliniază sâcâtor apropierea lingvistică dintre popoarele moldovenesc și român, comunitatea lor, chipurile, de neam, etnică și statală” (Document *strict secret* din 26 decembrie 1978). Ambasadorul sovietic la București, V.I. Drozdenko, informa și el centrala despre materiale tipărite în România „în care sunt expuse voalat pretențiile teritoriale față de Uniunea Sovietică și se întreprind tentative de a pune la îndoială legitimitatea apartenenței de stat a unei părți a teritoriului RSSM și Ucrainei la URSS... Chestiunile respective au o importanță mai degrabă politică decât istorică”

(Document *strict secret* din 12 martie 1980). Nici în *epoca Gorbaciov* lucrurile nu au cunoscut o evoluție sensibil diferită în *chestiunea basarabeană*, în pofida măsurilor de liberalizare și transparență inițiate de acesta. Trebuie arătat clar – se sublinia într-un document emis de Biroul CC al Partidului Comunist al Moldovei, la 19 august 1986, că „destinul istoric al poporului moldovenesc este indisolubil legat cu dezvoltarea și consolidarea statului sovietic”, iar pentru contracararea *calomniilor antisovietice* se cerea „a folosi pe larg pregătirea pentru sărbătorirea (în 1987, n.n.) a 70 de ani ai Marelui Octombrie, a 150 de ani ai alipirii Basarabiei la Rusia, a 120 de ani ai nașterii lui V.I. Lenin”.

Fără îndoială, după destrămarea URSS și proclamarea independenței Republicii Moldova, procesul de renaștere națională a cunoscut progrese notabile. Cu toate acestea, chestiunea identitară a moldovenilor basarabeni nu a fost pe deplin tranșată, iar confuziile continuă să fie întreținute sistematic în rândul unei importante părți a populației, cu impulsuri mai mult sau mai puțin vizibile din afară. Resuscitarea confuziei identitare în privința limbii și originii moldovenilor a stârnit nedumeriri și din partea diplomaților occidentali de la Chișinău. Într-un mesaj de rămas bun, fostul ambasador american în Republica Moldova, doamna Pamela Hyde Smi-

th, le spunea studenților de la Universitatea de Stat a Moldovei: „Nu înțeleg de ce unii numesc limba vorbită de majoritate **limbă moldovenească**, în timp ce toată lumea știe că este **limba română**... Nici măcar nu văd ca oamenii să fie de acord asupra semnificației de moldovean, care pentru unii înseamnă etnic român, iar pentru alții semnifică o încercare în stil sovietic de a construi aici o etnie distinctă... Eu consider că lipsa sentimentului de identitate ca cetățean al țării este o problemă serioasă a Moldovei”.

Dificultățile renașterii naționale și ale redobândirii conștiinței de sine, după o îndelungată perioadă de totalitarism ucigător, sunt încă multiple și complicate. Pe de o parte, așa cum afirma poetul Grigore Vieru, *ceea ce ni s-a luat nouă, românilor din Basarabia, adică sufletul, graiul, obiceiurile și istoria, nu pot să crească la loc peste noapte*. Pe de altă parte, pentru anumite cercuri politice, din Republica Moldova și din afara ei, a intrat în practica obișnuită să militeze pentru reactivarea unor vechi stereotipuri privind așa-zisul *pericol românesc* și pentru repudierea limbii române văzută ca o amenințare la adresa statalității moldovenești. În 2003, la Chișinău a apărut un „**Dicționar Moldovenesc-Românesc**” (autor Vasile Stati); în noiembrie-decembrie 2006, săptămânalul „**Comunistul**” de la Chișinău publica un amplu serial in-

titulat „Cum minoritatea etnică română românizează majoritatea etnică moldovenească”; în numărul din 11 mai 2011, cotidianul „**Moldova Suverană**”, aservit Partidului Comuniștilor, publica un interviu în care Ivan Bodiul, fostul lider comunist al Moldovei Sovietice timp de 22 de ani, stabilit la Moscova, continua să susțină că „cel mai important rol în procesul lichidării statalității moldovenești îi revine României”. El le reproșa urmașilor săi comuniști o slăbire a activității pe „frontul ideologic”, ce poate duce la „distrugerea suveranității statului” și la „subminarea influenței Rusiei în Moldova”. În mod ironic, I. Bodiul afirma că Republicii Moldova îi trebuie o „uniune europeană cu Rusia și alte țări din spațiul post-sovietic”. Și presa democratică basarabeană remarcă „o resurecție periculoasă a spiritului revanșard rusesc”. Comentând vizita canonică la Chișinău a Sanctității Sale Kiril, Patriarhul Moscovei și al Întregii Rusii (octombrie 2011), cunoscutul editorialist Constantin Tănase semnala cu îngrijorare în ziarul „*Timpul*” că *Rusia se comportă în Moldova ca în timpul Operațiunii Iași-Chișinău. Astfel, la Chișinău, rușii nu serbează Ziua Victoriei asupra fascismului, ci își marchează dominația asupra acestui teritoriu, care este pentru ei nu numai o zonă de cultură și spiritualitate pravoslavnică, ci și una de politică ru-sească*.

Dar nu toată lumea din Republica Moldova privește spre trecut. În vara anului 2012, un mai vechi prieten, Theodor Magder, evreu român din Basarabia, îmi spunea cu seninătatea specifică vârstei: „Sunt bucuros că m-am născut român și, iată, pot muri tot român. Limba mea este româna. Eu vorbesc, gândesc și simt românește. Trebuie să-ți iubești limba, să simți că-i a ta, și numai a ta. O limbă are la baza ei mari jertfe umane, morale și materiale. Merită s-o cunoști și s-o iubești”. Un alt prieten, expert la Parlamentul Republicii Moldova, îmi spunea la rândul său: „Dacă îți cunoști limba, îți cunoști și neamul căruia îi aparții!”. Cu un deceniu în urmă, la o întâlnire dedicată aniversării nașterii lui Eminescu, desfășurată la Casa limbii române din localitatea Zaim, un bătrân învățător, pensionar, a luat cuvântul și a spus printre lacrimi: „Dvs. cei din România să nu vă mirați că noi, basarabenii, vorbim uneori stricat românește. Dvs. să vă mirați că mai

vorbim românește. Nu știți ce a fost pe aici...!”. Într-adevăr, cunoscând treptat istoria acestor oameni și acestor ținuturi, începi să înțelegi de unde atâtea surprize și paradoxuri. O explicație ar putea fi redată printr-o sintagmă simplă: *povara istoriei*. Fiecare basarabean poartă cu sine, conștient sau nu, o povară. O povară istorică pe care nu o poate înțelege nici el ușor și pe care nu o poate împărtăși oricui. O ține ca pe un secret, în inima lui, în sufletul lui. După două secole de înstrăinare și întâmplări tragice, basarabeanul este precaut și învățat să nu se dezvăluie niciodată complet. El este înclinat să mai păstreze de fiecare dată ceva, un mic secret, o enigmă, o taină, de bucurie sau tristețe, care este numai a lui.

Fără îndoială, Republica Moldova își continuă căutările pentru împlinirea propriului său destin. Ea se află încă la o răscruce de drumuri. O răscruce istorică, iar alegerea, până la urmă, le aparține moldovenilor înșiși.

Poziționări identitare la nivelul populației din Republica Moldova

Diana Didă
Lector dr. Darie Cristea

Cuvinte cheie: problema unionistă, „moldovenismul”, Uniunea Europeană, Imperiul Eurasiatic, elite pro-europene

În spațiul public au apărut din ce în ce mai multe voci în ultima perioadă care pun problema unionistă. A unirii cu Basarabia, desigur. Nu este scopul acestui articol să discute oportunitatea sau forma juridică pe care un eveniment de o asemenea amploare trebuie să o aibă. De altfel, după cum rândurile următoare argumentează, nu prea ar trebui să fie loc de polemică sau de trucuri de comunicare atunci când vorbim despre un proiect atât de semnificativ.

Ne confruntăm însă cu două probleme majore. Una ține de interesul față de problema în cauză și, în consecință, de cunoaștere. Pe scurt, sunt probabil mai mulți basarabeni care cunosc România decât români care cunosc sau au arătat vreodată după 1990 vreun interes față de Basarabia.

Cât de reprezentativi sunt acei basarabeni care au studiat sau au muncit în România – eventual au dobândit și cetățenie – pentru populația micului stat până la urmă românesc de peste Prut? Greu de spus.

Din păcate, cu mult înaintea cunoașterii reale a percepției reciproce s-au pus în mișcare arsenale propagandistice. O tabără a atacat cu „moldovenismul” și, pentru a nu pierde total pământul de sub picioare, cu implacabila dependență a Moldovei de spațiul economic și energetic rusesc.

Din partea românească au fost puține persoane și instituții care să fi construit o expertiză rațională și utilă asupra fenomenului Republica Moldova de după 1990 și, mai ales, asupra direcțiilor ulterioare de evoluție a unui spațiu mic din punct de vedere

geografic, dar uriaș din punct de vedere politic, măcar dacă ținem cont de plasarea lui între cele două imperii fundamentale ale Europei postmoderne: Uniunea Europeană și Imperiul Eurasianic. Care, între noi fie vorba, nici ele nu știu prea bine ce vor face pe viitor.

De după integrarea României în UE, dar mai ales după preluarea puterii la Chișinău de către Alianța pentru Integrare Europeană, Moldova a devenit mai deschisă către Occident și către România. O evoluție complexă care părușe a scoate micul stat est-european dintr-o paradigmă politică totuși comunistă, pro-rusă și serios antieuropeană și antiromânească.

Efectul a fost că expertiza românească asupra Rep. Moldova s-a înmulțit, brusc. Specialiștii care nu aveau idee ce se întâmplă acolo s-au grăbit să redescopere, fără să treacă prin zonă, Basarabia de la 1918. În mod cumva caraghios, în câteva rânduri, naționaliștii de oportunitate au început să îi critice pe pușinii experți cunoscuți, cum că ar avea o atitudine nepotrivită și că nu vor, vezi Doamne, să proclame Unirea.

Un cunoscut jurnalist basarabean numea această proclamare facilă a unui ideal totuși extrem de complex și de serios ghetoizarea naționalișmului. Dezbatarea academică este scoasă din discuție sau falsificată. Modalitățile cele mai fezabile de realizare a pro-

iectului nu sunt luate în calcul. Opinia publică nu este pregătită. Grupurile socio-demografice care eventual au altă opinie nu sunt menajate și, prin urmare, se ratează abordarea inclusivă. Naționalișmul de oportunitate se construiește pe lozinci, pe mesaje primitive, pe afect, pe sondaje făcute „in house” și pe mitinguri cu număr supraevaluat de participanți.

Să fie clar. Nu este nimic rău în a te baza pe formatori de opinie. Și „ceilalți” au. Dar să formăm opinia publică, să construim politica interesului național și, evident, cultura politică însoțitoare. Să facem publicitate, nu propagandă.

Cu ajutorul pseudo-studiilor, pseudo-sondajelor și al altor instrumente de același fel – căci inventivitatea, uneori peste măsura normalului, reprezintă o caracteristică a naționaliștilor de oportunitate – se redesenează societățile de pe cele două maluri ale Prutului și ajungem să ni se spună, de pildă, că peste 70-80-90% dintre români ar aproba unirea cu Republica Moldova mâine. Asta în ciuda faptului că doar 55% dintre ei privesc cu simpatie țara vecină, după cum o relevă alte sondaje, serios făcute. Procentul de simpatie este onorabil și meritoriu, fără îndoială, acel „doar” folosindu-ne la comparația dintre cifrele sondajelor menționate. În realitate, interesul față de Republica Moldova este scăzut la noi în țară. Dar, ca de obicei, printr-o

magistrală ardere a etapelor, în loc să construim interesul public față de problemă, preferăm să aruncăm o petardă și să punem, la baza unei idei care se vrea de primă importanță, o minciună penibilă. Și dacă se organizează referendum și nu se prezintă nici 30% să aprobe unirea? Cine răspunde pentru compromiterea ideii? Desigur, poporul, care nu va fi fost la înălțimea geniului creator al inițiatorilor. Nu mai vorbim de faptul că nu este neapărat frumos să vorbești aici despre unire fără să îi întrebi și pe oamenii cu care vrei să te unești.

Chiar așa. Știe cineva ce zic moldovenii?

DACĂ VOI NU NE VREȚI...

Din fericire, există astăzi un instrument de măsurare a opiniei publice care nu exista pe vremea lui Alexandru Lăpușeanu: sondajul de opinie. Cu ajutorul lui se pot evalua părerile, valorile și atitudinile unor populații, cu condiția ca el să fie utilizat în mod corespunzător. Altfel, se poate ajunge la concluzii bizare, după cum arătam anterior.

Un astfel de sondaj, reprezentativ la nivel național, a fost efectuat în primăvara anului trecut (martie-aprilie 2012) în Republica Moldova, de către un institut local (CBS-Axa), la comanda Institutului GeoPOL din România. Printre puținele, dacă nu chiar singurul care arăta vreun interes din-

spre România pentru a vedea cum își percep basarabienii poziția (geo)politică. Devine necesar să fie readuse în mintea publicului datele de anul trecut, multe dintre ele devenind cu atât mai actuale cu cât optimismul care încă înconjură atunci Alianța pro-europeană de la Chișinău s-a estompat serios. Să lăsăm, pe scurt, datele să vorbească.

DESPRE STATALITATE

Pentru orice cetățean de bună credință, interesat de relația cu Republica Moldova/Basarabia, unul dintre procentele care reies în urma efectuării acestuia vine ca un duș rece. Întrebați fiind în ce măsură sunt de acord cu afirmația că „Moldova și România sunt două state diferite care trebuie să se dezvolte independent”, 60,6% dintre respondenți se declară total de acord. Încă 20,3 la sută dintre ei se declară mai degrabă de acord. Adunate ambele procente, avem aproape **81% dintre cetățenii moldoveni care își exprimă acordul** pentru respectiva afirmație. Cetățenii moldoveni sunt deci, în bună măsură, atașați de statalitatea republicii lor. Aceasta este realitatea actuală și de aici trebuie să pornim orice discuție serioasă și rațională. Așa cum o relevau datele sondajului GeoPOL la care facem referire, cetățenii moldoveni, „frații noștri de peste Prut”, poate privesc cu părținare însă nu cu ură începuturile statului lor

– anul 1812, atunci când Imperiul Rus a anexat teritoriul dintre Prut și Nistru. Întrebarea, așa cum s-a regăsit ea în sondajul institutului Geopol, a sunat astfel: „Anul curent (*este vorba de 2012, n.a.*), se împlinesc 200 ani de la momentul când Basarabia (actuala Republică Moldova și o parte din teritoriul de la malul Mării Negre) a fost alipită Imperiului Rus. Există diferite atitudini și trăiri asupra acestui moment istoric. Care din următoarele afirmații este cea mai apropiată poziției Dvs.?”

Frapant este aici numărul mare al nonrăspunsurilor: 34,5% dintre respondenți nu știu sau nu vor să își exprime vreo opinie în acest sens. O treime dintre cetățenii moldoveni sunt, deci, fie decuplați de semnificația momentului traumatic din 1812, fie neștiutori, fie pur și simplu dezinteresați de chestiune. Diferențele dintre categoriile sociale și de vârstă nu sunt spectaculoase. Cum era poate de așteptat, cel mai mare număr de nonrăspunsuri la această întrebare îl avem la cei cu studii medii incomplete – 46,4 la sută. La celelalte niveluri de școlarizare avem cifre asemănătoare, cu puțin peste 30 la sută. Și, pentru că interesează cu siguranță, procentul nonrăspunsurilor la cei care comunică de preferință în limba rusă este de 37,6 la sută, iar la cei în limba română de 33,3 la sută. Așa cum spuneam, nimic spectaculos.

Respondenții care și-au manifestat o opinie au optat în măsură destul de semnificativă pentru varianta conform căreia „Basarabia a fost eliberată de către Imperiul Rus de sub stăpânirea Imperiului Otoman” – 28,4%. Aproape 40% dintre vorbitorii de limba rusă consideră respectivul eveniment drept o *eliberare* de sub stăpânire otomană (38,2%), iar în rândul celor care preferă limba română acest procent este de 24,8 la sută. Despre o *anexare* a Basarabiei de la Principatul Moldova vorbesc 24,1% dintre respondenți și încă 13% despre o anexare a acesteia de la Imperiul Otoman. Chiar și luate împreună aceste două cifre, procentul celor care vorbesc despre o anexare și care utilizează deci un concept ce în istorie are mai degrabă conotații negative nu este unul foarte ridicat (37,8%).

Datele de mai sus ne arată că avem de-a face cu o opinie publică fragilă, ce are diviziuni și falii specifice unei societăți care își caută drumul. Divergențele dintre opinii asupra unei chestiuni fundamentale, cum este evenimentul istoric de la 1812, nu sunt în acest caz nici periculoase, nici generatoare de conflict. Probleme ar fi apărut mai degrabă în cazul unei segmentări pe jumătate (50% la 50%, 49% la 51% și altele apropiate) a opiniilor în rândul cetățenilor moldoveni. Sau în cazul unor opțiuni radicale într-un sens sau altul, corelând cu

etnia respondenților (ruși vs. români/moldoveni). Nici vorbă însă de așa ceva. Indiferent de limba preferată de comunicare, opiniile respondenților merg spre toate cele trei variante oferite, după cum arătam mai sus.

Aici vorbim despre atomizare atitudinală și despre apatie (a propos de numărul mare de nonrăspunsuri), generate de multele istorii succesive și povești despre rolul și destinul Moldovei care le-au fost spuse cetățenilor basarabeni în cei două sute de ani de regimuri politice autoritare.

Lucrurile stau cam la fel în opinia publică basarabeană atunci când este vorba despre celălalt moment istoric semnificativ pentru statalitatea Republicii Moldova: formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, în anul 1940. Respondenții sunt împărțiți, dar nu scindați (procentele sunt ușor mai mari decât la întrebarea de mai sus deoarece ei au avut două opțiuni, nu trei), iar nonrăspunsurile dețin iarăși un procent foarte important – 23,7%. Acest moment este văzut ca influențând favorabil soarta istorică a poporului moldovenesc de 44,5% dintre respondenți și nefavorabil de 31,7% dintre ei. Și da, vorbitorii de limba rusă trag media în sus (57,4%), dar ce ne facem cu cei 40% dintre vorbitorii de limba română care au aceeași opinie? Mai mult, dacă satele sunt „păstrătoare” ale românismului, așa cum sunt ele considerate une-

ori și în România, cum explicăm cei 47,7% dintre cei ce trăiesc în mediul rural care răspund afirmativ la această întrebare? Toate acestea ar trebui clarificate, poate, nu evitate, în cadrul acelor dezbateri despre care vorbeam la începutul articolului nostru. Nu ne rămâne decât să așteptăm.

CEVA MIȘCĂRI SOCIAL-POLITICE?

Vorbeam anterior despre apatie. Aceasta este, ca și în România de altfel, o caracteristică a societății moldovenești. Rareori „mămăliga explodează”, într-o parte sau în alta a Prutului, când mase mari de oameni aleg să își susțină punctele de vedere și opțiunile în mod public, prin demonstrații sau mitinguri. Evenimentele care să antreneze mari mase de oameni sunt mai degrabă excepții, iar revendicările lor au avut extrem de rar caracter identitar. Sondajul GeoPOL a avut, în acest sens, o întrebare ce suna astfel (atenție, pentru a asigura o culegere corectă a datelor, întrebările au fost adaptate specificului lingvistic local!): „dacă mâine ar fi desfășurate careva demonstrații, marșuri, greve etc. pentru care cauze Dvs. ați participa la ele?” Cea mai atrăgătoare cauză pentru potențialii demonstranți s-a dovedit a fi: „Fortărea parlamentarilor să negocieze mai intens ca să aleagă Președintele țării” (în primăvara lui 2012 Moldova traversa încă o criză politică, de o vreme bună Parlamen-

mul nereușind să aleagă un președinte). Aproape unul din trei respondenți a fost de acord sau foarte de acord să participe la mitinguri, marșuri etc. cu o astfel de revendicare. În schimb, 60% dintre ei au considerat că mai degrabă nu s-ar implica în așa ceva. Aproape 25% dintre basarabeni ar manifesta pentru retragerea trupelor ruse din Transnistria (deși 62,7% ar sta mai degrabă sau sigur acasă), iar 23% ar ieși în stradă *împotriva* reunificării cu România (8,2% ar fi dispuși să se manifeste pentru). 66,9% nu ar participa la așa ceva, semn, totuși, că această chestiune nu stă pe agenda cetățeanului de rând.

Aceeași apatie deci ca și în privința altor motive de a ieși în stradă și a manifesta. Doi din trei cetățeni moldoveni nu sunt interesați în niciun fel de problema unirii cu România, preferând, poate, să muncească, să își ducă traiul de toate zilele și să își crească copiii. Semn rău, dar tot răul ar putea fi spre bine, chiar și pentru naționaliștii de oportunitate. În masa aceasta uriașă de 66,9% s-ar putea găsi, la un moment dat, oameni dispuși să ia în calcul chiar și o eventuală unire cu România. Cu argumente și răbdare, ei ar putea fi aduși alături de cei doar 8,2% dintre moldovenii ce ar manifesta pentru reunificarea cu România. Asta ar însemna însă să se pornească de la realitate, așa cum este ea deocamdată.

Realitatea nu pare neapărat mai roz nici la alți indicatori ce ar putea demonstra existența unor relații frățești între cele două state. De pildă, în ciuda evidențelor, doar 44,4% dintre respondenți sunt de acord cu faptul că moldoveneasca și româna reprezintă aceeași limbă. Jumătate dintre ei nu sunt de acord cu această afirmație. Lucru ușor absurd dacă ne gândim la evidența identității de limbă, dar tot acest lucru absurd ne demonstrează că întreaga construcție politică a unei identități moldovenești foarte complicate nu poate fi pusă între paranteze fluturând pur și simplu câteva stegulețe. Este adevărat aici că vorbitorii de română care consideră că avem de-a face cu aceeași limbă este mai mult decât dublu față de vorbitorii de rusă: 52,9% față de 21,1%. În sfârșit, un motiv de speranță pentru naționaliștii de oportunitate: peste jumătate dintre vorbitorii de limbă română realizează că vorbesc limba română! Altfel, conform aceluiași cifre din 2012, aproape 60% dintre moldoveni nu susțin niciodată formațiuni politice prounioniste; 47,8% nu consideră subiectul relațiilor dintre România și Moldova atât de important după cum este prezentat de politicieni și mass-media (peste 21% nonrăspunsuri); nici măcar de necesitatea ajutorului României în vederea integrării în Uniunea Europeană a Republicii Moldova nu sunt convinși 52% dintre basarabeni (39% dintre ei con-

sideră totuși că apropierea cu România i-ar ajuta să se integreze în spațiul UE). Diferențele dintre vorbitorii de rusă și cei de română nu mai sunt, în aceste chestiuni, atât de semnificative. Ce se va întâmpla în perioada următoare, în condițiile în care spectrul politic de la Chișinău se va modifica, și nu în favoarea forțelor pro-occidentale, rămâne de văzut.

Sondajul Geopol a avut, cum era și firesc, o serie de întrebări ce vizau viața politică, economică și socială internă a Republicii Moldova (mai sus le-am selectat, după cum s-a văzut, pe acelea care puteau oferi o perspectivă asupra relației României cu statul moldovenesc, în acord cu tema articolului nostru). Pe scurt, pentru cei interesați, putem spune că 80% dintre respondenți ziceau că țara lor merge într-o direcție greșită; 67% dintre ei se declarau dezamăgiți de politica de la ei din țară; 64% erau de acord și foarte de acord cu ideea conform căreia prea multă democrație „acum și în țara asta” nu face bine oamenilor; 51% considerau că guvernarea comunistilor a fost una benefică; 80% dintre moldoveni erau foarte de acord și de acord cu afirmația că Moldova are nevoie de un conducător cu „mână de fier”. În multe privințe, situația internă a Republicii Moldova se aseamănă cu cea din România: pesimism, dezamăgire față de clasa politică, nostalgie, probleme economice și sociale dintre

cele mai grele și mai diverse. Probabil, răsturnările politice spectaculoase din parlamentul moldovenesc nu au făcut decât să adâncească apatia. Avem două societăți aflate încă într-o situație de tranziție, în care dezideratul este construirea unei societăți prospere și funcționale. Abia atunci, cel mai sigur, cele două state de pe malurile Prutului vor deveni cu adevărat atractive unul pentru celălalt.

POLITICA EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Un capitol separat al sondajului GeoPOL a fost consacrat relațiilor externe ale Moldovei, în percepția cetățenilor săi. S-a constatat cu acest prilej că țara despre care basarabienii au cea mai bună părere era Rusia, 87% dintre ei declarând că au o părere foarte bună sau destul de bună despre aceasta. Podiumul era ocupat în continuare de Ucraina (82,7%) și de Germania (75,3%), în timp ce România se află abia pe locul șapte, cu aproape 63%. Interesant este că în dreptul României constatăm și procentul cel mai mare de respondenți ce declară că au o părere destul de proastă sau foarte proastă (31%), dublat de un grad mare de notorietate (doar 3,5% dintre basarabeni spun că nu cunosc destule despre țara noastră). Din nou, vorbitorii de rusă trag media în jos, doar 44,9% având o opinie favorabilă despre România,

iar dintre cei care vorbesc româna, aproape 70% au o părere pozitivă despre aceasta. Când vine însă vorba despre Rusia, diferențele între cele două categorii lingvistice nu mai sunt atât de mari: 93% dintre respondenții vorbitori de rusă și 84,2% dintre cei de română au o părere foarte bună sau bună despre respectiva țară.

Această atitudine este întărită și prin procentele de la alte întrebări similare. În cazul unor calamități naturale, de pildă, 61,8% dintre basarabeni se așteptau să primească cel mai mare ajutor din partea Federației Ruse și doar 26,7% din partea României. La fel în cazul unei crize economice foarte grele, când speranțele a 52% dintre basarabeni tot spre Rusia se îndreaptă, și doar 15% spre țara noastră. Toate acestea făceau ca 54,8% dintre basarabeni să desemneze Federația Rusă drept partenerul cel mai important al Republicii Moldova. Mai mult de unu din doi basarabeni identifică deci această țară ca fiind cea mai legată de țara lor și doar 14,5% o consideră legată printr-un parteneriat important de România.

Așa cum o arată cifrele, se pare că de noi, cei din partea stângă a Prutului, cetățenii moldoveni nu au prea mare nevoie nici din punct de vedere economic sau social, nici din punctul de vedere al ajutorului „frățesc” pe care am putea să li-l acordăm la nevoie (vezi răspunsurile la întrebarea

despre calamitățile naturale), elitele pro-europene mai având mult de lucru până la a așeza parteneriatul cu țara noastră pe locul convenit în opinia publică de peste Prut. Singura facilitate pe care le-o putem acorda deocamdată pare a fi cetățenia română. 63% dintre respondenți afirmă însă că nu dispun și nici nu intenționează să dispună de cetățenia altei țări, nici de cea românească, nici de cea rusă. Dintre cei care erau de acord cu dubla cetățenie, 14,7% aveau deja la data efectuării sondajului cetățenia română. Alți 17% dintre ei erau în plin proces de dobândire, în timp de 35% declarau că intenționează la un moment dat să aplice o cerere în acest sens. Un unionism pragmatic.

Percepția unei poziții geopolitice proprii, indusă, evident, de încercările istorice prin care a trecut Republica Moldova, este, așa cum ne arătau datele sondajului în discuție, destul de evidentă. Întrebați dacă ar avea posibilitatea să aleagă o configurație regională din care să facă parte, moldovenii optau în proporție de 29% pentru un „grup comun cu Rusia Ucraina, Bielorusia, Kazahstan”, 28,1% pentru „Europa Unită (Uniunea Europeană)”, 23,5% alegeau „în țara mea fără unirea cu vreo țară sau uniune de state”, 6,8% „Uniunea Sovietică”, 5,1% „CSI (ca acum)”. Restul, nonrăspunsuri, nu foarte multe.

La o altă întrebare, 63,1% dintre moldoveni cred că Moldova ar trebui să devină membră cu drepturi depline a UE, dar 69,4% cred că ar trebui să devină membră a Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan. În mod evident, mulți respondenți nu văd „conflictul” dintre cele două apartenențe regionale.

Abia 10% dintre respondenți declarau că urmăresc evenimentele politice care au loc la noi în țară. Mai mult de jumătate dintre ei declarau că nu sunt *interesați deloc* de viața politică românească (52,6%) și *puțin interesați* se declarau încă 21%. Sursele de la care ei se informează despre sfera politică din România sunt, în primul rând, canalele de televiziune din Moldova (47,7%) și, apoi, cele din România (33%). Există o masă destul de importantă de populație care nu se informează deloc pe această temă (28,8%). Este deci clar că politicul de la noi nu îi prea atrage pe cetățenii moldoveni (cum nu îi atrage nici pe unii – destul de numeroși – cetățeni români, de altfel). Cel mai de încredere politician de la noi era Traian Băsescu (un beneficiar al electoratului basarabean cu cetățenie română), dar nici cota lui nu era impresionan-

tă – doar 23,9%. Restul politicianilor care animau scena politică din România în primăvara lui 2012 erau cotați cu mai puțin de 10% încredere (asta presupunând că respondenții aflaseră de existența lor, căci cei mai mulți rămân pentru publicul basarabean niște necunoscuți). Probabil, tendința de a cunoaște doar persoalitățile de la vârful politicii de la București este valabilă și în perceperea guveranților instalați după anul electoral 2012.

Ce învățăm din acest sondaj? Desigur, unele voci vor spune că era mai simplu să nu se fi făcut sau să nu fi fost dat publicității. De ce insistă unii să „facă” nation-building în deplina necunoaștere a realității de la care pornesc, nu știm. Nu ar fi prima dată când, din graba de a participa la un moment istoric, aceiași riscă să pună umărul la ratarea unei șanse istorice. Dar dacă există un simț istoric care să trimită Basarabia mai înspre vest decât se află acum, într-o formulă sau alta, acesta nu va funcționa dacă nu va fi dublat de bun-simț. Iar bunul-simț începe de la cunoaștere, fie că vorbim de unire sau pur și simplu de integrare europeană. Deocamdată, în privința Moldovei avem prea multe proiecte și prea puțină cunoaștere.

Condiționări politico-demografice în Orientul Mijlociu Extins

Lector univ.dr. Cristian Bizadea

Cuvinte cheie: Orientul Mijlociu Extins, demografie, demopolitici, schimbarea socială și politică, primăvara arabă

Menținerea în actualitatea ultimilor ani a „primăverii arabe” a generat o efervescență de opinii și analize ale Orientului Mijlociu Extins, care au disecat realitățile regionale din perspective geopolitice, politice (interne și externe), economice sau sociale. Factorul demografic nu a fost neglijat, însă în majoritatea cazurilor a fost abordat drept una dintre cauzele proxime ale crizelor politice sau chiar retrogradat în postura de efect al altor evoluții ce au condus spre instabilitatea cotidiană.

Prezentul demonstrează că, în pofida schimbărilor de registre politice (unele încă în curs, precum Siria, sau în așteptare, precum Statele Golfului), deznodământul este departe de

eternul anotimp promis al paradisului islamic, sub auspiciile căruia au fost declanșate mișcările socio-politice. Iar o rațiune pare a fi tocmai demografia sau, mai degrabă, demopolitica – înțelegând prin aceasta demersurile intenționate de politică demografică și efectele acestora, urmărite sau nu la momentul inițierii, asupra spațiului fizico-demografic și socio-demografic. „*After the Arab Spring will come the demographic winter*”¹ (după primăvara arabă va veni iarna demografică) este una dintre avertizările extrem de inspirate, dar prea puțin vocale, care subliniază importanța condiționărilor politico-demografice ale regiunii, după cum vom demonstra în cele ce urmează.

¹ Mervyn Bendle, *The Australian*, 21 februarie 2013, <http://www.theaustralian.com.au/national-affairs/opinion/after-the-arab-spring-will-come-the-demographic-winter/story-e6frg-d0x-1226582224127>, accesat 24.04.2013

Orientul Mijlociu Extins este un spațiu montat, articulat pe fondul unei evoluții istorice marcate de criza sistemului colonial și de repetate tentative de recuperare a unor „granițe juste”, de revendicări identitare concurente *asupra unor zone în care* distribuțiile populațiilor sunt neuniforme și segmentate de caracteristicile geodeterministe ale arealelor de habitare², de suprapunerea unor influențe omogenizatoare sau diferențiatoare de natură lingvistică și religioasă și, nu în ultimul rând, de cea mai spectaculoasă creștere demografică la nivel mondial din ultimul secol.

Deși aflat în umbra gigantilor demografici din Asia Meridională și Răsăriteană, în speță China și India, Orientul Mijlociu Extins este una dintre cele mai dinamice zone în ceea ce privește creșterea demografică, devansând orice alt punct de pe glob. În ultima jumătate de secol, această regiune a avut o creștere demografică de 3,6 ori, de-a dreptul impresionant față de media de 2,6 în continentul asiatic sau de 3,5 în Africa Subsahariană. Explozia ce caracterizează în prezent regiunea a început în a doua jumătate a secolului XX, când populația totală a sporit de la mai puțin de 100 milioane în 1950 la aproximativ

360 milioane în 2000 – ceea ce reprezintă o creștere de 260 milioane în 50 de ani. Astfel, fiecare stat al regiunii și-a dublat sau triplat numărul populației în ultimii 35 de ani, trecând în ritmuri proprii prin diferitele faze ale tranziției demografice și contrazicând prin evoluție axiome general valabile în statele în curs de dezvoltare:

- sporirea nivelului de trai nu a condus la diminuarea creșterii demografice (înregistrându-se un pregnant fenomen al ecoului³) și nu indică deplasarea evoluțiilor spre clasicul model demografic tranzitoriu în care natalitatea scade odată cu mortalitatea și stabilizează sau diminuează creșterea demografică, astfel încât sporul demografic se menține ridicat;
- în pofida dezvoltării, emanciparea femeii (înțelegând prin aceasta accesul la educație și intrarea pe piața muncii, respectiv denunțarea paternalismului) este lentă și nu pare să afecteze tiparele familiei tradiționale și cotele de fertilitate aferente;
- presiunea socio-economică și impactul deselor conflicte asupra populației active nu diminuează potențialul natalității sau

² Înregistrându-se enclave și exclave demografice, precum concentrările arabe din estul și sudul Iranului în primul caz, respectiv regiunile kurde din nord-vestul și nord-estul aceluiași stat

³ În care generații succesive (baby-boomers) ajung la vârsta fertilității și generează propriul val de natalitate

speranța de viață, care continuă să crească;

- o măsurile de control demografic și accesul la facilitățile contemporane ale imagisticii fetale nu au produs, în această regiune profund patriarhală, o presiune asupra ratei nete de reproducție⁴, iar raporturile de gender se mențin echilibrate.

Invalidarea, cel puțin temporară, a modelului demografic tranzitoriu (care asociază trecerea de la cote ridicate ale natalității și mortalității la valori scăzute ale ambilor indicatori pe fondul dezvoltării economiilor industriale) constituie o curiozitate demopolitică explicabilă doar prin argumentele neopolitice care supralicitează orizonturile naturale de înlocuire. Tranziția mortalității nu a precedat, în acest caz, o tranziție a natalității și nu dă semne, dincolo de o reducere a fertilității după standardele Orientului Mijlociu Extins, că va încetini creșterea explozivă. Fără a invoca sau utiliza conceptul de cea de-a doua tranziție demografică, care a proiectat o grilă aplicabilă populațiilor occidentale (privind ratele conjuncturale și calendarului de nupțialitate, practica coabitării, reducerea bruscă a fertilității etc.), este posibil ca evoluțiile regionale să fie explicabi-

le prin determinări socio-demografice specifice.

Orientul Mijlociu Extins pare să își definească un model tranzitoriu propriu pe termen lung care, deși influențat de determinările contextuale exprimate anterior, este caracterizat în mod fundamental de: impactul normelor religioase în dinamica familială și manifestarea fertilității în cadru conjugal; predispoziția culturală spre fertilitate ridicată; păstrarea ponderii populației tinere în ciclurile demografice viitoare, în baza fenomenului ecoului; substituția rapidă a dinamicii reproductive proprii, temperată de programe de natalitate sau indicatori ai primei tranziții demografice (sporirea gradului de educație al femeii și părăsirea status-rolului casnic, creșterea nivelului de trai) prin schimburi de populație intra și inter-regionale cu rol compensator; centripetarea urbană accelerată, ca soluție pragmatică a limitărilor inerente ale potențialului de habitare rural.

În ansamblu, tranziția demografică este accelerată, însă distribuția evolutivă este neuniformă și profund legată de celelalte coordonate proprii fiecărei structuri demografice. În faza întâi a tranziției demografice, populația este tânără și se menține

⁴ După cum s-a întâmplat în China, unde prescripția „copilului unic” a generat un excedent de populație masculină, ca efect al practicii cvasieugenice a avortului selectiv în căutarea unui descendent de sex masculin

la un nivel relativ constant, calitatea vieții și adesea contextele conflictuale sporind mortalitatea inclusiv până la valori ce surclasează natalitatea. Speranța de viață are cote medii, iar stadiul de dezvoltare economică este corespondent etapei preindustriale. În Orientul Mijlociu Extins au fost plasate în această fază Libia, Iran, Algeria, Iordania și Siria anilor '90. De asemenea, se menține încă pe acest palier Yemenul zilelor noastre. Faza a doua a tranziției demografice presupune o păstrare a ratei ridicate a natalității și o scădere a mortalității, pe fondul îmbunătățirii condițiilor de viață. Speranța de viață este și ea în urcare, astfel încât dimensiunea populației explodează. Din punct de vedere economic se înregistrează o creștere suficientă și necesară pentru a susține volumul din ce în ce mai mare al populației și, în acest condiții, debutează de regulă și tranziția între rural și urban în ceea ce privește distribuția spațială a populației. La începutul anilor '90 se găseau în această etapă Turcia, Tunisia și Israelul, iar în prezent încă sunt cantonate aici Irakul și Egiptul. În cea de-a treia etapă, populația este încă în creștere – ca urmare a exploziei din faza a doua. Natalitatea scade, în special ca efect al emancipării femeilor care au acces la educație și intră masiv pe piața forței de muncă, respectiv acceptă și folosesc metode contraceptive ca parte a planificării familiale. Mortalita-

tea este de asemenea în scădere, în condițiile în care îmbunătățirea nivelului de trai amplifică speranța de viață. În prezent, se regăsesc în acest profil devianțele demografice din Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită, Oman și Qatar, în care dimensiunea de sex masculin prezintă o amplitudine generată de migrația masivă a forței de muncă – generând un profil demografic artificial. De asemenea, în funcție de stadiul de evoluție în interiorul etapei a treia, se regăsesc Libia și Siria (debut); Algeria, Iordania, Iran, Turcia, Tunisia, Liban (poziție mediană); respectiv Israelul (final de interval). În faza a patra, are loc o stabilizare a populației, după ce natalitatea și mortalitatea se echilibrează. În Orientul Mijlociu Extins, această etapă nu este recognoscibilă încă pentru niciunul dintre statele regiunii și nici nu se prefigurează într-un viitor apropiat, mai ales în condițiile absenței de facto a echilibrului în condiționările politico-demografice.

Din fericire, chiar și în lipsa unor strategii demografice sau a unor politici sociale care să rezolve problemele generate de fazele incipiente ale tranziției demografice, există mecanisme naturale de autoreglare a fertilității care se dezvoltă contextual și necorelat:

- industrializarea intensivă (pentru Orientul Mijlociu Extins este valabil și un adagio în ceea ce

- privește dezvoltarea spectaculoasă a sectorului serviciilor, precum ponderea turismului în economia tunisiană sau egipteană), care a generat un exod rural-urban. Această axiomă este valabilă în toate statele, cu excepția Emiratelor Arabe Unite, unde ponderea urbană a cunoscut un regres în ultimele două decenii, însă motivul nu rezidă în diminuarea polarității orașelor, ci în diferența de spor demografic determinată de fertilitatea crescută a zonelor rurale;
- menținerea unei piețe farmaceutice în general nereglementată, care permite (chiar dacă nu facilitează) accesul la contraceptive, în condițiile unor dogme religioase (norma islamică clasică și nu interpretările sale fundamentaliste sau instrumentările politice) în care contracepția este privită preponderent ca un mijloc de asigurare a unui climat propice și de întărire a familiei;
 - îmbunătățirea sistemului medical și al asistenței maternale de specialitate, astfel încât scăderea mortalității infantile a diminuat presiunea procreării extensive pentru a reduce riscul general al mortalității infantile. Această realitate, care inițial a dus la un spor demografic în condițiile în care tiparele reproductive s-au modificat mult mai lent decât progresul și adresa-bilitatea serviciilor medicale, a fost dublată de dezvoltarea sistemelor distributive sau a celor de asistență socială (inclusiv pseudostatale, precum cel administrat de Hezbollah în Liban – după cum vom detalia în cele ce urmează) care au preluat presiunea de suport a generațiilor vârstnice de pe largi cohorte de urmași și au plasat-o în responsabilitatea statului sau a altor organisme și organizații;
 - introducerea electricității și aderența largă a televiziunii, care promovează (din motive exclusiv comerciale) noi modele culturale pentru tiparele familiale ale Orientului Mijlociu Extins. Un aspect inedit ține de impactul serialelor tip „telenovelă” asupra modelului reproductiv (spre exemplu, seriilele turcești „Nour” și „Anii pierduți” au avut o audiență de 85 respectiv 67 milioane telespectatori în Orientul Mijlociu Extins, potrivit revistei Variety). Rațiunea avansării unui model familial cu descendență restrânsă în cadrul acestor programe TV ține strict de rațiuni comerciale, dat fiind că este mult mai ușor să scrii telenovele despre familii mici;

- sporirea substanțială a accesului femeilor pe piața muncii și în învățământul terțiar. O eventuală emancipare poate genera efecte demografice importante, prin raportare la evoluțiile occidentale unde a condus la prăbușirea natalității, însă nu este previzionată o asemenea dezvoltare într-un interval temporar mediu. Se poate considera astfel că evoluțiile și puțin probabilele revoluții în privința genului și a relevanței sale sociale nu vor produce, în mod determinant, mutații importante în dinamica demografică și în raporturile demopolitice regionale din zona islamică. Pe acest fond, sunt însă vizibile fenomene neașteptate, precum: reducerea semnificativă a fertilității generale în majoritatea statelor zonei; creșterea speranței de viață a femeilor în medie cu 3 ani peste cea a bărbaților; sporirea ratelor de acces la învățământ pentru femei; fertilitate încă ridicată în unele dintre cele mai bogate state (Oman, Libia, Arabia Saudită), în contrast cu scăderea fertilității în câteva dintre cele mai sărace țări ale regiunii (Egipt sau Tunisia, de exemplu).

Direct relevante asupra dinamicii populației (mai ales în condițiile creșterilor geometrice din Orientul Mijlociu

Extins), raporturile de gender actuale păstrează încă societățile regiunii într-o veritabilă centură patriarhală. Este drept că ratele de evoluție sunt lente și extrem de diferențiate între diferitele societăți ale regiunii. Astfel, dacă în Turcia, Israel și Libanul occidentalizat modelul de gender a suferit o modificare radicală sinonimă aproape cu o revoluție feministă (ca efect al modernității și, potrivit unor analiști, laicizării societății), în statele tradiționaliste Yemen sau Arabia Saudită paternalismul este încă o dominantă. Această situație indică existența unei diferențieri între cele două tipuri de feminism întâlnite în spațiul islamic: feminismul militant de tip occidental și cel moderat de tip islamic. Feminismul de tip occidental are o aderență și un impact scăzut, datorită faptului că practicantele sale sunt percepute (în mod corect) ca încălcând tradiția și contrazicând modul de viață islamic, prin promovarea unor atitudini și comportamente străine de substratul social și cultural al populațiilor respective. Mai mult, opoziția politico-ideologică față de Occident a crescut nivelul de intoleranță față de aceste comportamente, astfel încât impactul feminismului militant este minim. Celălalt tip – în speță feminismul de tip islamic, are o prezență mai discretă însă mult mai largă în societățile musulmane, dat fiind că nu contrazice normele, ci încearcă tocmai în baza acestora să

promoveze un alt statut și o majorare de status pentru femeile din islam.

În plină explozie demografică, declinul fertilității se va mai lăsa așteptat cel puțin un deceniu, timp în care dividendul demografic al unei populații active în creștere va produce mai multe probleme decât va rezolva. Dacă „revoluțiile iasomiei” s-au produs și au loc în prezent în special în statele din Orientul Mijlociu Extins aflate în faza a treia a tranziției demografice, este remarcabil faptul că acestea au avut loc și într-un stat aflat în faza a doua (Egipt) și sunt de așteptat chiar și într-un stat din faza întâi (Yemen). Mobilul îl reprezintă diferența de potențial între dimensiunea populației active și orizontul de așteptări al acesteia, respectiv contextul socio-economic (și mai puțin politic, întrucât chiar dacă ecuația politică a fost acuzată și modificată, politicul este privit drept responsabil tocmai pentru acest context socio-economic). Altfel spus, corelările politico-demografice inadecvate sau chiar absența de facto a oricăror strategii demopolitice, menite să rezolve problema cohortelor populației tinere active aflate pe un vârf istoric din punct de vedere al ponderii în totalul populației regionale, par să reprezinte catalizatorul mișcărilor sociale, indiferent de poziționarea statelor regionale în fenomenul tranziției demografice.

Aceeași logică proprie și particulară a tranziției demografice din Orientul Mijlociu Extins determină la nivel micro o deplasare în ultimul secol a cantonării populației de la mediul rural către mediul urban. Printr-o revoluție industrială „redivivus”, Orientul a generat un fenomen demografic recunoscut în Occidentul secolului XIX. În prezent, fluctuațiile ratei de creștere a populației Orientului Mijlociu Extins par a fi corelate cu distribuția spațială, în sensul înregistrării unei predilecții urbane aproape generale care explică și se justifică în parte în condițiile scăderii cu 50% a sporului anual de populație (o axiomă demografică indică faptul că populația urbană tinde să aibă un spor natural mai redus decât cea rurală). În statele de referință se regăsesc toate modelele tranzitorii, delimitate potrivit unei taxonomii proprii, în modele de tip „X” (populația preponderent rurală înregistrează o translație spre populație preponderent urbană – specific Algeriei, Omanului, Iranului, Tunisiei și Turciei), în „V” (populația preponderent urbană a înregistrat o creștere simetrică cu diminuarea populației rurale – Arabia Saudită și Libia), în „O” (mai rar întâlnit în dinamica demografică contemporană, modelul presupune diminuarea populației urbane și creșterea celei rurale, după o perioadă de creștere a ponderii urbane – Irak și Yemen) sau în „U” (după o perioadă

de creștere specifică modelului „V”, ponderile se mențin sensibil egale pe un interval determinat – celelalte state ale regiunii).

La nivel macro, evoluția istorică a dinamicii populației a generat în timp o dificultate a localizării spațiale, care rezidă nu neapărat în identificarea generică a arealului de habitare, ci în diferențierea de vecinul proxim. Corpurile de populație compacte, definite prin atribute identitare etnice sau mai sintetice, de factură tribală, revendică teritorii în care sunt sau nu majoritare; tranzitează într-o logică migratorie ancestrală a beduinilor, tuaregilor și berberilor regiuni adjuocate de sedentarizări recente sau contemporane; reclamă fie o statalitate exclusivistă (vezi exemplul kurd), fie o metastatalitate integratoare (cum ar fi diferitele proiecte federaliste, mai mult sau mai puțin efemere, precum Republica Arabă Unită). Dilema diferențierii motivează tendințe de excludere spre periferii a minorităților sau de enclavizare a diferitelor populații. Aceste tendințe nu se manifestă numai în cadrul general al statelor, ci și în subdiviziuni macro (precum provinciile) sau micro (precum orașele, sens în care exemplul Bagdadului contemporan nu este nici de departe singular sau de dată recentă, dacă ar fi să amintim numai diviziunile tradiționale ale Beirutului).

Societățile Orientului Mijlociu Extins sunt în fapt o succesiune de ce-

lule de habitare cvasiautonomie, dat fiind că aproape toată populația își efectuează majoritatea activităților în interiorul acestor celule. Relațiile dintre nuclee se definesc la nivel de afiliere etnică și religioasă (prin suprapunerea, adesea, a conștiinței naționale), determinând segregări care generează presiunea împingerii spre periferii a minorităților. O astfel de logică socială nu exclude permeabilitate, însă adesea doar ca mobilitate tranzitorie și nu drept implant definitiv. Faptul că statele regiunii înregistrează între 19-20 (Teritoriile Palestiniene, respectiv Iordania) și 101 grupuri etno-lingvistice (Iran) indică o fragmentare extremă a populației în termeni de etnie, limbă și religie, la care se adaugă alte microdiviziuni în raport de afilierea tribală sau de definirea națională.

Toți acești factori contribuie la o delimitare extrem de fluidă a populațiilor regionale, în condițiile unei densități nete extreme care plasează oricum Orientul Mijlociu Extins pe primele poziții ale clasamentului mondial.

În cadru dimensional socio-geografic al arealului, dinamica populațiilor este alcătuită din două fenomene diferite, în speță mobilitate naturală a migrației voluntare și mobilitatea deviantă sau refugierea. În Orientul Mijlociu Extins există o dinamică în care masa în mișcare surclasează adesea zonele imobile și antrenează, într-un

fenomen de avalanșă, chiar și sedentarizările insuficient ancorate în coordonate pragmatice de genul suficienței economice, stabilității sociale sau securității personale. Nu întâmplător, în categoriile cu populație semnificativ alogenă se regăsesc nu mai puțin de 50% dintre statele regiunii, în timp ce cealaltă jumătate intră în categoria generatorilor de migrație, contribuind la echilibrele și dezechilibrele regiunii. Impactul demopolitic este cel mai evident la nivelul afluirilor deviate, generate de apariția sau reactivarea conflictelor. Astfel, populația palestiniană a fost enclavizată atât în interiorul Israelului (din rațiuni de adjudecare teritorială exclusivă), cât și lângă granițele acestuia (ca element de presiune gestionat de statele arabe limitrofe). Chiar și contextul conflictual al relațiilor saudito-yemenite a creat un nou precedent prin utilizarea refluxului forțat al forței de muncă drept factor de presiune. Aceste exemple surprind succint legătura dintre determinările demografice, în termeni de expansiune și recul, și politicile activate la nivelul relațiilor externe regionale pe linii de falie preponderent etnice.

Elementul etnic este, în majoritatea cazurilor, circumscris unei posibile și proprii teorii vectoriale a etniei, de factură neoconstructivistă, care pornește de la premisa că etnia nu reprezintă atât o problemă de opțiune, cât de acceptare (sau de conștientizare

și conceptualizare) a identității generate de evoluția istorică a colectivității. Procesul este în egală măsură natural și rațional. De asemenea, este dinamic și evolutiv. Aceste atribute nu neagă caracterul instrumental al etniei, însă doar ca efect și nu drept cauză a generării sentimentului etnic. Cu alte cuvinte, întrucât niciodată opțiunile nu prezintă același grad de utilitate sau de actualitate, alegerea – dacă și când este posibilă – reprezintă exclusiv o selectare între identități specifice unor momente temporale înlănțuite, dar nu simetrice (trecutul, prezentul și viitorul evoluției istorice ale societăților Orientului Mijlociu Extins). Discrepanțele dintre acestea, indiferent de numărul opțiunilor, propulsează întotdeauna o opțiune drept cea mai fezabilă. Cu alte cuvinte, nu este propriu-zis o selectare, cât o acceptare a inevitabilului cel mai favorabil. Un astfel de caz îl reprezintă diferențierea între populațiile din Peninsula Arabică sau cele care habitează Irakul și Iordania, însă exemplele pot include și Algeria versus Tunisia sau Tunisia versus Libia ș.a.m.d. O astfel de instrumentalizare adaugă un plus de complexitate dimensiunii socio-demografice, prin faptul că fluiditatea ce caracterizează cantitativ populațiile regiunii se extinde și asupra atributeilor de definire sau identificare.

Din punct de vedere al rasei, pre-diposițiile culturale ale populațiilor

regionale au fost modelate în timp de două aspecte: vecinătățile (și contactul cu grupuri cu o fizionomie diferită), respectiv normele religioase. În primul caz, vecinătățile au determinat în evoluția istorică a populațiilor o predispoziție pentru acceptarea vecinilor de o altă rasă, care în timp au devenit parte a unor populații nediferențiate, precum cazul yemenit, unde sunt înglobate grupuri originare de pe coasta africană învecinată. În Egipt însă, o vecinătate de factură similară nu a condus la un grad mai ridicat de acceptabilitate pentru minoritatea nubiană sudică, care este în continuare supusă unor discriminări motivate strict rasial (din moment ce membrii săi vorbesc aceeași limbă ca populația majoritară și sunt de asemenea adepți ai islamului, în mare majoritate).

Orientul Mijlociu Extins poate fi considerat o regiune lingvistică unipolară, Israelul reprezentând doar o enclavă, iar Iranul și Turcia frontiere de limitare a cantonării limbii arabe. Astfel, deși asimilarea etno-lingvistică arabă a fost limitată la nord-est de caracterul monolitic al civilizației persane – care și-a păstrat structura indo-europeană și a acceptat drept unic import islamismul în defavoarea zoroastrismului tradițional, precum și de evoluția civilizației otomane – cantonată în arealul altaic, în vest extinderea arealului său a cuprins tot Nordul Africii, unde bariera natură a deșertului a limitat zona de

expansiune etnolingvistică arabă. Pe cale de consecință, frontierele lingvistice regionale au subzistat într-un spațiu paralel frontierei teritoriale sau a celei etnice, suprapunerile fiind cel mult o coincidență fericită (precum relația dintre populația iraniană și farsii). Această uniformitate relativă la nivelul macrolimbii favorizează în continuare mișcările voluntare de populație, nelimitate de bariera comunicațională, și contribuie la catalizarea unor curente integriste care valorizează valența naționalistă a substratului lingvistic (precum panarabismul).

Dacă limba permite existența și manifestarea unei reale metaculturi arabe dominante (araba definind, înainte de toate, un spațiu cultural și mai puțin etnic), religiile diverse și antagonice ale regiunii crează falii demopolitice ce contribuie la dinamica populațiilor. Relația dintre politică, religie și demografie este relevantă din mai multe considerente. În primul rând, din perspectiva teoriei potrivit căreia fertilitatea crescută a populațiilor religioase devansează în proporție majoritară fertilitatea populațiilor laice în statele în curs de dezvoltare (precum Orientul Mijlociu Extins), iar echilibrul de forțe se modifică pe măsură ce crește nivelul de dezvoltare al acelei societăți. În al doilea rând, este interesantă observația lui Eric Kaufmann (Kaufmann *apud* Voas – *Religion and Politics: The Demographic Imperative*, lucrare rea-

lizată pentru APSA conference – Chicago, 2007) potrivit căruia „populația intră, iese și se mișcă în cadrul unei religii în aceeași manieră în care oamenii se nasc, mor sau migrează în cursul vieții”, ceea ce dă naștere unei posibilități cu totul noi de interpretare a religiei dintr-o perspectivă socio-demografică. Populația religioasă este afectată, prin urmare, nu doar de asimilare sau alinare de către o altă populație religioasă sau de secularism (vezi exemplul irakian în timpul guvernării partidului socialist Ba’ath), cât mai ales de fertilitate și mortalitate. În fine, dimensiunea socio-demografică a religiei se manifestă pregnant în ceea ce privește atributele de identificare ale populațiilor. Atunci când acestea sunt revendicative și au substrat politic, modifică realitățile demopolitice prin schimbarea accelerată a dispoziției populațiilor (în speță cantonările) sau a ponderilor în totalul național (prin excluderi mai mult sau mai puțin agresive, care generează migrații sau refugieri). Orientul Mijlociu Extins este și a fost dintotdeauna un spațiu în care identitatea se exprimă și prin religie. Exemplul dispoziției populației în enclavele religioase din Bagdadul contemporan este suficient pentru a ilustra importanța revirimentului religiei asupra manifestărilor demopolitice actuale.

Reașezările constante ale acestor grupuri, peste care se suprapun granițe arbitrare moștenite de la regi-

murile coloniale, determină o perisabilitate fără precedent a demarcațiilor interstatale, și implicit a coordonatelor teritoriale ale populațiilor din regiune. Printre factorii favorizanți se numără:

- existența unor frontiere de facto care complică ansamblul geopolitic regional. Astfel, frontiera de jure dintre Israel și Siria este situată la vest de Înălțimile Golan, în timp ce frontiera de facto este reprezentată de cea în vigoare efectivă din 1974, adică la est de Golan;
- prezența liniilor de demarcație pe post de frontieră de facto, stabilite în baza unor acorduri de încetare a focului în conflicte externe (frontiera siriano-israeliană);
- tentativele de implantare a unor proiecte metastatale perisabile, cu efecte federaliste, construite în baza aspirațiilor panislamiste sau panarabice (precum Republica Arabă Unită, deființată în 1961);
- tendința de recuperare a frontierelor istorice, cum ar fi re poziționările yemenite soldate prin unificarea celor două republici în mai 1990, redobândirea provinciilor Asir și Najran (în baza acordului din 2000 cu Arabia Saudită), redesenarea frontierei din Dhofar (acordul din 1992 cu Oman) și redobândirea suvera-

nității asupra insulelor Hanish (după acordul din 1999 semnat cu Eritreea) ș.a.m.d.;

- constituirea regiunilor tampon, afrontaliere (în afara granițelor statelor care le delimitează, precum zona neutră de la granița kuweitiano-saudită) sau intra-frontaliere („Zona de securitate” israeliană din Libanul de Sud, între 1978 – 2000);
- recurența unor proiecte geopolitice care supralicitează viabilitatea unor posibile state exclusiviste etnico-religioase (precum actualele speculații cu privire la iminența unui microstat alawit în Siria).

Teritorialitatea se exprimă astfel prin regula generală în care modificările de frontieră sunt destul de rar dictate de re poziționări ale dispozitivelor compacte de populație, precum și prin excepția de la regula generală, în baza căreia re poziționarea și compactizarea actuală a populațiilor dictează noile frontiere (vezi exemplul israelian demult consolidat, apropiatul deznodământ palestinian sau aspirațiile și mișcările dedicate din zonele kurde, libaneze și irakiene sau scenariile siriene). Prin urmare, nu surprinde afirmarea în Orientul Mijlociu Extins a unor tipare naționale întârziate, orientate pregnant spre indicatorii teritorialității și omogenității. Aceste formule nu au fost însă destinate întotdeauna

găsirii celui mai mic numitor comun (în pofida continuității lingvistice arabe sau a tendinței de unificare religioasă în cadrul unei *umma* universale care ar fi putut favoriza o asemenea dezvoltare). Deficitul de coagulare națională reală a acestor areale construite artificial (cu excepțiile periferiei estice a Orientului Mijlociu Extins, precum Turcia sau Iranul) poate fi atribuit și tribalismului, prin plasarea sa conjuncturală, dar repetitivă, în opoziție cu statele. Altfel spus, grupurile și populațiile Orientului Mijlociu Extins sunt compuse dintr-o rețea complexă de unități tribale extrem de puternice din punct de vedere al coeziunii, care susțin sau din contră, subminează, structurile statale.

Citându-l pe Emile Durkheim, Nabil Khoury (Philip S. Khoury *et al*, *Tribes and State Formation in The Middle East*, University of California Press, Los Angeles, 1990) consideră că statele – inclusiv cele ale Orientului Mijlociu Extins – se bazează pe o „*solidaritate mecanică; în speță cooperarea unei multitudini de grupuri etnice, economice, birocratice și politice*”, care implică în timp schimbări profunde ale logicii tribale. Realitățile actuale indică faptul că este posibil ca această disponibilitate de a-și suspenda sau transfera către stat prerogativele de autoritate tribală să reprezinte mai degrabă un mandat social încredințat temporar, de bună voie

sau nu (au fost nenumărate cazuri în care coeziunea națională s-a bazat pe forța, inclusiv armată, a statului), de către elitele tribale. Prin urmare, cedarea prerogativelor este posibil să nu fie permanentă și în niciun caz definitivă și nerevendicabilă ulterior, în funcție de alterarea status quo-ului. Spre exemplu, retribalizarea irakiană din prezent are loc după mai bine de 30 de ani de disoluție forțată a coeziunii tribale în timpul regimului Ba'ath al lui Saddam Hussein, ca răspuns sau pe fondul unei stări de insecuritate generală și existenței unui stat irakian slab.

În acest context complex de condiționări demopolitice, proiectele naționaliste sunt clar delimitate de și în națiunile-stat, însă apartenența la o națiune „poate fi sub-, super- și trans-statală, deoarece granițele națiunilor nu coincid aproape niciodată cu așa-numitele națiuni-stat” (așa cum afirma Nira Yuval-Davis în *Gen și națiune*, Editura Univers, București, 2003). Acțiunile demopolitice vor continua să reprezinte instrumentul de operare în cadrul arhitecturilor statale mai mult sau mai puțin stabilizate, fiind oricând posibile evoluții neprevizibile ale rețetei imperfecte omogenitate / teritorialitate = națiune.

Revenind la definiția demopoliticii și fără a căuta neapărat soluția în axiome sociologice, este evident că evoluția naturală a proceselor de

suprapunere a sistemelor culturale, economice și politice în același spațiu, poate avea drept rezultat integrarea culturilor distincte minoritare în cadrul unei culturi globale standardizate, omogene și protejate sau cel puțin promovate de puterea centrală. Cât de amplă sau cât va corespunde această cultură actualelor delimitări statal-naționale rămâne de văzut; dacă această evoluție naturală este posibilă, rezează o altă dilemă. Oricum, o faza postnațională nu se prefigurează prea curând în Orientul Mijlociu Extins, multe dintre scenariile de tip “horizon scanning” anticipând chiar o reconfigurare statală prin fragmentare în structuri omogene etnico-lingvistice și confesionale, condiționate cel mult de sustenabilitatea economică.

Pe ansamblu, indicatorii generali de dezvoltare economică din Orientul Mijlociu Extins previzionau o îmbunătățire a performanțelor economice ale regiunii în intervalul 2011– 2012 cu o medie procentuală de 5% din produsul intern brut (PIB), după valoarea de creștere de 3,1% din PIB înregistrată în 2010 (mai mică decât estimările inițiale cu aproape 2%). Această perspectivă era motivată de impactul relativ redus al crizei economice internaționale la nivel regional, în condițiile în care legăturile economice internaționale (în domeniile și industriile afectate de criză) și cele financiare sunt

relativ limitate, cu excepția domeniilor de nișă precum industria petrolieră și turismul. Din acest motiv, economiile în dezvoltare din Orientul Mijlociu Extins au înregistrat doar efecte diminuate ale recesiunii globale din intervalul 2008 – 2009, potrivit Băncii Mondiale (*Global Economic Prospects June 2011: Regional Annex*).

În aceste condiții, gradul de afectare al economiilor regionale a fost influențat de nivelul de interconectare și interdependență cu economia globală. Spre exemplu, PIB al Turciei a avut o evoluție oscilantă, marcând prin rata de creștere negativă din 2009 efectele interne ale vârfului recesiunii globale. În același timp, însă, Qatarul a reușit să își mențină ritmul de creștere al PIB în gradientul pozitiv, chiar dacă și-a diminuat rata de creștere (*Global finance, 2011*). PIB al statelor regiunii asigură o distribuție cuprinsă între locurile 17 și 89 la nivel mondial (cu poziționări ușor diferite în cadrul clasamentelor economice, în funcție de surse), fiecare dintre aceste poziționări delimitând nivelul potențialului economic al statelor regionale. Ca indicator global, PIB nu are o semnificație demografică evidentă, însă analiza per capita poate furniza un răspuns cu privire la resursele care susțin populațiile regionale. Astfel, chiar dacă Turcia înregistrează primul loc în clasamentul Orientului Mijlociu Extins, cu 735 mii milioane USD, PIB / capita (în

speță produsul inter brut pe cap de locuitor) reprezintă 14,1 mii USD – ceea ce plasează Turcia mult în urma Emiratelor Arabe Unite (49,5 mii USD), Kuweitului (39,5 mii USD), Israelului (30,3 mii USD), Omanului (25,9 mii USD) sau Arabiei Saudite (25,3 mii USD), conform *Global Finance*.

Tendința de menținere sau revirement a creșterii economice a fost întreruptă în o bună parte din statele regiunii de „*primăvara arabă*”, revoluțiile și mișcările sociale mai mult generând o spirală a scăderii economice decât fiind motivate de deficite economice. Spre exemplu, în evaluarea Băncii Mondiale proiecția de creștere a PIB la nivelul anului 2011 a fost redusă în mai puțin de 3 luni de la 5,1 – 5,2% către valoarea medie de 3,1 % în statele Orientului Mijlociu Extins, cea mai mare scădere fiind înregistrată în statele în care au avut loc incidente (precum Egipt și Tunisia, iar din 2012 – și cu cele mai dezastruoase efecte – în Siria).

Cu excepția statelor membre în Consiliul de Cooperare al Golfului (monarhii conservatoare în care mișcările sociale ample nu sunt previzibile – în speță, Kuweit, Oman, Qatar, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, respectiv Bahrein), în toate celelalte state ale Orientului Mijlociu Extins perturbările politice au produs și vor produce cel mai probabil o serie de efecte economice importante, cu im-

pact social și demografic: prețul petrolului va continua să crească, ceea ce avantajează în primă etapă furnizorii tradiționali ai zonei, însă cu prețul unor concesiilor fiscale importante acordate propriilor populații pentru a preveni tulburările sociale; statele regionale care importă hidrocarburi vor fi afectate de prețurile pe care le achită pentru importuri, care vor genera la rândul lor inflație pentru bunurile de consum și implicit o presiune mai mare asupra bugetelor pentru menținerea subvențiilor la combustibil și alimente (Iran); profilul turistic al statelor regionale (spre exemplu, Egiptul și Tunisia) va fi afectat de instabilitatea post-revolte; cronicizarea crizei va duce la prăbușirea economiei, mai ales în condițiile blocării fluxurilor financiare de embargo internațional extensive (Siria).

În aceste condiții critice, posibilitățile de absorbție ale pieței muncii și-au menținut deficitul, proiectând Orientul Mijlociu Extins pe primul loc în clasamentul șomajului (mai mult de 25% din populația activă – cu mențiunea că această valoare este agregată întrucât există o diferență semnificativă între cifrele oficiale, ale persoanelor înregistrate în sistemul de protecție socială cu statutul de șomer, și volumul populației neangajate într-un proces economic de producție). Iar această valoare s-a resimțit din plin în piețele revoluționare ale regiunii, precum centrul Tahrir din Cairo, în care

majoritatea contestatarilor erau tineri șomeri sau fără perspective profesionale satisfăcătoare.

La nivelul regiunii, diferențele de dinamică demografică și economică au propulsat o parte dintre state în postura de furnizori permanenți sau temporari de forță de muncă, în timp ce altele au devenit importatori de capital uman, cu mult înaintea manifestării fenomenului globalizării la nivel mondial. Această mobilitate naturală a populației este astfel accentuată de dezechilibre economice care fundamentează un proces de tip push-pull (încadrându-se într-o teorie economică a migrației), respectiv de dezechilibre în ceea ce privește serviciile publice și politicile sociale (încadrându-se într-un model push-pull de factură socială).

Politicile sociale al Orientului Mijlociu Extins, în mare parte de factură post-colonială, vizau la momentul inițial al implementării lor mai mult demersurile de consolidare națională și statală, respectiv fundamentarea unei baze de suport social pentru statele-națiuni și regimurile politic emergente, decât protecția socială a diferitelor categorii sociale, bunăstarea individuală sau colectivă și alte astfel de drepturi cetățenești. Evaluarea pare a fi susținută de natura măsurilor concrete adoptate în acel interval: alocații speciale pentru lucrătorii guvernamentali în timpul guvernării

Nasser din Egipt sau a domniei Șahului în Iran, oferirea automată a unui serviciu guvernamental pentru absolvenți în Egipt, reforme funciare în Iran și Egipt. În efortul de legitimizare a statelor nou apărute, politicile sociale au avut ca numitor comun procese structurale de redistribuire manifestate în opinia lui Rana Jawad⁵, căreia subscriem integral, prin:

- naționalizarea proprietăților străine, precum și a companiilor naționale importante din domeniul precum industria petroliferă în Iran, Canalul Suez în Egipt, domeniile franceze din Algeria;
- reforma funciară, care a permis inițial îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației rurale sărace, însă ulterior s-a revenit asupra măsurii în state precum Egipt sau Iran;
- educația de masă, privită ca element esențial al dezvoltării unui nou sistem administrativ care să succedă celui colonial. Implicarea unui număr tot mai mare de locuitori în birocrația de stat a condus gradual la îmbunătățirea condițiilor de trai grație accesului la slujbe mult mai bine remunerate decât cele disponibile tradițional pentru populația indigenă în vremurile co-

loniale. De asemenea, a permis accesul femeilor la piața forței de muncă, contribuind la emanciparea acestora (după standardele Orientului Mijlociu Extins);

- sprijinirea segmentelor de populație prin stipendii acordate de stat în forma ajutoarelor sociale. În paralel, au fost inițiate sisteme de asistență socială destinate angajaților și, cu precădere, salariaților sectorului public care sunt în general incluși în sisteme de suport social distincte și „favorizate” (pensii, asistență medicală, șomaj).

În baza acestor fundamente ale politicilor sociale din Orientul Mijlociu Extins, sistemele sociale regionale au fost dezvoltate până la sfârșitul anilor '80 pe baza veniturilor obținute din exploatarea hidrocarburilor, incluzând prevenderi precum garantarea angajării în sectorul guvernamental pentru absolvenții învățământului terțiar (Algeri, Iran, Irak și statele din Golful Persic), o nouă legislație a muncii (favorizantă tot pentru sectorul guvernamental) care cuprindea prevederi privind asigurările de sănătate, pensii, ajutoare maternale, subvenții de stat pentru hrană și locuințe ș.a.m.d. Astfel, axiomele generale ale regiunii păreau să indice că generozitatea

⁵ Jawad, Rana, *Social Policy in the Middle East*, în *Policy World* (newsletter of *The Social Policy Association*), spring 2008

stipendiilor și serviciilor sociale sunt direct dependente de bunăstarea statului și de poziționarea indivizilor în raport cu statul, respectiv de dispunerea acestora față de centrele de dezvoltare; astfel, angajații guvernamentali sunt în general principalii beneficiari ai asistenței sociale, disponibilitatea serviciilor de asistență socială scade gradual spre periferia radiantă a centrelor de dezvoltare, respectiv majoritatea sau minoritățile privilegiate au un nivel de acces mai mare la serviciile sociale.

Principalele efecte ale dezvoltării instituțiilor l-a constituit creșterea generală a nivelului de trai sau, mai bine spus, a indexului de dezvoltare umană în societățile regiunii. În ansamblu, rezultatul serviciilor publice și politicilor sociale poate fi măsurat prin intermediul indexului de dezvoltare umană (The Human Development Index – HDI)⁶, în condițiile în care indicatorii demografici și demopolitici sunt agregați cu nivelul de dezvoltare economică.

Data fiind valoarea de interpretare a HDI drept indice compozit care măsoară media realizărilor unui stat în trei domenii cheie (sănătate, educație și venituri), se poate considera că re-

prezintă o soluție pentru investigarea evolutivă și comparativă a dezvoltării serviciilor publice și politicilor sociale în Orientul Mijlociu Extins. Principalele elemente care sunt considerate drept indicatori esențiali în cadrul elaborării HDI sunt, potrivit UNDP – Human Development Report, progresul social (în speță, îmbunătățirea accesului la cunoaștere, hrană și servicii de sănătate), dezvoltarea economică (privită drept mijloc de reducere a inechităților și de îmbunătățire a nivelului HDI), eficiența (orientarea spre creștere și productivitate, atâta timp cât acestea asigură îmbunătățirea condițiilor de viață ale categoriilor de risc: săraci, femei, copiii), echitatea, libertatea și implicarea socială (sub toate aspectele: guvernare, egalitate de gender, drepturi politice și civile, libertate culturală și religioasă etc.), sustenabilitatea (ecologică, economică și socială), respectiv securitatea umană (privită ca siguranță a vieții cotidiene în fața unor amenințări cronice precum foame, șomaj, epidemii, dezastre ecologice sau conflict). Clasa mentul regional determinat de acești indicatori (la finele anului 2010) plasează pe prima poziție Israelul (locul 15 din 169 state), urmat de Emiratele

⁶ HDI a fost dezvoltat de economistul pakistanez Mahbub ul Haq în colaborare cu laureatul remiului Nobel Amartya Sen ca instrument de lucru în cadrul primului Raport asupra Dezvoltării Umane, realizat în 1990. HDI a fost prezentat și este utilizat de la acea dată ca o alternativă la determinările convenționale ale dezvoltării naționale bazate pe indicatori exclusivi economici, precum nivelul veniturilor sau rata de creștere economică.

Arabe Unite (32), Qatar (38), Kuweit (47), Libia (53), Arabia Saudită (55), Iran (70), Tunisia (81), Iordania (82), Turcia (83), Algeria (84), Teritoriile Palestiniene (97), Egipt (103), Siria (111) și Yemen (133). După cum se poate observa, nivelul general de dezvoltare nu este automat simetric și echivalent cu repartiția echilibrată a dezvoltării. Spre exemplu, indexului de dezvoltare umană din Libia îl devansează pe cel din Arabia Saudită, iar cel din Iran pe cel din Turcia, cu toate că aceste state stau mult mai bine în clasamentele economice.

Motivul principal este reprezentat de faptul că politicile economice și sociale ale regiunii, bazate în mod direct sau indirect pe industria hidrocarburilor, au „concentrat bogăția la nivelul elitei urbane, eliminând astfel nevoia de dezvoltare a capacităților economice și abilităților tehnologice ale populației, perpetuând structuri patrimoniale la nivelul societății care subminează drepturile cetățenești sau participarea politică” după cum afirma aceeași Rana Jawad. Această fundamentare, uneori exclusivă, a politicilor sociale și economice pe industria gazelor naturale și a petrolului – din veniturile căreia au fost finanțate serviciile sociale – a determinat de al-

fel etichetarea țărilor zonei drept „state rentiere”.

Polarizarea accentuată a veniturilor este evidentă și din coeficientul Gini⁷ (2011), care plasează statele regiunii fie într-o zonă mediu-superioară a clasamentului (Israel – locul 27 din 182 state; Kuweit -31; Qatar – 33; Emiratele Arabe Unite – 35), fie într-o zonă mediu-inferioară (pe o scală ce pornește de la Iordania – 96, până la Yemen – 140).

Factorii care influențează indexul de dezvoltare umană al statelor regiunii sunt diferiți, însă pot fi delimitate drept probleme fundamentale ale Orientului Mijlociu Extins creșterea discrepanței între veniturile diferitelor segmente ale populației, subnutriția, sărăcia persistentă, șomajul, participarea redusă pe piața de muncă a femeilor. Aceste elemente fundamentează în mare diferența de poziționare în cadrul HDI, spre exemplu în grupul compact format din Tunisia, Iordania, Turcia și Algeria. Astfel, Iordania este devansată de Tunisia, deși înregistrează valori superioare în ceea ce privește alocările pentru sănătatea publică și educație sau coeficientul GINI. Tunisia beneficiază de o situație superioară în special datorită valorilor economice, precum PIB per capita și

⁷ Cea mai utilizată metodă de măsurare a inechității sociale. Coeficientul se măsoară pe o scală între 0 (care reflectă egalitatea absolută) și 100 (care indică un nivel maxim al inechității, în care o singură persoană deține totul, iar restul nu deține nimic). *Sursa: web.worldbank.org*

economiile nete ale populației, suficiente și necesare pentru a-i asigura locul 81 în clasamentul mondial. La rândul său, Turcia suferă net la capitolul educație, coeficientul GINI sau problemele de gender (spre exemplu, rata fertilității la adolescente), ceea ce o plasează în urma statelor menționate mai sus. Toate aceste elemente conturează un tablou în care diferențele specifice fiecărui stat în parte au contribuit la dezvoltarea unor politici sociale și sisteme de asistență socială profund particulare. Singura caracteristică universală, comună, pare a fi reprezentată de omniprezența instituțiilor sociale religioase care completează golurile lăsate de stat în politicile publice și în serviciile sociale. Aceste instituții (sau ONG-uri, conform titlaturii occidentale) sunt islamice, dar nu numai, întrucât sunt la fel de active și cele creștine, spre exemplu în Liban sau Egipt.

Dezvoltarea instituțiilor sociale religioase, și în special a celor islamice – pentru că acestea sunt cele mai active și pregnante în peisajul social al Orientului Mijlociu Extins, s-a bazat pe mai multe motivații. În primul rând, corupția și incapacitatea statului de a furniza servicii sociale a determinat grupurile sociale să găsească propriile căi de a rezolva aceste probleme. Din punct de vedere causal, acest element nu este un produs al modernității statelor naționale din Ori-

entul Mijlociu Extins, manifestându-se inclusiv în perioadele imperiale. Spre exemplu, în timpul Imperiului Otoman au fost înființate în Turcia contemporană, dar și în celelalte posesiuni din Orientul Mijlociu (spre exemplu, în Egipt) numeroase fundații religioase islamice numite *awqaf* – după unele estimări, nu mai puțin de 35 mii așezăminte – care aveau rolul de a furniza majoritatea serviciilor sociale. În prezent, un număr mare de instituții islamice oferă servicii sociale în educație, sănătate, asistență socială și chiar lucrări edilitare publice precum furnizare apă potabilă sau servicii de canalizare (vezi exemplu Hezbollah în Liban).

În al doilea rând, grupurile de populație islamică sunt deziluzionate de statele seculare ale Orientului Mijlociu Extins și caută o alternativă pentru o societate bazată pe valorile islamice (ceea ce explică succesul electoral al partidelor cu discurs islamic în alegerile postrevoluționare din Egipt sau Tunisia, spre exemplu). Această evaluare este fără îndoială reală, însă se impune precizarea că un astfel de mobil pentru aderența ONG-urilor islamice depășește cadrul serviciilor și politicilor sociale, intrând în zona politicii pure, fie ea motivată religios. O întrebare interesantă ar fi unde începe și unde sfârșește rolul social al ONG-urilor islamice și unde începe rolul politic? Sau altfel spus, este fac-

torul social doar un instrument pentru manifestarea politică (vezi același exemplu al Hezbollah, căruia i se pot adăuga organizații precum Hamas, Frații Musulmani sau PKK)? Indiferent de răspuns, existența pe scară largă a unor astfel de structuri care oferă servicii de asistență socială inter, meta sau protostatale reprezintă o evidență a insuficienței și ineficienței celor statale.

În alt rând, o parte a populației din clasa de mijloc dorește protejarea statusului prin exercitarea unei influențe sociale prin intermediul ONG-urilor pe care le susține și finanțează. Astfel de exemple sunt Egiptul, Yemenul și Iordania, state în care organizațiile islamice oferă inclusiv locuri de muncă pentru membrii clasei de mijloc. Ca urmare, discursul organizațiilor de binefacere islamice este fundamentat pe lupta împotriva inegalităților și in justiției, astfel încât perspectiva asupra serviciilor sociale are o dimensiune etică apreciabilă care alimentează paradoxal convulsiile sociale actuale.

În fine, o parte din statele Orientului Mijlociu Extins se sprijină pe activitatea organizațiilor religioase (spre exemplu, Liban și Iran), care sunt considerate în fapt subcontractori de servicii sociale. În cazul iranian, este ilustrativ faptul că la sfârșitul anilor '90, trei dintre cele mai puternice organizații islamice (*Fundația pentru Opri-*

mați, Fundația Martirilor, Comitetul de Asistență „Imam Khomeini”) furnizau servicii sociale pentru aproximativ 5 mil. persoane, cu un buget – finanțat de stat – de peste 500 mil. USD, aproape la fel de mare ca întregul buget iranian pentru sănătate. Aceste fundații au fost înființate după revoluția iraniană din 1978-1979, pentru a administra bunurile expropriate ale fostei elite (*Fundația pentru Oprimăți*), a furniza ajutor pentru veteranii de război și familiile acestora (*Fundația Martirilor* – înființată după războiul irakiano-iranian din 1980-1982), respectiv asistență pentru săraci și alte categorii în pericol (*Comitetul de Asistență „Imam Khomeini”*).

În plus, se poate și trebuie adăugată drept cauzalitate o conștiință istorică religioasă (și nu neapărat, întrucât contribuțiile obligatorii numite *zakat* sau *khums* la musulmanii șiiți își au rădăcina în cutumele preislamice ale triburilor arabe) care obligă moral la susținerea bunăstării colective și în special a categoriilor vulnerabile. Această conștiință istorică religioasă este fără îndoială legată de etica invocată anterior, însă constituie o cauzalitate distinctă, trecută cu vederea în multe analize dedicate problematicii serviciilor publice și politicilor sociale din Orientul Mijlociu Extins.

Politicile sociale din Orientul Mijlociu Extins cauționează problema demografică a Orientului Mijlociu Extins,

care cunoaște în mod evident o dimensiune politică, ce poate fi abordată din trei perspective interdependente și complementare, potrivit lui Onn Winckler (*Arab Political Demography; Population Growth and Natalist Policies*, vol. I, Sussex Academic Press – Brighton, 2005): aspectul politic intern, aspectul politic interregional (ce excede dominantă inter-arabă și include o dimensiune persană și iudaică în ecuația demografică), respectiv natura relațiilor dintre statele regiunii și orizontul proxim occidental. Astfel, politica demografică și, pe cale de consecință, politicile sociale ale statelor Orientului Mijlociu Extins au fost, sunt și vor fi dictată de șase tipuri majore de influențe:

a) Veniturile din exportul de hidrocarburi. Poziționarea și dimensiunea acestor resurse a transformat o parte a statelor Orientului Mijlociu Extins în unele dintre cele mai bogate state din lume, cu precădere după boom-ul petrolului din 1973. Astfel, la nivelul anului 1981 (la finalul „decadei petrolului”), produsul intern brut per capita se situa la valoarea de 20,9 mii USD în Kuwait și 24,7 mii USD în Emiratele Arabe Unite, față de 10,2 mii USD în Japonia și 12,8 mii USD în Statele Unite. Industria extractivă a permis dezvoltarea rapidă a altor ramuri și a sporit

ponderea serviciilor în economia statelor exportatoare, generând un necesar masiv de forță de muncă ce a modificat nu doar hărțile demografice interne, dar și pe cele de la nivel regional.

- b) Stabilitatea politică internă. Acest indicator influențează valorile socioeconomice și, pe cale de consecință, natura, dimensiunea și impactul politicilor sociale. Un exemplu concludent îl constituie Yemenul unde, în pofida existenței unor resurse naturale apreciabile, climatul intern volatil nu a permis valorificarea acestora, astfel încât acest stat rămâne în continuare cel mai sărac din Orientul Mijlociu Extins și cu cel mai precar sistem de asistență.
- c) Recurența conflictuală, ce se manifestă pe mai multe dimensiuni, în funcție de tipologia conflictului: intern (Liban și posibil Siria), regional (arabo-israelian, irakiano-iranian), internațional (Irak). În general, recurența conflictuală a determinat sporirea alocațiilor bugetare către sectorul de apărare (și în deficitul investițiilor cu impact social direct: educația, sănătate, infrastructură, economie), persistența daunelor directe și indirecte (ce au generat inclusiv mutații

masive de populație sub forma refugierilor interne și externe), declinul investițiilor străine și al sectoarelor economice dependente de in-fluxuri (precum turismul sau domeniul financiar), aderența perspectivelor pro-nataliste, respectiv permutarea atenției administrative de la problemele socio-economice către contextul conflictual.

- d) Adoptarea de reforme macro-economice. Deși majoritatea statelor regiunii au trecut de la etatism către liberalizarea economică, clientelismul politic a favorizat o adevărată „confiscare” a economiei de către rețele de influență politică profund legate de un leadership imobil – cum ar fi Muhammad Hosni Sayyid Mubarak în Egipt (*șef al statului între 1981 și 2011*), Zine El Abidine Ben Ali în Tunisia (*șef al statului între 1987 și 2011*), „dinastia” Al Assad în Siria (*încă actualul președinte Bashar al-Assad este succesorul tatălui său, Hafez al-Assad, care a fost investit în 1971*) sau Ali Abdullah Saleh în Yemen (*în funcție din 1978*) și asta fără a nominaliza monarhiile ereditare din Iordania și Arabia Saudită. Prin urmare, sistemele de securitate socială și asistență medicală contributive sunt subdezvoltate,

ca urmare a cleptocrației elitelor multor dintre statele regiunii.

- e) Implementarea de măsuri eficiente de reducere a natalității. Exprimarea ca atare a acestui tip de influență asupra politicii demografice poate induce în eroare printr-o relație imperfectă de tip cauză-efect. Deși este fără îndoială valabilă observația potrivit căreia în anii '60 nivelul de fertilitate era relativ simetric la nivel regional (cu excepția Israelului) nu considerăm că diferențele constatate la finalul secolului XX / începutul secolului XXI și perpetuate până în prezent s-au datorat exclusiv și efectiv implementării unor măsuri eficiente de reducere a natalității. În bună măsură sunt responsabile pentru reducerea fertilității migrația voluntară din zona rurală spre aglomerațiile urbane și modificarea, pe cale de consecință, a tiparului reproductiv; emanciparea femeii prin sporirea nivelului de educație și a accesului pe piața muncii; modificarea percepției asupra familiei (status, rol, dimensiune) ca efect al modernității; nu în ultimul rând, creșterea vârstei cuplului marital în condițiile migrației regionale și extra-regionale. Prin urmare, principalele efecte demografice înregistrate nu se

datorează unor politici sociale intenționate și eficiente, ci unor realități independente de voința sau putința politicilor sociale dezvoltate.

Primele cinci influențe majore asupra politicilor demografice și sociale sunt acceptate de majoritatea cercetătorilor, însă apar ca incomplete într-o evaluare integrală a unui spațiu socio-geografic în care religiile dominante sunt în egală măsură credință și normă. Prin urmare, considerăm că este cel puțin la fel de importantă ca primele patru determinări și următorul punct (mai ales din perspectiva politicii demografice și mai puțin din unghiul politicilor sociale):

- f) Relația dintre secularism și teocrație. Istoria regională recentă a demonstrat că revirimentul islamismului are un impact major asupra politicilor demografice, în special în ceea ce privește natalitatea. Spre exemplu, revoluția islamică iraniană din 1978 a avut ca efect imediat denunțarea politicii de control demografic pe mobil ideologic, pentru ca ulterior programul să fie reinstaurat din considerente pragmatice. Impactul și influența interpretărilor radicale ale percepțiilor islamice asupra politicilor demografice sunt cel mai evidente în evaluarea comparativă a legiferării dreptului la avort

și a accesului la contracepție, fiind relativ surprinzătoare „liberalismul” teocrației iraniene față de „fundamentalismul” secularismului republican yemenit și monarhic saudit.

Toate aceste elemente modifică sensul și rațiunea politicilor sociale ale diferitelor state regionale, în încercarea de a acomoda sau reglementa probleme precum compoziția etnico-religioasă a societății (vezi cazul libanez în care recensămintele nu se efectuează pentru a nu modifica algoritmul politic convenit de mai bine de patru decenii sau problemele evidente de acceptare și includere a unor întregi categorii de populații în cadrul recensămintelor oficiale din statele arabe), dimensiunea etnico-religioasă a societății (spre exemplu, conflictul israeliano-palestinian motivat de diferențele de pondere și de potențial demografic) și influența politică asupra demografiei (cum ar fi situația necetățenilor din statele Golfului).

Pe ansamblu, se poate considera că arhitectura amplă a condiționărilor politico-demografice și insuficiența reflectare a acestor condiționări în demopoliticile regionale modifică tiparele demografice ale populațiilor și motivează comportamente și evenimente demografice. Iar revoluțiile regionale reprezintă în mod cert un comportament și eveniment demo-

politic deviant, nefiind nimic altceva decât efect maximal al unui perpetuum mobile demografic, alimentat de modele push-pull de factură economică și socială, în care corpuri întregi de populații sunt antrenate în drenaje lente, permanente sau temporare, dinspre zonele cu deficit spre cele în care perspectivele economice și disponibilitatea serviciilor sociale este mai mare.

Dinamica naturală a acestui perpetuum mobile este influențată de indicatorii calitativi ai populațiilor Orientului Mijlociu Extins, care diferențiază grupurile în termeni de etnie și rasă, limbă, religie și gen. Curente de segregare motivate de aceste diferențe limitează mobilitatea naturală a populațiilor și ar trebui să le ancoreze pragmatic în zonele de cantonare. Adesea nu se întâmplă așa, și asta pentru că lipsește în majoritatea cazurilor corelația dintre limbă, etnie, religie și granițele naționale. În acest cadru al relației simbiotice dintre grupuri și structuri au loc principalele evenimente demografice ale Orientului Mijlociu Extins, motivate de diferențele de potențial dintre populațiile aflate în diverse stadii ale unei tranziții demografice. Mai mult, în regiune s-a dezvoltat un tipar profund particular al modelului demografic tranzitoriu, caracterizat de impactul normelor religioase în dinamica familială și manifestarea fertilității în cadru conjugal; predispoziția cultu-

rală spre fertilitate ridicată; păstrarea ponderii populației tinere în ciclurile demografice viitoare, în baza fenomenului ecoului; substituirea rapidă a dinamicii reproductive proprii (temperată de programe de natalitate, sporirea gradului de educație al femeii și părăsirea status-rolului casnic, creșterea nivelului de trai) prin schimburi de populație intra și inter-regionale cu rol compensator; respectiv centripetarea urbană accelerată. Orizonturile de habitare generează noi influențe, în baza unei accentuate presiuni a densității medii nete care împinge cohorte întregi spre receptori voluntari sau involuntari de populație din spațiul regional și extraregional.

Toate aceste elemente configurează o imagine mult mai complexă a regiunii, în care behaviorismul demografic determinat de o multitudine de factori (dimensiunea, structura și cantonarea populației, identitatea de limbă, etnie și rasă, aspectele de gender, dezvoltarea economică și accesibilitatea serviciilor sociale, adecvarea politică, presiunile intra și interregionale ș.a.m.d.) trebuie să fi abordat prin delimitarea între cauze și efecte, precum și cu o atenție sporită la legăturile mai puțin evidente. O evaluare recentă a United Nations Development Programme – Regional Bureau for Arab States, intitulată *Arab Spring: Demographics in A Region in Transition* (autor Barry Mirkin, 2013), punctează

extrem de clar faptul că „cauzele recentelor revoluții din lumea arabă sunt numeroase și complexe și nu pot fi rezumate într-o singură cauzalitate. Cu toate că sunt diferențe clare de factură economică și politică, este clar că tendințele demografice au exacerbatoate multe dintre provocările regionale”.

În lumea analizei, există o dilemă a reconstrucției, care postulează că „este mai ușor să ghicești forma unei băltoace în funcție de cubul de gheață, decât să ghicești forma cubului de gheață în funcție de băltoacă”. Primăvara arabă și celelalte anotimpuri revoluționare ce s-au succedat și încă mai produc ecouri în contemporaneitate sunt, cu riscul asumat de a trivializa, o băltoacă demopolitică de dimensiunea și forța violentă a unui

tsunami. Cum arăta cubul de gheață care le-a produs? Cu alte cuvinte, care era fizionomia grupurilor și structurilor de populație, care erau relațiile dintre acestea și cum au fost ele modelate de intenții sau nonintenții demografice, economice, politice și geopolitice? Puteau indica oare toate aceste coordonate un meltdown, o topire demopolitică care a măturat ca un val seismic regimuri politice, coabitări etnice, secularizări ancorate militar? Prezentul articol nu și-a propus să ofere un răspuns la întrebări atât de punctuale, însă reprezintă expresia convingerii că asamblarea unei imagini cât mai complete despre behaviorismul demografic (altfel spus, demopolitică) poate oferi răspunsuri despre și pentru viitor.

China – America: o nouă alianță

Mihai Milca

Cuvinte cheie: „Chinamerica”, condominium, supraputeri, alianța chino-americană, leadership mondial

Implozia regimurilor comuniste în Europa centrală și de est și încheierea așa-zisului Război Rece între cele două mari blocuri politico-militare configurate în perioada postbelică au semnat totodată sfârșitul unui ciudat și contrariant *condominium* instaurat timp de câteva decenii la scară planetară. Un directorat secret între două supraputeri, dincolo de alianțele tradiționale, dincolo de aria de competență a Națiunilor Unite, dincolo de conflicte punctuale și amenințări regionale, funcționând pe principii strict pragmatice și disuasive, expresie a aroganței și cinismului discriminator, nutrindu-se din intrigi oculte și propensiuni manipulative. Este vorba de *condominium*-ul sovieto-american. La prima vedere această relație complicată, comportând deopotrivă atracție și fascinație reciprocă, resentimente, frică și ură, contrazicea orice judecată de bun-simț, însăși logica istoriei.

În realitate *condominium*-ul sovieto-american nu era altceva decât o tipică manifestare de *realpolitik*.

Profeția lui Alexis de Tocqueville, făcută cu mai bine de un secol și jumătate în urmă, potrivit căreia viitorul avea să aparțină Americii, acesteia urmând să i se adauge Rusia, imperiu euro-asiatic în expansiune, părea să se fi adevărat, marcându-se pe această cale și epuizarea unui ciclu istoric determinat. La sfârșitul secolului al XX-lea însă, confruntarea dintre despotismul ideocratic comunist de tip moscovit, ajuns în faza sa terminală, și liberalismul anglo-saxon, cu pretenții emancipatoare și globalizante, încarnat în ceea ce „excepționalismul” american reprezenta, care mascase *condominium*-ul mondial, prezentat ca *modus vivendi* între două sisteme social-politice diferite în perpetuă competiție, avea, spre surprinderea

tuturor, să consacre supremația, *in extremis*, a Americii.

S.U.A. se prezentau, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, ca singura hiperputere globală, „condamnată” să ofere o nouă paradigmă de progres și civilizație, în măsură să asigure o guvernare mondială convenabilă și să garanteze pacea și securitatea lumii. Anticipările euforice pe termen lung și mediu ale suporterilor Americii, s-au dovedit a fi de scurtă respirație, evoluția evenimentelor curente luând o turnură imprevizibilă și deconcertantă. Analiștii în domeniul geopoliticii și experții în materie de relații internaționale și macro-strategii s-au văzut obligați să procedeze, cât mai grabnic, la revizuirea pronosticurilor avansate cu nonșalanță și suficiență auctorială, regândind ipoteze și trenduri, scenarii și studii de impact. Pe eșichierul raporturilor de forțe la nivel planetar și-a făcut tot mai puternic simțită prezența un nou protagonist, multă vreme ignorat, minorizat, ostracizat sau demonizat: Republica Populară Chineză.

Pe ruinele *condominium*-ului sovieto-american începea să se ridice schelăria unei construcții originare într-unul și același concept pan-hegemonic: un artefact *sui generis* care nu este nici rodul unor circumstanțe întâmplătoare și nici implementarea unui plan premeditat, urmărit cu obstinată ambiție.

Condominium-ul sovieto-american a avut cu precădere un caracter politico-ideologic și militar cu reflexe geo-economice, în vreme ce *condominium*-ul chino-american are cu prioritate valențe de ordin economico-financiare și comerciale, cu reflexe geo-politice și militare. *Condominium*-ul sovieto-american a fost răspunsul *post-factum* la o stare de beligeranță mondială, după confruntarea epuizantă cu totalitarismul nazi-fascist și militarismul nipon, trecându-se de la „războiul cald” la „războiul rece”. *Condominium*-ul chino-american succedă unei confruntări totale între sisteme social-politice antagonice, succedă însuși „războiului rece”, ca răspuns improvizat la provocările post-comunismului, ale globalizării, crizei economice mondiale, proliferării centrelor de putere și unor economii emergente, de dezvoltare. Și U.R.S.S. și S.U.A., în a doua jumătate a veacului al XX-lea, au ținut să se afirme în postura de *hard powers*, spre deosebire de China și America începutului de secol XXI care s-au mulțumit să fie, potrivit expresiei lui Joseph Nye, doar *soft powers*.

Cum poate fi însă explicată realmente convergența și simbioza chino-americană?

Nu trebuie uitat, câtuși de puțin că între China și Statele Unite relațiile bilaterale actuale, atât de paradoxale pe cât par, între o țară ce se vrea

întruchiparea democrației liberaliste, federative, cosmopolite și un stat comunist, unde partidul unic de sorginte marxistă continuă să-și exercite controlul total asupra populației, impulsiv nând o producție de masă planificată, în condițiile economiei de piață, au înregistrat nu puține momente de succesive apropieri și reculuri.

În perioada războiului chino-japonez (1931 – 1945), S.U.A. s-au așezat în fața opiniei publice mondiale ca susținător manifest al guvernului naționalist al Gomindanului, pe care nu a încetat să-l sprijine din punct de vedere politic, diplomatic și militar chiar și după ce comuniștii au preluat puterea în China continentală. Taiwanul este și acum obiectul continuității în timp al acestei politici.

La sfârșitul celui de al II-lea război mondial, China reprezenta una dintre cele cinci puteri învingătoare care aveau să decidă destinele lumii post-belice, în calitate de state titulare inamovibile ale Consiliului de securitate al ONU. Nici forțele înarmate fidele partidului comunist, condus de Mao Tzedong nu au fost uitate de către guvernul S.U.A. Acesta, printr-o atitudine complezentă în anii 1945-1946, a permis Armatei Populare de Eliberare să-și sporească arsenalul militar pe seama depozitelor de arme și materialului de război capturate de la japonezi și a livrărilor asigurate de americani Chinei din excedentul rămas nefolosit

după capitularea armatei imperiale a Mikadoului la 2 septembrie 1945.

Instaurarea Republicii Populare și înregimentarea Beijingului în lagărul comunist a condus la escaladarea tensiunilor, provocărilor și situațiilor conflictuale între China maoistă și administrațiile americane succesive (Truman, Eisenhower, Kennedy și Johnson). Amenințările cu aneantizarea nucleară nu au lipsit mai ales după ce China comunistă a forțat intrarea în clubul restrâns al deținătorilor armei atomice, aceasta revendicând cu vehemență dreptul de a fi considerată o mare putere, după cum nu au lipsit istericele campanii propagandistice – anti-americane și anti-chineze – cu care Beijingul și Washingtonul s-au „gratulat” reciproc, de-a lungul anilor '50 – '60 ai secolului trecut.

Anul 1971 a constituit o adevărată turnantă a cursului relațiilor chino-americane, urmată de vizita istorică a președintelui S.U.A. Richard Nixon la Beijing. *Condominium*-ul ruso-american suferea astfel o primă și majoră fisură, întrucât apropierea de China comunistă, chiar dacă părea un compromis întrucâtva inconfortabil pentru americani le deschidea acestora un mai larg spațiu de manevră pe marea tablă de șah geopolitică a lumii în relațiile cu Kremlinul, cu atât mai mult cu cât adversitatea chino-sovietică atinsese la vremea respectivă cote paroxistice.

Divizată, devitalizată și în pragul colapsului economic, după experiența devastatoare a „revoluției culturale”, China avea nevoie de un răgaz și de o schimbare de macaz. Revenirea la cârma partidului comunist a lui Deng Xiaoping, reformatorul reprimat sistematic până atunci de aripa maoistă, a determinat o spectaculoasă reorientare strategică a Chinei spre valorile, principiile și practicile economiei de piață sub monitorizarea strictă a partidului, spre contacte comerciale și financiare cu exteriorul, spre modernizarea accelerată a tuturor domeniilor prioritare de activitate (industrie, agricultură, cercetare științifică și tehnologică, educație și gestionarea resurselor umane, armată, etc.). Absorbția masivă de investiții străine în interior și descinderea spre piețele externe a întreprinderilor producătoare chinezești, transformarea treptată a Chinei într-un uriaș „atelier al lumii” au contribuit într-un ritm alert la re poziționarea marelui stat asiatic în calitate de jucător ofensiv, inconturbabil și omniprezent la nivel global.

China a devenit a doua putere economică a lumii în doar trei decenii, acumulând totodată rezerve financiare care o recomandă a fi cel mai mare creditor al Americii. Creșterea economică a Chinei a fost ritmică și cumulativă, contrastând cu peisajul dezolant oferit de celelalte țări dezvoltate, lovi-

te de recesiune, cu deficiențe uriașe, cvasi-imposibil de acoperit.

Reechilibrarea politică s-a impus astfel în chip firesc în raporturile chino-americane în condițiile în care economiile celor două super-puteri au devenit din ce în ce mai dependente una de cealaltă. Mulți dintre actorii politici și comentarii acestei situații fără precedent se simt tentați să constate că interesele chineze și americane converg în prezent și în perspectivă, ceea ce poate da naștere unui construct politic privilegiat, restrângând grupul marilor decidenți ai destinelor planetei de la G-20 sau G-8 la G-2 („Chinamerica” – acum singura hiperputere mondială care contează – după cum remarcau specialiștii reuniți la Paris în Cercul Turgot de analiză financiară globală). Chiar dacă o astfel de entitate gigantică pare unora „un cuplu contra naturii” sau rezultatul unui „pact faustic”, realitatea geopolitică și geoeconomică a lumii, acum în 2013, este aceasta și nu alta, dă-tătoare deopotrivă de speranțe, dar și de temeri pentru cei ce văd în China un vector al marilor schimbări într-o conjunctură în care criza se perpetuează în zonele bogate și puternic dezvoltate, America însăși căutând să-și apropie anumite beneficii, în alte condiții imposibil de obținut.

Dacă America păstrează încă un avans considerabil în raport cu China în plan tehnologic și militar, pârguibile

sale financiare și controlul resurselor și al condițiilor producției încep să dea semne îngrijorătoare înclinând balanța unui precar echilibru între cele două părți, în favoarea colosului asiatic. Complexul de superioritate al Americii nu numai că nu constituie un factor de temperare a ambițiilor insidioase ale liderilor chinezi de a ocupa noi poziții de putere și mai ales de influență în zona Pacificului de est, în Asia Centrală, în Orientul Mijlociu, Africa și America Latină. China a modificat discret și treptat regulile jocului la scară internațională, strategiile economice devansând, lucru cu atât mai profitabil în circumstanțele schimbătoare ale crizei globale, opțiunile și reorientările sale geopolitice, care apar în prim-planul atenției publice nu ca expresia unei voracități expansioniste *tout azimuth*, ci ca o alternativă tentantă de extindere a cooperării, în avantajul tuturor partenerilor implicați. Delocalizarea unor întreprinderi producătoare sau chiar a unor industrii întregi dinspre Occident spre Asia, dinspre S.U.A. direct către China, menținerea unui yuan competitiv în relația cu dolarul, manipularea de către Beijing în beneficiul său a ratei de schimb și acumularea unei rezerve fabuloase de aproape 3000 de miliarde de dolari cu care acesta pune presiune pe Washington, grație în primul rând achiziției masive de bonuri de tezaur americane, au făcut ca în cadrul *condominium*-ului chino-ameri-

can, impus prin forța lucrurilor, dezechilibrele să fie tot mai greu de surmontat. La o privire mai atentă noua alianță mondială tinde să se transforme într-o incomodă mezalianță, fiecare dintre protagoniști resimțind limitări și acuzând mai vocal, mai în surdină, frustrări și insatisfacții pe diverse planuri legate mai cu seamă de accesul nelimitat la resurse și pe piețe, inevitabil, disputate și de acum saturate.

Washingtonul nutrește convingerea că reechilibrarea creșterii economice mondiale depinde de păstrarea de către China a trendului său constant ascendent.

Expresia intrată de acum în circulație, cel puțin la nivelul analizelor și comentariilor specialiștilor în materie de strategii economico-financiare globale și geopolitică planetară, „Chin-america” trimite la ideea unei interdependențe care aduce cu sine beneficii, dar și servituți din ce în ce mai dificil de acceptat. Între Beijing și Washington relațiile bilaterale sunt încă marcate de suspiciuni și dezacorduri nedepășite: Coreea de Nord și proliferarea nucleară, Taiwanul, securizarea fluxurilor de energie și a rutelor de aprovizionare cu materii prime, drepturile omului, încălzirea globală, dreptul de proprietate intelectuală, tarifele și rata de schimb yuan-dolar. Pe de altă parte, China manifestă reticență de a se integra, fără să-și condiționeze aportul, într-un sistem mondial,

Într-o ordine mondială, la a căror concepere nu a contribuit inițial și care se dovedesc fragile și contraproductive intereselor ei de lungă durată. China nu-și dorește și nici nu poate accepta postura de „depanator” al sistemului sau de garant al unor dezechilibre pe care S.U.A. și statele dezvoltate le-au generat, perpetuat, transferând costurile asupra celorlalte zone ale lumii. Statele Unite nu-și doresc pe de altă parte ca arbitrajul unor situații și chestiuni de vitală importanță să confere Chinei o poziție privilegiată și o suprațenie legitimată. S.U.A. a avut ocazia să se convingă de cerbicia chinezească cu ocazia unor fricțiuni de ordin comercial, financiar, dar și ori de câte ori politica de *leadership* americană intra în coliziune cu diplomația sinuoasă a Beijingului de susținere tacită a inamicilor Americii, în Orientul arab, că era vorba de Siria, Iran sau Venezuela pe vremea guvernării Chavez. Un alt măr al discordiei în interiorul *condominium*-ului chino-american îl reprezintă Africa în raport cu care China practică o doctrină de tip Monroe, cu semn invers, restricționând zona pe care americanii și-o revendică în mod tradițional. Bătălia pentru resursele continentului negru abia a început.

Condominium-ul chino-american poate și trebuie să fie privit și ca un uriaș mecanism de supradependență mutuală. Fiecare partener dorește și pretinde a-și păstra identitatea, impu-

nând până la un punct pe agenda comună acele elemente care-i definesc și îi favorizează interesele fundamentale, prioritare. În același timp, și China și America sunt dispuse, tot până la un punct, să facă anumite concesii una alteia fără de care obținerea de beneficii, valorizate în planul politicii interne, nu ar fi posibilă.

Politica externă americană s-a re-dimensionat creditând regimul comunist de la Beijing pentru reușitele sale economice și dorința de sincronizare a acestuia cu tempoul globalizării. A evitat teme de natură să potențeze tensiuni politico-diplomatice neconvenabile sau în măsură să atingă sensibilitățile liderilor chinezi ca exponenți ai intereselor țării lor ca mare putere regională și la scară mondială. Pentru cetățeanul de rând american, deceniul 1995-2005 și consecințele procesului de globalizare au putut părea benefice și ireversibile. China a invadat piața americană cu produse ieftine, permițând consumatorilor să se bucure de o putere de cumpărare sporită. Creșterea americană s-a întemeiat deci pe o prosperitate chineză. Dezvoltarea a adus cu sine o multiplicare a datoriilor care au alimentat fenomene precum „bulele” financiare și imobiliare, dar și o inflație vertiginoasă. Statele Unite se îndatorau, emițând bonuri de tezaur, în vreme ce China direcționa o parte gigantică din propriul PIB pentru a finanța această exorbitantă dato-

rie. Chiar planul președintelui Obama de relansare a economiei americane după criza din anii 2008-2009 miza pe finanțarea pe care capitalurile chineze o puteau oferi.

Din această perspectivă China pare să-și fi asumat nu numai rolul de motor al economiei mondiale și, implicit, americane, ci și pe acela de girant al dezvoltării mutuale, grație unor rezerve financiare tezaurizate în active externe cu profitabilitate redusă deliberată. Astfel încât S.U.A. au început să-și construiască o atitudine prin care să nu incomodeze China în proiectele ei și nici să arate că se simte incomodată de presiunile geopolitice ale partenerului asiatic. S-a ajuns chiar la o distribuție de roluri subînțeleasă. Anumite chestiuni delicate pe care Administrația americană le consideră ne-negociabile sunt ridicate în aceeași termeni de către... guvernul chinez.

Condominium-ul chino-american devine astfel terenul unor convențe nemărturisite și ambiguități consimțite. Dar o astfel de situație nu poate dura la infinit fără ca termenii relației în sine să nu fie viciați și să nu genereze mai devreme sau mai târziu disparități, asimetrii și redimensionări ale pozițiilor fiecărei părți în interiorul *condominium*-ului ca atare.

„Dacă în 1979 (la începutul reformelor economice – nota n.n.) doar capitalismul putea salva China, în 2009, doar China mai putea salva capitalismul” – se spunea, în urmă cu câțiva ani, nu fără o doză de ironie sarcastică, în mediile intelectuale chinezești.

America și China au nevoie încă una de cealaltă. Se susțin și se potențează reciproc în procesul globalizării. Singura întrebare este: până când?

Extremul Orient prin ochii românilor

Valentina Marinescu

Cuvinte cheie: Extremul Orient, produse media est-asiatice, receptarea românească a culturilor est-asiatice, „glocalism”

Articolul de față pleacă de la teza expusă de Stuart Hall (1990: 225) referitoare la identitatea culturală, ca element esențial în construcția identității sociale (individuale și grupale):

„Cultural identity, in this sense, is a matter of «becoming» as well as of «being.» It belongs to the future as much as to the past. It is not something which already exists, transcending place, time, history and culture. Cultural identities come from somewhere, have histories. But, like everything which is historical, they undergo constant transformation. Far from being eternally fixed in some essentialised past, they are subject to the continuous «play» of history, culture and power.”

Pentru societatea românească expunerea la produsele culturii populare est-asiatice este un fenomen de masă de recent, care a devenit vizibil în vara anului 2009 când programul principal al serviciului public de televiziune a difuzat prima „K-drama”: „Giuvaerul Palatului” (*Dae Jang-geum*).

Articolul de față analizează receptarea acestui tip de cultură în România, inclusiv motivațiile care au determinat orientarea unei părți a publicului spre consumul unor produse culturale relativ necunoscute până de curând.

Obiectivele specifice ale studiului sunt:

1. Care sunt motivele care explică popularitatea acestor produse culturale în rândul audienței din România?
2. Care este influența exercitată de expunerea la aceste produse culturale asupra percepțiilor românilor referitoare la Asia de Est?

CADRUL TEORETIC

Așa-numitele filme și seriale est-asiatice de tip „blockbuster” sunt supuse presiunii concurenței cu alte produse similare (în principal de la

Hollywood), fiind astfel dependente de vedete și de spectacol, sau de „show”. Literatura de specialitate subliniază totuși specificitatea produselor media est-asiatice și anume utilizarea unei strategii a „adresării multiple” (*multiple-address strategy*). Pentru a atrage o audiență impresionantă acest tip de filme planifică de la început scenariul astfel încât acesta să se adreseze unor audiențe diferite din interiorul audienței: mai exact, la nivelul pre-producției se identifică și se au în vedere audiențele-țintă ale produsului final. Tipul de filme „planificate” și-au găsit expresia în producții care au înregistrat audiențe-record nu numai pe piața națională, ci și pe cele externe. Un exemplu în acest sens este „The King and the Clown”, despre care Jeong Jin-Wan, directorul companiei „Eagle Pictures” spunea că a fost gândit astfel încât să fie interpretat în modalități multiple, întocmai ca un test „Rorschach”:

„Pentru adolescenți și tineri filmul a intenționat să fie interpretat ca o melodramă care evolua în jurul personajului Gong Gil (Lee Jun-Gi), pentru spectatorii în vârstă de 30-50 de ani el trebuia să fie un film despre lupta lui Jang Sang (Kam Woo-Seong) cu puterea regală, în timp ce pentru persoanele de vârsta a treia el trebuia să reprezinte o dramă dinastică istorică tipică”.

În timp ce oricare țară din Asia de Est este evident dezavantajată în ceea ce privește limba, avantaje-

le produselor lor culturale rezultă din culturile lor polivalente și din conținutul lor. „Valoarea culturală” este multidimensională, nu reprezintă strict o problemă de limbaj pe care o audiență sau un public îl cunoaște. Aceasta este explicația faptului că aceste produse culturale, deși au fost inițial dezavantajate din punctul de vedere al înțelegerii limbii vorbite și al lipsei unor „piețe diasporice” (Cunningham and Sinclair, 2001) au putut atinge un astfel de succes, folosind culturile est-asiatice polivalente în folosul lor.

În ceea ce privește conținutul, apelul la valorile comune permite asimilarea culturală în cadrul audiențelor asiatice, reducând astfel pericolul neacceptării sau respingerii culturale. Mai mult, standardizarea și specializarea sunt necesare acestor produse pentru a putea să atingă audiențe globale. Bineînțeles, în ceea ce privește piețele asiatice la aceste aspecte se pot adăuga și considerente de natură economică. Astfel, în Japonia costurile de distribuție a filmelor americane sunt destul de ridicate deși există o cerere ridicată de filme de succes („blockbustere”) asemănătoare celor produse la Hollywood.

Rezumând, putem spune că ingredientele-cheie ale succesului produselor culturale est-asiatice sunt asimilarea culturală și oportunismul economic. Din punctul de vedere al infrastructurii industriale, strategiile de

marketing centrate pe industria comunicațiilor și o cerere crescândă pentru noile produse legate de tehnologiile de comunicare au facilitat avansul economic din industria culturală coreeană.

Articolele din literatura de specialitate referitoare la impactul produselor culturii populare asupra consumatorilor est-europeni sunt cvasi-inexistente la ora actuală. Majoritatea studiilor interesate de impactul acestui tip de produse culturale asupra audiențelor externe au fost realizate în societăți localizate în proximitatea spațială a Asiei de Est (Thailanda, Indonezia, Vietnam, Filipine) sau pentru cazul populațiilor diasporice amplasate mai variat din punct de vedere geografic (SUA, Europa Occidentală).

De aceea am considerat că un studiu exploratoriu pe această temă poate oferi o serie de răspunsuri legate de motivațiile de consum și impactul acestui tip de produse culturale în cazul unei societăți „îndepărtate” din punct de vedere spațio-cultural de mediul în care ele au fost inițial concepute și produse.

ELEMENTE DE METODOLOGIE

Din punct de vedere metodologic, am optat pentru metoda interviului, înțelesul acestei metode de cercetare în comunicare fiind cea de (Asa Berger, 2000: 111):

„... conversație – interacțiune între un cercetător (cineva/o persoană care dorește să obțină informații) și un informant (cineva/o persoană care probabil are informațiile importante și necesare pentru a găsi răspunsul la problema de cercetare)”.

Din diversitatea tipurilor de interviu am optat pentru interviul semi-structurat (Asa Berger, 2000: 111-112), caz în care am considerat că ar putea exista un nivel mediu al controlului situației de interviu. Motivația acestei alegeri a derivat din caracteristica fundamentală asociată acestui tip de interviu: Cercetătorul este interesat de aprofundarea unui domeniu dat sau de a identifica etapele din evoluția unui domeniu deja cunoscut, prin intermediul unei „liste de întrebări”. În cadrul acestei „liste” temele mari ale interviului sunt definite dinainte, dar ordinea în care ele pot fi abordate este liberă și categoriile din interiorul acestor teme funcționează în mod liber. Ceea ce contează în acest caz este nivelul mult mai ridicat de structurare a secvențelor de răspuns la întrebări. Rolul cercetătorului de această dată este de a propune teme specifice de discuție, care nu sunt abordate liber, spontan, ci dirijat, urmând o logică prestabilită.

Eșantionul proiectat și realizat în cadrul proiectului de cercetare este unul „de tip inductiv” (Crabtree, Miller 1992: 41), fiind caracterizat prin următoarele trăsături:

1. Proiectul de eșantion, deși pre-concept (Răspunzând la întrebarea: „De unde și cu cine să se înceapă?”), caută să fie flexibil și să evolueze pe măsura dezvoltării studiului;
2. „Unitățile eșantionului” sunt alese „serial” – „cine” și „ce urmează” a depins de „cine” și „ce” a fost înainte;
3. Există o permanentă ajustare a eșantionului la datele existente „în teren”.

Mai exact, schema de eșantionare utilizată în cadrul proiectului de cercetare este una „cu scop”, a cărei principală caracteristică, potrivit literaturii de specialitate (Black, 1999: 118), este că ea permite alegerea subiecților pe baza „caracteristicilor specifice” – în cazul de față „criteriul” utilizat în selecția subiecților fiind apartenența lor la un grup social specific: cel al publicului produselor culturale (seriale, filme, muzică, literatură) est-asiatice.

ANALIZA DATELOR

Presupoziția fundamentală (dar implicită) a mini-proiectului de cercetare în curs de realizare pleacă de la existenței unui set de valori transmise prin intermediul produselor culturale est-asiatice și care pot fi regăsite la nivelul publicului acestor produse.

Astfel, în secțiunea din ghidul de interviu în care s-a încercat identificarea „constelației” valorice a subiecților

intervievați am putut constata o predominanță a unui set de valori de natură „spirituală”, opuse celor „materialiste”.

S1: Valorile care mă reprezintă cel mai mult sunt cele de la sfârșitul listei adică acelea care au legătură cu felul în care percep lumea din jurul meu – o lume plină de frumusețe, o perspectivă largă și diversă asupra lumii, dar și felul în care te raportezi la alții în societate zi de zi-politicos etc. În ceea ce privește starea mea interioară și aceasta este importantă, astfel fiind o persoană cu credință în Dumnezeu și viața eternă, astfel – chestiunile de pace mondială și securitate națională sunt mai puțin importante.

S4: Valorile care mă reprezintă sunt cele care răspund unor necesități, nevoi interioare. Conștientizarea existenței unui rost spiritual atrage nevoia de împlinire spirituală; iubirea bărbat – femeie este importantă pentru că se identifică cu fericirea în planul concret de existență.

La întrebarea care viza alegerea din lista testului „Rorschach” a valorilor prin care se auto-definesc, majoritatea subiecților au ales în vârful ierarhiei „Armonia sinelui”, „Înțelepciunea”, existența unui sentiment de siguranță atât la nivel micro-grupal (familia), cât și general (națiunea) și credința în „Viața eternă”.

„Decodificările” generale valorice pentru produsele culturale est-Asia-

tice au indicat faptul că subiecții au regăsit în acestea un substrat „axiologic” apropiat sau similar celui personal.

S6: În primul rând îmi plac cel mai mult valorile morale pe care le promovează – curaj, virtute, onestitate, tărie de caracter.

S3: Scenariul e unul comercial, dar sunt strecurate pe parcurs multe valori și viziuni profunde. Valori neperimate: noblețe sufletească, onoare, dreptate, iubire profundă, rafinament, dorință de cunoaștere.

Mai exact, subiecții intervievați au indicat existența unor valori dintr-o „familie” spirituală comună: „Virtutea”, „Onestitatea”, sentimentul de iubire, „Integritatea”, „Respectul”, „Loialitatea” etc.

S1: Integritatea, onoarea și adevărul sunt valorile la care țin îndeosebi, iar felul în care personajele se zbat pentru a dovedi adevărul se aseamănă cu ce aș face eu într-o situație asemănătoare.

S4: Da, pentru că adevărul și dreptatea predomină în aceste filme și seriale.

S7: În fiecare roman găsesc câte o valoare care mă definește sau caracterizează.

S10: Există, cu siguranță, o corespondență între unele teme identificate de mine și valorile care contează cel mai mult pentru mine: loialitatea, respectul față de celălalt,

înțelepciunea sunt valori care contează la fel de mult pentru mine ca și pentru personajele principale, cu toate că aceste valori sunt prezentate la un nivel cu mult superior, mult mai înalt din punct de vedere spiritual decât în propriul meu caz.

În ceea ce privește latura informațională a fundamentului motivațiilor consumului acestui tip de produse culturale, interviurile realizate au indicat un nivel minim de cunoștințe referitoare la cultura, istoria și civilizația spațiului est-asiatic.

S1: În general nu știu foarte multe despre cultura sau istoria popoarelor asiatice, la facultate unde făceam cursurile era cabinetul de limbă coreeană și acolo aveau câteva reviste în engleză despre cultura lor. Știu că Japonia, la fel ca și Coreea de Sud, este un stat foarte puternic din punct de vedere economic, care literalmente a renăscut din cenușă după cel de-al doilea război mondial și care în mai puțin de un secol a ajuns o țară puternic dezvoltată din toate punctele de vedere. Nu știu mai nimic despre istoria Coreei de Nord în afară de faptul că s-a despărțit de Coreea de Sud, fiind sub regim comunist; din punct de vedere economic sunt total diferite. Așadar, cred că aceste două țări sunt prototipuri pentru ceea ce se întâmplă în continentul asiatic – pe de-o parte țări foarte

dezvoltate ca Japonia, dar și China, iar pe de altă parte țări care se dezvoltă anacronic, unde rata de sărăcie și șomaj este ridicată. De asemeni știu că în Thailanda se practică intens traficul de ființe umane. Din punct de vedere al culturii și civilizației, țările asiatice nu duc lipsă deloc, acestea au un specific aparte în arhitectură, sculptură, gastronomie etc.; dar care sunt influențate de modernizare din ce în ce mai mult.

S5: Ceea ce știu este că țara are o istorie lungă și o cultură aproape identică cu cea chineză și japoneză.

S8: Deși îmi place cultura lor, știu foarte puține. Știu că sunt destul de dezvoltați financiar, Japonia fiind pe podiumul puterilor economice mondiale. Coreea, o țară mică însă plină de valori, tradiții; au o istorie destul de atrăgătoare în sensul că au lăsat în urmă multe învățături, monumente, atracții peisagistice etc.

Aceste produse culturale îndeplinesc astfel atât o funcție informativă generală, cât și una educativă, validând astfel teoria „utilizărilor și gratificațiilor” asociate consumului mesajelor media (McQuail, 1993: 73).

Specificul acestui tip de produse culturale rezultă din analiza răspunsurilor la întrebarea: „Cum ați putea defini printr-un singur cuvânt serialele

de televiziune românești, turcești, europene, americane, sud-americane și est-asiatice?”.

S2: Seriale americane – materialism; sud-americane – telenovelă; românești – neaoșe; europene – ciudate; turcești – semi exotice; est-asiatice – istorie.

S4: Seriale americane – bani; Seriale sud-americane, turcești, românești – dragoste; Seriale est-asiatice – cultura populară (istorice).

S6: Americane – stupide. Sud-americane – ridicole. Românești – jenante. Europene – depinde. Turcești – imitații. Est-asiatice – surprinzătoare.

S9: Serialele americane – interminabile; Serialele sud-americane – exagerate; Serialele românești – kitschoase; Serialele europene – anoste; Serialele turcești – neverosimile; Serialele Est-asiatice – complexe.

Atributele definitorii în cazul serialelor est-asiatice sunt „istorice”, „complexitate”, dar și „suprinzătoare” în sensul de „neașteptat”, diferit de ceea ce se presupunea inițial. Combinația dintre natura „exotică” („neașteptată”, „suprinzătoare”) și apelul la elemente culturale perene (de tipul istoriei specifice) constituie o ilustrare a „glocalismului” produselor culturale est-asiatice.

CONCLUZII

La un nivel extrem de general de analiză a datelor colectate putem prepune astfel că principalul element care stă la baza motivațiilor consumului de produse culturale est-asiatice îl constituie valorile regăsite de subiecți în aceste produse culturale. Aparținând îndeosebi unui registru de factură spirituală ele grupează audiența acestor seriale într-o tipologie specifică, pe care o putem denumi „Echilibrat – normativă”.

Dat fiind lipsa unii „background” informativ legat de produsele culturale consumate se poate afirma că, în acest caz specific, asistăm la validarea practică a teoriilor lui Liebes și Katz (Katz, Liebes 1985: 188; Katz, Liebes 1986; Katz, Liebes 1988) referitoare la motivațiile culturale implicate în consumul media. Astfel, conținutul principal al produselor culturale est-asiatice pot să fie rezultatul caracterului unic al valorilor culturale din această regiune a lumii și, simultan, apelul la un set de valori universale

le asigură acestor seriale un nivel de adresabilitate global, mondial.

În cazul produselor culturale est-asiatice faptul că acestea utilizează un set de valori universale pe care le adecvează la un cadru cultural specific face din aceste produse culturale manifestări ale „glocalismului”.

Dacă suntem de acord cu St. Hall (1996, 617) că „națiunile moderne sunt toate hibridi culturali”, putem concluziona că succesul produselor culturale est-asiatice are la bază „glocalizarea” lor. Acceptarea caracterului hibrid al acestui tip de produse culturale ne poate astfel ajuta să înțelegem mai exact termenul de „autenticitate” și cel de „purtate” culturală și socială.

Accesul acestor seriale la audiențe din alte țări și alte spații geografice este facilitat atât de natura lor „exotică” cât și prin utilizarea unor elemente trans-naționale (valori și comportamente moral-acceptate universal), „lecția de succes” fiind astfel una relativ ușor de acceptat și importat în alte spații culturale, inclusiv în cel românesc.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

- Chan, J. M., Ma, E. K. w. (1996). Asian Television: Global Trends and Local Processes. *Gazette*, 58(1): 45-60.
- Cunningham, S., Jacka, E. (1996). The Role of Television in Australia's `Paradigm Shift` to Asia. *Media, Culture & Society*, 18(4): 619-637.
- Dator, J., Y. Seo (2004). Korea as the Wave of a Future: The Emerging Dream Society of Icons and Aesthetic Experience, *Journal of Futures Studies* 9 (1):. 31-44.

- Endo, F., A. Matsumoto (2004). Currents: TV Dramas Melt Hearts, Thaw Japan – ROK Relations, *The Daily Yomiuri*, 5 December: 1
- Hall, St. (1990). Cultural Identity and Diaspora. in Rutherford J. (ed.). *Identity: Community, Culture, Difference*, London: Lawrence and Wishart: 222–37.
- Katz, E., Liebes, T. (1984). Once Upon a Time in Dallas, *Intermedia* 12(3): 28-32
- Katz, E., Liebes, T., (1985). Mutual Aid in the Decoding of Dallas: Preliminary Notes from a Cross-Cultural Study. In Phillip Drummond & Richard Patterson (Eds.): *Television in Transition*. London: British Film Institute: 187-198
- Katz, E., Liebes, T., (1986). Patterns of Involvement in Television Fiction: A Comparative Analysis, *European Journal of Communication* 1(2): 151-71.
- Keane, M. (2006). Once Were Peripheral: Creating Media Capacity in East Asia. *Media, Culture & Society*, 28(6): 835-855.
- Liebes, T., Katz, E., (1989). On the Critical Abilities of Television Viewers. In Boyd-Barrett, Oliver & Chris Newbold (Eds.) (1995): *Approaches to Media: A Reader*. London: Arnold: 204-222
- McQuail, D. (1993). *Mass Communication Theory*, Sage Publications, London, Newbury Park, Beverly Hills, New Delhi;

România și marea șansă chineză

Prof. univ. dr. Ion Marin

Cuvinte cheie: lider global, miracolul chinezesc, boala hegemoniei, proiecte de investiții, Uniunea Europeană

China își consolidează pe zi ce trece statutul de primă forță economică a lumii, ceea ce obligă toate celelalte țări, începând cu Statele Unite ale Americii să-i reconsidere poziția sa geopolitică, să-i recunoască un rol economic și politic în structura globală actuală din ce în ce mai importantă. Analiztii susțin că în 2020 China va fi prima putere economică a lumii, depășind Statele Unite ale Americii la cei mai importanți macro-indicatori. Până la acel moment, care nu e deloc îndepărtat, și judecând după ritmurile extrem de ridicate, chiar dacă în ultimii ani reduse într-o anumită măsură din motive strategice, spre a evita riscurile supraîncălzirii economice, Republica Populară Chineză anunță, an de an, noi rezultate și recorduri care le depășesc pe toate celelalte înregistrate de alte țări până în prezent.

Astfel, în februarie a.c., autoritățile de la Beijing au anunțat că Republica

Populară Chineză a devenit lider global în privința schimburilor comerciale, depășind Statele Unite ale Americii, care au dominat comerțul internațional după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Conform acestor date, China a înregistrat în 2012 schimburi comerciale în valoare de 3870 miliarde de dolari, față de 3820 miliarde de dolari cât au totalizat exporturile și importurile SUA. Mai important decât această diferență de 50 de miliarde de dolari în favoarea Chinei este faptul că înregistrează un surplus comercial de 231 miliarde de dolari, în vreme ce SUA se confruntă cu un deficit de 730 miliarde de dolari. Acest rezultat se datorează creșterii economice de aproape 10 procente pe an, timp de 35 de ani, respectiv din 1978, când țara cu cea mai mare populație din lume, până atunci extrem de săracă, a început să beneficieze de roadele concepției reformatoare,

înnoitoare, a lui Deng Xiaoping. Ceea ce dovedește că reușita Chinei s-a bazat nu pe schimbarea regimului comunist, axat pe structuri organizatorice ferme, în care ideologia reprezintă un mod de a implementa formule manageriale eficiente, ci pe îmbinarea acestora cu virtuțile economiei de piață și valorificarea capitalului străin, atras de o forță de muncă ieftină și bine instruită.

Miracolul chinezesc este departe de a fi studiat și înțeles de lumea europeană și euroatlantică, fenomen și mai accentuat în fostele țări comuniste din estul Europei, care au trecut sau trec încă prin degringolada tranziției de la economia centralizată de stat la economia de piață, minată de ceea ce se cheamă liberalism sălbatic și distrugere voluntară a așezurilor și structurilor ce au aparținut sau au fost construite de vechiul regim. Aceste procese sunt diferite de la o țară la alta, mult mai accentuate în state precum România, Bulgaria, Albania și, într-o măsură, Țările Baltice. Experiența chinezească se impune de la sine și aceasta nu în fața unor astfel de țări ce se află prin contraperformanțele lor în apropierea a ceea ce analiștii numesc state eșuate, ci în fața celor mai mari puteri economice, științifice, politice și militare ale lumii.

China este de multă vreme prima putere asiatică, depășind în toate privințele rivalul său tradițional, Japonia,

iar în momentul de față contracandidatul său, de data aceasta, la nivel mondial, nu a mai rămas decât Statele Unite ale Americii, depășit deja, așa cum am arătat, la capitolul definitoriu pentru o economie națională, al schimburilor comerciale. Este adevărat că în baza datelor Băncii Mondiale din 2011 produsul intern brut al SUA în sumă de 15000 miliarde de dolari este aproximativ dublu față de cel al Chinei, dar acest decalaj este pe zi ce trece diminuat.

China devine cel mai atractiv partener comercial pentru țările europene, și în acest context este relevant că Germania are în prezent un export de două ori mai mare către China decât către Franța. Pe măsura acestor realizări fenomenale, se înregistrează o creștere impresionantă de la an la an a influenței politice a Republicii Populare Chineze. Recentele alegeri în care conducerea țării a trecut în mâinile unei noi generații, în frunte cu președintele Xi Jinping, pentru o perioadă de 10 ani, constituie o garanție fundamentală că toate aceste procese vor continua și se vor consolida. Relevant este că recent, la Marele Forum Anual al Asiei de la Boao din provincia Hainan, președintele Xi Jinping a ținut să asigure întreaga lume că Republica Populară Chineză nu va suferi niciodată de boala hegemoniei și expansiunii, ceea ce este o trimitere la puteri care s-au întemeiat pe ase-

menea modalități de dezvoltare, și că va asigura pacea și stabilitatea în regiune, fiind împotriva haosului pe care l-ar putea genera conflicte precum cel din peninsula Coreei.

Toate acestea sunt realități și garanții incontestabile pentru statele ce văd în Republica Populară Chineză un partener de afaceri și de colaborare internațională de prim rang. România s-a numărat printre acești parteneri cu mult înainte ca Republica Populară Chineză să ajungă colosul economic și forța geopolitică de primă mărime de astăzi.

Relațiile româno-chineze au cunoscut un veritabil boom în timpul lui Nicolae Ceaușescu, care în cadrul conjuncturii conflictului dintre China și URSS, s-a poziționat de partea Beijingului, fapt ce i-a atras ostilitatea Moscovei, dar compensată în bună măsură de autoritățile comuniste chineze, printr-o poziție fermă ce a oferit garanții regimului de la București.

Relațiile economice româno-chineze s-au dezvoltat mult în perioada respectivă, însă după evenimentele din decembrie 1989 s-a înregistrat o descreștere continuă, datorită reticenței unor politicieni care considerau că în felul acesta își manifestă atașamentul față de capitalism. După ce o vreme a accentuat această latură de interes scăzut față de relațiile cu China, fostul președinte Emil Constantinescu a descoperit spre sfârșitul mandatului

„cu entuziasm” realitățile copleșitoare ale Chinei și a anunțat un program extrem de ambițios de dezvoltare a relațiilor bilaterale, în stilul întregii sale politici interne și externe, dar rămas până la urmă la stadiul de declarații nefinalizate.

În anii 2000-2004 s-a încercat o remediere, o revenire la relațiile solide de prietenie și cooperare cu China, dar marile proiecte antamate în perioada respectivă au fost târăgănite sau chiar abandonate de guvernele ce au urmat. Deși, în cele din urmă, tot pe final de mandat și fostul prim-ministru a redescoperit Marea Chină. În treacăt fie spus, în vreme ce autoritățile chineze manifestau o deschidere extrem de susținută față de relațiile cu România, cele din țara noastră continuau să afișeze un dezinteres total.

România ar fi avut după 2007 șansa de a folosi o altă conjunctură istorică și un alt interes major al Chinei, acela de a facilita R.P.Chineze accesul pe marea piață europeană. L-au folosit alții, între care polonezii și bulgarii, dar practic „cap de serie” cu realizări greu de egalat a devenit între timp Germania.

Proiectele antamate de români la diferite niveluri, în special județene, ca, de pildă, un mare proiect în Dâmbovița și un altul privind construirea unui pod peste Dunăre la Brăila au fost amânate *sine die* sau abandonate.

În urmă cu trei ani, cu ocazia acordării Trofeului Fundației „România 2000” și a ziarului „Ultima oră”, ambasadorul Chinei în România, Liu Zengwen mi-a acordat un amplu interviu în care își exprima amărăciunea pentru dezinteresul și chiar lipsa de sollicitudine a autorităților române față de demersurile sale de a aduce capital chinezesc în România. Fundația „România 2000”, al cărui președinte este dl. Florea Dumitrescu, fost ambasador în Republica Populară Chineză ani îndelungați și în prezent președinte al Asociației de Prietenie Româno-Chineză, a făcut numeroase demersuri pentru întărirea relațiilor cu R.P.Chineză și a adresat în spiritul statutului său privind relațiile cu străinătatea mai multe scrisori și memorii unor organe ale statului român, începând cu Parlamentul și Președinția, în care s-au prezentat propuneri concrete de dezvoltare a relațiilor româno-chineze. Am avut prilejul să vizitez această imensă și uimitoare țară în 1994 și apoi în 2008, când mărturisesc că nu am mai recunoscut nimic. De fapt, aceasta este etapa în care China a luat avântul nemaîntâlnit cu care a uimit întreaga lume.

În aceste vizite am fost interesat, nu numai de progresele uriașe, sub aspect economic, ci și de relațiile dintre structurile Partidului Comunist și managementul întreprinderilor, fie de stat, fie particulare.

Între multe altele, cred că am dețelat un raport optim între disciplină și demnitate.

La ultimul congres al PSD-ului un lider al zilei a cerut colegilor săi să se inspire și din ceea ce s-a creat înainte de decembrie 1989, enumerând marile realizări economice, investițiile în industrie, agricultură și infrastructură, dar și preocupările pentru combaterea, de fapt, pentru inexistența șomajului, pentru finanțarea și susținerea învățământului, a sănătății publice etc. Desigur, fără să fie trecute cu vederea marile erori ale epocii.

E puțin probabil ca noua generație de politicieni social-democrați să ia în seamă un asemenea îndemn, chiar dacă vine de la un congener, date fiind, pe de o parte conjunctura geopolitică, iar pe de alta, tentația lor neo-liberală, mai accentuată decât a aliaților liberali.

În China, tocmai preluarea a ceea ce a fost valoros în orânduirea precedentă, menținerea structurilor organizatorice și socio-ierarhice existente, valorificarea lor și îmbinarea cu progresul cel mai accentuat, cu stimularea cercetării științifice prin canalizarea capitalului în astfel de domenii stau la baza progreselor formidabile pe care această țară le înregistrează de aproape patru decenii, adică respectiv cu mult înainte ca în țările est-europene să fi abandonat calea dezvoltării planificate de tip comunist

și să se treacă la economia de piață începând cu ceea ce s-a numit liberalismul sălbatic, așa cum am arătat. Pe lângă risipa și managementul păgubos, s-a renunțat la ceea ce în China reprezintă fundamentul dezvoltării, respectiv progresul tehnic și științific, la noi cercetarea fiind Cenușăreasa bugetului și a preocupărilor guvernamentale de ani și ani, la fel ca și învățământul de toate gradele. Pe de altă parte, tot ce a fost corect sub aspectul eficienței și funcționalității, dincolo de învelișul ideologic, a fost înlăturat și distrus cu metodă strategică, agreată, dacă nu dictată de interese străine, care au dus la falimentarea agriculturii, începând cu baza sa materială, precum sistemul de irigații, rețeaua de combinate chimice și de fabrici de mașini agricole, continuând cu fărâmițarea sistemului integrat și eficient ce cuprindea producția cerealică, zootehnia, fabricile alimentare și de conserve, e drept, orientate în principal către export, ceea ce a și alimentat ura populației împotriva regimului. Însă, ceea ce a urmat a fost mult mai grav, pe lângă distrugerile arătate, adăugându-se închiderea și tăierea la fier vechi a aproape 2000 de mari întreprinderi, ceea ce a dat naștere unui șomaj exploziv de peste 30% din forța de muncă existentă și care și-a găsit debușeul numai prin migrație în state ale Europei mai dezvoltate și prin acceptarea unor munci subcalificate,

plătite derizoriu în raport cu piața locală, iar în cele mai multe situații sub limita decenței.

În China, dimpotrivă, demnitatea și decența, dar și mândria națională sunt cele care stau la baza fructificării forței de muncă din țară, valorificării a ceea ce a fost bun, atât sub raportul structurilor economice cât mai ales în privința organizării și păstrării fundamentelor etice, credinței în valorile fundamentale ale vieții și naturii umane, ale statului social. În plus, corupția, care la noi face ravagii, este pedepsită exemplar.

Iată de ce în momentul de față avem de a face cu incompatibilități de fond, structurale, între cele două țări și economii, pe care presa și uneori diverși politicieni le semnalează la nivel epidemic, superficial, atrăgând cel mult atenția că firmele chinezești fiind cu capital de stat, nu toate, cum se știe, nu pot da „comisioanele” pe care le solicită, nu rareori, reprezentanții părții române, de unde și blocajul permanent în privința implementării unor investiții. Altă motivație este de natură ideologică, implicită sau explicită, o poziție de acest fel fiind exprimată recent la cel mai înalt nivel.

Poate că totuși se va ajunge la o reevaluare a acestei situații. Ar fi benefică pentru România și nu lipsesc în acest sens intențiile. De altfel, e îmbucurător că la ultimul congres al celui mai important partid care face parte

din coaliția aflată la guvernare, unul dintre reprezentanții săi de vârf a susținut că este ultimul tren pe care România îl mai poate prinde pentru o colaborare cu China, întrucât acum mai există politicieni în conducerea acestei țări care cunosc nemijlocit România. Adevărul este că acea garnitură a fost recent schimbată cu o alta care poate cunoaște mai puțin România, dar se dovedește extrem de pragmatică și, cu siguranță, poate continua demersurile deja făcute pentru a face din România un cap de pod, pe lângă cele deja existente, pentru relațiile cu Uniunea Europeană. Refuzurile de care China s-a izbit în anii anteriori în această direcție, așa cum am arătat, au făcut ca prietenii și „frații chinezi” de odinioară să se orienteze către țări precum Bulgaria, Ungaria sau Polonia. Astfel, în momentul de față, China investește circa 1,5 miliarde de dolari în Bulgaria în proiecte de infrastructură, energie și agricultură. Și Ungaria a încheiat acorduri pentru utilizarea unei linii de credit de 1 miliard de euro de la Banca Chineză de Dezvoltare pentru proiecte de investiții ale statului ungar. Dar marea campioană a

atragerii investițiilor și fondurilor din China în fostele țări comuniste, în prezent membre ale Uniunii Europene, este Polonia, unde anul trecut schimburile comerciale s-au ridicat la 14 miliarde euro, de peste 3 ori mai mult decât în cazul României. Deși periodic guvernele sau „administrațiile prezidențiale” succesive românești redescoperă mirajul dezvoltării chinezești și oportunitățile pe care le oferă această mare și accesibilă economie de primă mărime la nivel mondial, de fiecare dată proiectele propuse rămân la nivelul declarațiilor și programelor fără viitor, după cum declara recent, cu amărăciune, în urma unei alte vizite la nivel înalt la Beijing, președintele Camerei de Comerț și Industrie România-China.

Marea șansă chineză se irosește pentru România pe zi ce trece și aceasta în ciuda faptului că este pe deplin accesibilă și indiscutabil necesară.

Nu este însă vorba doar de o îmbunătățire a indicatorilor cantitativi și nici măcar de o ameliorare strategică, ci de o schimbare fundamentală de viziune.

Confluente,

Multiculturalism și democrație

Gustavo Gozzi

Cuvinte cheie: multiculturalism, Europa, conducători, minorități

1. CE ESTE MULTICULTURALISMUL?

Voi încerca să răspund la întrebarea „Ce este multiculturalismul?” pornind de la un eseu scris de Joseph Raz și intitulat „Multiculturalism: O perspectivă liberală” (Raz, 1994). În acest studiu, Raz începe să definească multiculturalismul, pornind de la sistemul de gândire politică din Vest care a fost întotdeauna axat exclusiv pe drepturile individuale, dar care acum trebuie să ia în considerare drepturile colective. Acest lucru, observă Raz, se datorează diversității, concept cu ajutorul căruia liberalismul a elaborat soluții diferite, printre care: toleranța, apoi drepturile individuale, bastion împotriva discriminării și acum societatea multiculturală. Odată cu această ultimă idee, Raz introduce conceptul de multiculturalism, observând că multiculturalismul „este adecvat în acele societăți în care există

mai multe comunități culturale stabile care doresc și sunt capabile să se dezvolte” (Raz, 1994, p. 69).

Raz stabilește astfel principiul de bază al multiculturalismului:

„Multiculturalismul presupune respectarea drepturilor nondiscriminatoare și subliniază importanța pentru acțiunea politică a următoarelor două aspecte importante. În primul rând, convingerea că libertatea individuală și prosperitatea depind de apartenența deplină și fără obstacole la un grup cultural respectat și înfloritor. În al doilea rând, credința în pluralismul de valoare și, în special, în valabilitatea diverselor valori înscrise în practicile societăților de astăzi” (Raz, 1994, p. 69).

Acest lucru implică necesitatea societăților politice multiculturale de a-și reconsidera percepția despre ele însele. Și asta ar trebui să facă posibilă recunoașterea faptului că „nu există nicio cale pentru a vorbi despre o pro-

blemă a unei minorități și nu există toleranță a majorității pentru minorități. Multiculturalismul este cel care merge dincolo de primatul principiului majorității” Raz (1994, p. 69).

Acest punct de vedere a fost și este îndelung contestat pentru că se ridică împotriva ideii de superioritate a culturii laice, democratice, Europene, precum și împotriva „reticenței de a admite egalitatea drepturilor culturilor inferioare religioase, sau celor ale căror valori culturale sunt considerate limitate și mai puțin dezvoltate” (Raz, 1994, p. 70). În contrast cu această idee, valoarea pluralismului constă tocmai în faptul că neagă posibilitatea impunerii unei reduceri la o singură valoare (Raz, 1994, p. 72). Asumându-mi această atitudine, trebuie să întreb: acceptăm, tolerăm astăzi culturile intolerante?

Unele culturi, de exemplu, reacționează prin respingerea propriilor membri sau a celor din afară. Exemple care ne vin imediat în minte sunt culturile societăților de sclavi, societățile rasial discriminatorii și societățile homofobe. „Acestea sunt acceptate doar pentru că este posibilă neutralizarea aspectelor opresive și compensarea acestora (de exemplu prin furnizarea unei ieșiri convenabile pentru membrii grupului discriminat)” (Raz, 1994, p.75). Multiculturalismul percepe societățile actuale „ca fiind

alcătuite nu din majoritate și minorități, ci dintr-o pluralitate de grupuri culturale” (Raz, 1994, p.78). Dar, în același timp, trebuie să înțelegem că multiculturalismul, „în timp ce susține perpetuarea mai multor grupuri culturale într-o singură societate politică, se bazează pe existența unei culturi comune” (Raz, 1994, p.77), cultura recunoașterii reciproce.

La fel de importantă ca analiza premiselor multiculturalismului, este și analiza consecințelor sale: multiculturalismul, cu alte cuvinte, ar trebui să fie înțeles ca un concept care presupune că „obiceiurile și practicile specifice unor grupuri diferite trebuie să fie [...] recunoscute legal de toate organismele publice ale unei societăți” (Raz, 1994, p.78).

Având în vedere cele menționate mai sus, putem acum analiza mai adânc multiculturalismul, luând în considerare patru aspecte esențiale:

- 1) libertățile speciale pe care trebuie să le recunoaștem atunci când vorbim despre realizarea unei egalități reale;
- 2) „dreptul de ieșire”;
- 3) măsura în care suntem construiți să tolerăm culturile considerate inferioare; și
- 4) cultura comună pe care multiculturalismul în sine este întemeiat.

În paginile următoare ale articolului vom analiza pe larg aceste patru aspecte. Astfel,

(i) să luăm în considerare două exemple cu privire la problema libertăților speciale. În primul rând, un decret al Ministerului Italian de Interne din 2002 cu privire la sărbătorile evreiești. Decretul prevede că (a) studenții care lipsesc de la școală sâmbăta nu trebuie să furnizeze nici o justificare, pentru că sâmbăta este o zi sfântă pentru oamenii de credință evrei, și că (b) concursurile pentru ocuparea posturilor din sectorul public nu trebuie să fie organizate în zilele de sâmbătă, pentru a respecta ziua sfântă a evreilor. Al doilea exemplu este o lege italiană din 2009 privind protecția limbii non-italiene. Legea aduce în vigoare Carta Europeană Regională a limbilor minoritare din 1993, recunoscând că fiecare minoritate are dreptul inalienabil de a folosi limba proprie. Toate statele europene care au subscris această Cartă au fost nevoite să introducă unele măsuri prin care să protejeze limbile minorităților.

(ii) al doilea punct – dreptul de ieșire – este unul foarte important, care aduce în joc relația dintre drepturile individuale și colective.

(iii) a treia întrebare – dacă și în ce măsură noi ar trebui să tolerăm intoleranța – poate fi discutată prin trimitere la o lege italiană din 9 ianuarie 2006, care interzice mutilarea

genitală practică în baza unor tradiții vechi. Acea lege a introdus un nou articol în Codul Penal italian, nr. 583 – bis, care pedepsește aceste practici cu o pedeapsă de patru-doisprezece ani închisoare, pentru că aceste practici de mutilare încalcă 3 articole din Constituția italiană: articolul 2, protejarea drepturilor inviolabile ale omului; articolul 3, demnitatea socială a fiecărui cetățean; și articolul 32, privind dreptul la sănătate. Dar Codul Penal italian are deja două articole care se adresează acelorași drepturi, articolul 582 și 583.

(iv) în cele din urmă, trebuie să luăm în considerare paradoxul multiculturalismului, înțeles ca o concepție despre încercarea de a se asigura coexistența pașnică, armonioasă în plan cultural. Paradoxul este că multiculturalismul trebuie să aibă ca bază o singură cultură. Concepția trebuie să fie întemeiată, cu alte cuvinte, pe o cultură de recunoaștere reciprocă, o cultură care ar trebui să fie introdusă ca parte a curriculumului școlar.

2. PROBLEMA INTEGRĂRII CULTURII

Ideea recunoașterii reciproce a unei singure culturi, introduce problema de integrare. De aici rezultă următoarele întrebări: cum grupuri diferite sau culturi diferite, oameni cu origini etnice și religii diferite să trăiască împreună? Cum pot oamenii care

aparțin unor culturi diferite să accepte să facă parte din aceeași societate?

Habermas considera că această problemă poate fi rezolvată printr-o abordare în două direcții principale, care combină două concepte de integrare diferite.

- (i) În primul rând, avem așa-numita integrare etico-culturală, ceea ce înseamnă că fiecare avem dreptul de a trăi în conformitate cu propriile noastre tradiții și obiceiuri și de a ne educa și crește copiii în consecință. Acest drept ne oferă opțiunea de a respinge aceste norme și, prin urmare, alege un mod diferit de viață, ceea ce, potrivit lui Habermas, ar general pentru noi o identitate de scindare.
- (ii) În al doilea rând, avem ceea ce ar putea fi numită integrarea politic-constituțională, care este realizată prin acceptarea migrantilor în funcție de capacitatea acestora de a-și asuma principiile consacrate de Constituția țării în care au migrat (Habermas, 1996).

S-a observat, cu toate acestea că principiile constituționale nu sunt neutre, pentru că ele sunt rezultatul specific al istoriei constituționale. Ca răspuns la această obiecție, Habermas a subliniat că ceea ce are în vedere nu

sunt principiile de fond din Constituție, ci procedurile prin care deciziile politice sunt accesibile tuturor. Aceasta este ideea de bază care stă la baza așa-numitei democrații deliberative.

3. PRINCIPIUL MAJORITĂȚII ȘI DREPTURILE FUNDAMENTALE

În continuare vom discuta despre relația dintre principiul majorității și drepturilor fundamentale universale, și despre sensul care trebuie să li se atribuie acestor drepturi atunci când sunt privite în lumina principiului majorității. Această discuție poate să înceapă prin menționarea procesului de secularizare, care a dat naștere la două forme de stat:

- statul laic, întemeiat pe separarea bisericii de stat; și
- statul neutru, întemeiat pe cooperarea între biserică și stat.

Statul laic are un mod de a aborda relația dintre principiul majorității și drepturile fundamentale, statul neutru, un alt mod. Vom putea observa diferența analizând două cazuri care implică problema crucifixului în școli.

Vom începe cu un caz care a avut loc în Germania în 1995. Doi părinți ai căror fiu a urmat cursurile unei școli publice din Bavaria catolică și a solicitat ca, crucifixul să fie eliminat din clasa în care învâța fiul lor. Curtea administrativă a respins petiția părinților, considerând că, catolicismul în

Bavaria este parte din tradiția populară, și astfel cazul nu a fost încadrat în chestiunea libertății religioase. Părinții au decis să meargă mai departe cu procesul la Curtea Constituțională Federală. Aceasta a stabilit că:

- drepturile fundamentale trebuie să protejeze minoritățile;
- trebuie să se facă o distincție între libertatea pozitivă și libertatea negativă;
- neutralitatea statului trebuie să fie o neutralitate activă.

Primul punct care se referă la drepturile fundamentale ale minorităților sunt reflectate în legislația statului. Rezultă că drepturile de bază presupun, în esență, protejarea intereselor minorităților (Denninger, 1995).

Al doilea punct important reanalizează sensul de libertate, aducând în atenție distincția între cele două tipuri de libertăți: libertatea pozitivă, care în acest caz a însemnat că oamenii sunt liberi să afișeze public simboluri ale credinței lor (în cazul prezentat aici crucea), dar, de asemenea, a existat o libertate negativă, ceea ce înseamnă că oamenii nu trebuie să discute public simboluri care reprezintă religiile altor oameni. Al doilea punct este legat de al treilea punct, cu privire la conceptul de neutralitate a statului. Acest concept înseamnă, în primul rând, că statul trebuie să protejeze orice confesiune religioasă, de asemenea, înseamnă că statul trebuie să

joace un rol activ în garantarea neutralității, pentru a permite tuturor cetățenilor să își urmeze propriile convingeri religioase. Cu alte cuvinte, statul trebuie să intervină pentru a asigura un echilibru între libertățile pozitive și cele negative. Această protecție a libertății negative presupune ca orice crucifix să fie eliminat din sălile de clasă din școlile publice, dar numai atunci când cererea este făcută de o întreagă minoritate.

Al doilea caz, pe care ne-am propus să-l analizăm a avut loc într-o regiune dominat catolică din Nordul Italiei, unde Soile Lautsi, cetățean italian a solicitat ca, crucifixul să fie eliminat din sălile de clasă ale copiilor săi și a depus o plângere în acest sens la Curtea administrativă regională. Această instanță a trimis cazul la Curtea Constituțională, care a considerat că nu intră în jurisdicția ei, deoarece obiectul cazului depinde de două reglementări administrative din 1924 și 1928. Aceste două reglementări, datând din perioada fascistă, stabilesc că, crucifixul nu reprezintă o credință religioasă, este pur și simplu un dispozitiv, o piesă de mobilier în sălile de clasă.

În urma analizei acestor două cazuri rezultă că statul în Italia nu este nici laic, nici neutru, ci este doar un stat bazat pe o relație unică cu Biserica Catholică.

BIBLIOGRAFIE

- Benhabib, Seyla (2004), *The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens*, (Cambridge: Cambridge University Press)
- Benhabib, Seyla (2002), *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*, Princeton, (N.J.: Princeton University Press)
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang (2008), Lo Stato secolarizzato, la sua giustificazione e i suoi problemi nel secolo XXI, in Gian Enrico Rusconi (ed.), *Lo Stato secolarizzato nell'età post secolare* (Bologna: Il Mulino)
- Brunori, Patrizia et al. (2006), *I Had a Mummy Too: War Traumas; a Psychoanalytic Experience in Bosnia-Herzegovina*, (London: Free Association Books)
- Burns, John F. (2011), "Cameron Criticizes 'Multiculturalism' in Britain", *New York Times*, February 5,
- Deriu, Marco ed.(2001), *L'illusione umanitaria: La trappola degli aiuti e le prospettive della solidarietà internazionale*, (Bologna: EMI)
- Denninger, Erhard (1995), "Der Einzelne und das allgemeine Gesetz", *Kritische Justiz*, 28 Jahrgang, Heft 4,
- Gozzi, Gustavo (2009), "Democrazia e diritti nelle società multiculturali: verso una 'democrazia costituzionale multiculturale'", *Scienza & Politica*, 40,
- Habermas, Jürgen (2010), "Leadership and Leitkultur", *New York Times*, October 28
- Habermas, Jürgen (1996), *Kampf um Anerkennung im demokratischen Rechtsstaat*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag)
- xxx (2010) "German Bid at Multi-Cultural Society Has Failed", *National Post*, October 17,
- Raz, Joseph (1994), "Multiculturalism: A Liberal Perspective", *Dissent*, Winter
- Kristeva, Julia (1988), *Étrangers à nous-mêmes*, Paris: Fayard. English edition: Julia Kristeva, *Strangers to Ourselves*, trans. Leon S. Roudiez (New York: Columbia University Press, 1991).
- Pufendorf, Samuel 1672, *De jure naturae et gentium libri octo*, Volume Two, (Oxford: At the Clarendon Press – London: Humphrey Milford, 1934)
- Sen, Amartya (2006), *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, (New York: W. W. Norton & Co)
- Walzer, Michael (1983), *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equalit*, (New York: Basic Books).

Integrarea, șansa europeanizării Balcanilor

Ambasador dr. Vasile Leca

Cuvinte cheie: naționalism, iredentist, etnic, partide politice

CONSIDERENTE GENERALE

În contextul actual, problema spațiului public european are o importanță aparte creată de mai mulți factori. În primul rând diversitatea participanților și a specificității acestora. În al doilea rând, spațiul public, se compune din părți dispuse mai mult să aducă, decât să cedeze.

În literatura de specialitate cercetarea spațiului public european a fost marcată la intersecția științelor politice și a științelor comunicării. În principal modelele propuse sunt cele care vizează: spațiului public la nivel european circumscris UE; spații naționale; spațiu public european rezultat din segmentarea sferelor publice transnaționale. În acest context, încercarea de față urmărește construirea unei imagini a relației Uniunea Europeană – Balcanii cu accent pe europeanizarea spațiilor publice naționale. Concluzia nu este a cercetătorului, ci

a lecțiilor dure oferite de cel mai nedorit conflict din Europa de Sud-Est după cel de-al doilea Război Mondial. În esență a ramas faptul că securitatea Europei nu poate exista alături de instabilitatea și insecuritatea Balcanilor. De aici a început procesul dificil și poticnit de evenimente, al construcției unei Europe unite și sigure.

Analiștii apreciau pe bună dreptate, că procesul de edificare al configurației europene este deosebit de complex și necesită o construcție cu multă atenție. Conform principiilor fundamentale ale devenirii europene și obiectivelor sale de natură politică, economică și socială, acestea trebuie să relaționeze adecvat într-un spațiu economic și social comun cu o uniune politică vizibilă și puternică pe scena internațională.

Europa este un continent al diversității și multilateralității culturale și poate „găzdui” o Uniune largită nu

numai cu un număr sporit de state membre, dar și cu un grad mai mare de eterogenitate.

Extinderea Uniunii presupune dezvoltare instituțională, proces care în cazul Balcanilor impune atât inițiative de ordin constituțional cât și reamenajări și dezvoltări în domeniul instituțional.

Dificultățile noii construcții europene vin din interesele și aspirațiile statelor membre cărora trebuie să li se ofere certitudinea că acestea nu se vor „dizolva” într-o entitate „supra-statală” indiferent care vor fi dimensiunile dezvoltării. Mai mult, datorită rolului economic și politic pe care UE este chemată să îl joace pe plan internațional, există pericolul manifestării acesteia ca o entitate suprastatală. Din acest considerent și din altele, se poate aprecia că o formă de înțelegere a acestui mecanism complex de formare a unei Europe sigure este strâns legat de eforturile de integrare a unei părți a continentului la întregul firesc. Înțelegerea fenomenului nu este posibilă fără o succintă trecere în revistă a ceea ce s-a întâmplat în acest spațiu după 1990.

Balcanii au caracteristica specială, exercițiul identității naționale care este principal factor în mobilizarea energiilor naționale, pentru atingerea obiectivelor propuse. Imaginea complexului proces al integrării este completă numai prin abordarea situa-

ției după conflictul sângeros din fosta Iugoslavie.

Peninsula Balcanică a avut cel puțin două definiții. Una negativă opusă Occidentului, „circumscripă etichetei balcanice cu actualitatea, cariera și perspectiva istorică”. Cealaltă drept spațiu sud-est european, definit de cei „preocupați de arhitectura noii Europe, ca unul neutru, pur descriptiv, înscris firesc în geografia continentului european și, ceea ce de multe ori – nu se spune, dar se subînțelege –, ca un concept care descarcă spațiul vizat de stigmatul balcanic”[1]. Termenul de Balcani este încărcat de peste două secole de amprentele războaielor, tensiunilor interconfesionale și interetnice, de o sărăcie care de multe ori nu mai ascundea promiscuitatea, fiind zona cu tot ce era mai rău în Europa. Ori în aceste condiții, s-a considerat că erau necesare schimbări cel puțin la nivel terminologic, fie și numai pentru faptul că prima impresie are rolul ei în începutul cunoașterii. Schimbarea de imagine, devenea necesară pentru atingerea obiectivului integrării în spațiul european. Rebotizarea realizată din exterior și acceptată din interior aranja ca balcanicitatea să fie înfășurată în alt înveliș, cu scopul de a deveni cel puțin neutră.

CONFLICTUL DIN SPAȚIUL FOST IUGOSLAV

Înțelegerea procesului de „reinventare a Balcanilor” începe cu perioada războaielor din fosta Iugoslavia.

Balcanii au avut ca centru și au fost dominați după cel de-al doilea Război Mondial, de Iugoslavia. Disoluția iugoslavă a fost „profeția” încă din 17 iulie 1971 când, printr-un raport intitulat „Iugoslavia: o estimare informativă” Biroul Național de Estimări al CIA prezenta liderilor americani că „situația de la Belgrad este extrem de dificilă pentru că pe termen scurt Iugoslavia va rămâne unită, însă problemele naționale urmau să ducă la o dezintegrare”. [2]

Mai precisă a fost aprecierea privind provincia Kosovo, definită ca posibilă zonă secesionistă, situație care după o jumătate de secol a devenit realitate.

Și mai aproape de evenimente a fost Memorandumul SANU (abrevierea numelui Academiei sârbe) pe care autorii l-au denumit „doar un proiect nedefinitivat”, dar care vorbea tot despre inevitabila destrămare a Iugoslaviei.

Au rămas profețiile care s-au împlinit fără anticiparea unuia din elementele esențiale, violența disoluției iugoslave. Fără înțelegerea cauzelor violenței, europenizarea Balcanilor va fi un proces cu multe obstacole și asta în condițiile în care nu avem de-a face

cu o previziune, ci cu realitatea din regiune.

Ura și violența cu care s-a desfășurat conflictul a uimit întreaga Europă care în primă fază a reacționat timid. Ce trebuia făcut? Să se izoleze zona sau să se integreze. Prima variantă ar fi însemnat o catastrofă pentru Europa pentru că menținea „butoiul cu pulbere”, iar problema securității continentului era amenințată de insecuritatea balcanică.

După ezitări s-a configurat rațiunea aducerii regiunii în spațiul unei Europe Unite.

De aici a început procesul delicat și complex al europenizării Balcanilor și asta în contextul în care reușita impunea cunoașterea a o multitudine de factori.

De ce a fost disoluția violentă? O explicație poate fi legată de căutarea propriei identități. Căutarea este un fenomen care a caracterizat o parte a lumii comuniste datorită totalitarismului, care a anihilat aspirația comunităților spre identitatea proprie fie națională, religioasă sau etnică. Balcanii au fost caracterizați de un amalgam de circumstanțe culturale și istorice care au favorizat fragmentarea mai mult decât în alte regiuni ale Europei. Ulterior a devenit, ironic, dorința multora de a se alătura Uniunii Europene, de a muta centrul decizional de la Belgrad la Bruxelles. Originile separării pot fi localizate în antagonismele eco-

nomice dintre republicile iugoslave care au determinat crizele economice din anii '80 și creșterea naționalismului malign. Epurarea etnică a devenit o modalitate de atingere și împlinire a identității de sine.[3]

Parcurgând paginile cărții lui Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, [4] găsim o apropiere între identitatea balcanică și cea în general.

Identitatea se raportează la apartenența văzută aici în termenii loialității și ai identității. Când existența unei etnii pare a fi amenințată, precum în cazul iugoslav, prin exagerarea contextului, atunci cel mai la îndemână este apelul la identitate, la apartenență pentru a stârni o reacție de solidaritate. În cazul zonelor cu granițe „mișcătoare” apare ca firească stârnirea laturii agresive a sentimentului identitar. În situațiile de criză identitatea etnică a stabilit prioritățile care au fost separarea și purificarea de Celălalt.

Balcanii sunt caracterizați și de o anumită flexibilitate datorită amestecului etnic, religios, cultural imprimând identității un caracter firav. Ori așa după cum observă autorul citat „cu cât e mai firavă identitatea cu atât este mai zgomotoasă”. Așa s-a întâmplat în Bosnia și Macedonia unde am asistat la o închistare în identitate de care s-au cramponat etniile – comunități care au fost deturnate în sensul despre care vorbea Wieseltier – „premisă existențială a democrației e

aceasta: cineva ca mine și diferit de mine se află deja aici cu mine”, iar de aici până la drama balcanică, nu a mai fost decât un pas în care fiecare etnie s-a considerat primejduită de existența celeilalte, iar lupta s-a desfășurat fără nici o rațiune.

În catastrofa umană în care au fost antrenate familii și oameni care până mai ieri erau prieteni, identitatea afișată s-a dovedit altceva decât cea din vremurile de bună înțelegere. În fața atrocităților identitatea nu mai este un exercițiu de narcisism, ci unul de eroism.

Ceea ce s-a construit în timpul războiului a fost angoasa asimilării care a deturnat orice tentativă de dialog [5]. Au apărut marile frustrări care au fost puse pe seama Celuilalt, vinovat de situația creată. Scurta istorie a armoniei iugoslave s-a dovedit precară mai ales din motive economice, dar și din motivații ascunse și reapărute aproape fără voie.

Wieseltier conchide că – deși în lucrarea amintită discută multiculturalismul mai mult în context american și din perspectivă iudaică – „Monștrii istoriei moderne au știut, cu alte cuvinte, să se folosească de identitate. Înaintea politicii identității din '80 și '90 a existat politica identității din anii '30 și '40. Acum și încă multă vreme de aici Sarajevo rămâne capitala acestei continuități – și am spune și a Balcanilor – pentru că a arătat că legătura

dintre identitate și moralitate poate fi o legătură zdrobitoare”.

Fără pretenția unei concluzii se poate spune că înregimentarea etnică produsă în timpul războaielor iugoslave a blocat comunicarea necesară între etnii, stopând posibilitatea oricăror evoluții pozitive și trimitând multe lucruri în zorii istoriei.

Ce s-a întâmplat în timpul războaielor în spațiul fost iugoslav va rămâne pentru mult timp moment de reflecție, fie și numai pentru a ajuta viitorul să se poată construi mecanismul prevenirii unor astfel de drame umane.

Drama Balcanilor a atras serios atenția Europei care de data aceasta s-a aplecat cu o anumită migală pentru o nouă construcție.

Keyserling [6] spunea „dacă Balcanii nu ar fi existat, ar fi trebuit inventați, pentru ca Europa să își poată evacua latura întunecată spre Orient”.

După război, Balcanii au trebuit să se reinventeze prin rebotezarea și schimbarea fizionomiei peninsulei cu elemente necesare apropierei de continent.

Dimitrie Gusti [7] are o observație remarcabilă: „Europa nu este un termen corespunzător unei noțiuni științifice geografice. Geografia tăgăduiește existența unui continent al Europei, care apare ca o prelungire triunghiulară a Asiei (...) Europa este însă un continent uman, o creație spirituală, o splendidă manifestare de voință și

gândire. Europa nu înseamnă deci un teritoriu, ci o idee socială – spirituală”. Ori de aici nu pot fi eludați Balcanii. Problema europenizării acestora devine o necesitate pentru integrarea în spațiul european.

Multietnicitatea spațiului balcanic apare în discuție, ca motivație, ori de câte ori sunt dificultăți politice, dar dispare atunci când conlucrarea economică devine necesitate și impune o construcție democratică nouă. Regiunea balcanică este definită de o serie de probleme printre care, o tendință de izolare, de purificare a culturilor de elemente străine, de căutare acerbă și de identificare a elementelor specifice uneori până la limita neverosimilului, ceea ce face greoaie relaționarea culturilor specifice din zonă. În plan economic, diferențele etnice și granițele dispar pentru că este nevoie de existența cooperării: comunitatea internațională a accentuat aspectul material, obligând la colaborarea economică pentru netezirea asperităților și dezvoltarea intereselor comune.

EUROPENIZAREA BALCANILOR

În aceste condiții procesul european de proiectare și edificare a unei Europe unite a deschis căi speranțelor de apropiere. Trecerea de la Europa – Piața la Europa – Putere a impus o deplasare de la Est către Vest adică o integrare a Balcanilor în Europa Occidentală printr-o mișcare denumită

de unii analiști „expansiunea dezordinii orientale”.

Occidentul european a ajuns la o identitate caracterizată prin pluralism politic, diversitate, participare socială, supremația legii și respectul drepturilor omului, dar a acumulat și vulnerabilități precum exces de protecție socială, consumism, un egoism vizibil, instituții nedebarasate de birocratism, o transparență discutabilă, un deficit de legitimitate și tot mai mult o modificare a răspunderii față de cetățean. Dincolo de toate acestea, spațiul european, dacă ignorăm unele „puseuri naționaliste” a trecut la cultura interdependenței părăsind cultura independenței.[7] Procesul de europenizare, la fel ca și procesul de globalizare, necesită – în ciuda integrării în economia globală – o aliniere politică, socială, culturală, între națiuni, dar provoacă și o sursă de neliniște a identității.

În aceste condiții, în Balcani suveranitatea și independența statului – națiune, rămân trăsături esențiale ale identității în mod deosebit la nivelul mentalului popular dat, și la cel al autorității.

Există, încă, în acest spațiu sentimentul insecurității sociale, individuale, cultural – identitare și naționale, toate patronate de teama de sărăcie, încă, vizibilă din plin.

După unii analiști, aceste caracteristici sunt aceleași realități care au făcut din Europa Occidentală, la fine-

le celui de-al doilea război mondial, o adevărată „Uniune a Fricii” transformată apoi într-un proiect politic realizat prin mijloace economice în „Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului” devenită apoi „Uniune de Valori” întrupată astăzi în Uniunea Europeană.

Neșansa Balcanilor a început după terminarea conflagrației mondiale, prin împărțirea „de ocazie” de la Ialta, când partea estică a Europei a fost abandonată în favoarea unei ideologii, care a imprimat popoarelor și statelor de aici, modele experimentale specifice experienței sociale comuniste. Aceasta a produs un tip de individ caracterizat de pasivitatea specifică colectivismului comunist, dresat să fugă de răspundere sub umbrela semnăturilor și a statului.

Individualismul și colectivismul comunist sunt altceva decât comunitarismul și de solidaritatea socială occidentală și nu pot fi asociate pentru că esența lor este diferită. Deși comunismul iugoslav a avut o altă față, trăsături de bază au existat și aici.

Nu pot fi eludate atuurile deduse dintr-o istorie întunecată, de toate vitregiile vremii, care au favorizat rezistența la lipsuri și nevoi, un spirit de sacrificiu ridicat, flexibilitate combinată cu o imaginație bogată, și acceptare a muncii aproape în orice condiții. Cu aceste trăsături muncitorii din Est au imigrat spre Vest cu speranța îmbu-

nătățirii vieții, dar și cu imaginea unui proces de integrare care se derulează încet și din ce în ce mai neconvingător și încă depărtat de promisiunile occidentale.

Extinderea UE, prin europenizarea Balcanilor, necesită și transferul aquis-ului comunitar către regiune, necesar schimbărilor ce vor urma.

Contrar, „expansionismul dezordinii orientale” a tins spre un model occidental care să-i accepte cultura și tradițiile cu ajustări minime. Între opțiunea Vestului, de extindere pe baza unor criterii și cea a Estului cu o identitate cât mai puțin modificată este prematur de anticipat cine va reuși.

Construcția europeană are o importanță ținută, realizarea unui sistem de securitate durabil pentru întreaga Europă, dar cu conștiința depășirii unor bariere psihologice specifice Balcanilor.

Atracția standardelor de viață occidentală, asimilarea civilizației apusene sunt obiective pe care fiecare și le dorește în schimbul eliminării sărăciei și insecurității sociale în care trăiește.

Esența integrării europene constă în atingerea unei sinteze identitare rezultată prin acceptul părților și nu printr-un transfer identitar specific statului național. În regiunea balcanică, sentimentul apartenenței la o entitate, a cunoscut o dezvoltare aparte, datorită rolului de poartă pe care l-a trăit de-a lungul timpului. Conținutul relației din-

tre cetățenie, naționalitate și identitate; teritoriu și statul național; drepturi și identități; cultură și politică; state și națiuni este diferit pentru că aceste concepte sunt interconectate în statul național și separate în contextul construcției europene.

Valorile comune au fost recunoscute în cadrul aceleiași etnii după ce vremea le-a validat și le-a dat forța care să strângă comunitatea.

În relația dintre identitatea europeană și identitatea balcanică este importantă clarificarea caracteristicilor spațiului integrator și al celui integrat. Astfel, națiunea civică legată de teritoriu și organizarea lui în Balcani este diferită de cea din Occident unde s-a întronat legea, iar disputa este supusă medierii.

Redesenarea arhitecturii europene nu poate eluda din raporturile statale identitatea și cultura comunității.

Balcanii au fost scoși de la naftalină după încetarea războaielor (acordurile de la Dayton) sub denumirea Europa de Sud-Est, concept agreat de Europa pentru luminozitatea etichetei.

Prin rebotezare s-a dorit depășirea laturii întunecate a Balcanilor și înlocuirea cu niște concepte favorabile admiterii în spațiul european.

După războaie pustiitoare era nevoie de o schimbare a imaginii pentru viitoarea integrare, aspect acceptat și de o parte și de alta.

Spațiul devastat de ură și violență în care fiecare încercă să paseze vina celuilalt și să construiască o față de victimă, s-a izbit de Occidentul care nu mai avea timp și răbdare pentru asemenea construcții, cu excepții, mai precis acolo unde avea interes. Și aici avem cazul Kosovo.

Europenizarea începe practic după acest moment, când Uniunea Europeană – o greșeală – impune aceleași criterii de aderare, întregului spațiu indiferent de nivelul de dezvoltare cu argumentul că au făcut parte din aceeași comunitate economico-socială. Aici a început goana teoretică pentru îndeplinirea criteriilor. Ce a urmat s-a văzut.

După o anumită perioadă de la începerea procesului, conceptele de centru și periferie devin de referință. Necesitatea echilibrării balanței între cei doi termeni a fost – mai demult – o soluție dezvoltată de Edward Said[8] în „Orientalismul” apărut în 1978. Interesant este faptul că o construcție europeană are model în teoria cercurilor concentrice unde centrul și periferia sunt elemente de bază, dar cu relații specifice. Said concluzionează că „cele două entități geografice se sprijină astfel și până la un punct, se reflectă una pe cealaltă”. [8]

În situația de față, cele două spații, european și balcanic ar trebui să se sprijine și să se completeze pentru realizarea unicității, dar în condițiile actuale este destul de dificil de realizat.

Marcarea locului Balcanilor la nivelul periferic al construcției europene este foarte greu de acceptat. La fel ca și Said, Maria Todorova[9] a încercat să depășească simplitatea gândirii despre Balcani în scopul combaterii tautologiei și unidimensionalității, atașată unui spațiu, cu valențe mult mai ample și diversitate specifică recunoscută. Șansele de reușită au fost teoretice. De ce am amintit acest aspect, pentru că în discursurile politice după începerea conflictului, dorința de individualizare și separare era așa de puternică încât conceptele de mai sus nu mai existau și era periculos să le pomenești. Ele au reapărut după 2008 când criza economico-financiară devenise evidentă.

Ce le trebuie acum Balcanilor pentru apropierea și integrarea într-o Europă Unită? În primul rând cunoașterea mult mai profundă a posibilităților, iar în al doilea rând o Europă care să ofere modele viabile cu realitățile regiunii.

A existat tendința de a face analiza situației din Europa de Sud-Est prin analogie cu cea din Europa la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

O încercare fără succes datorită diferenței structurale față de Planul Marshall.

Proces de formare de noi state și implicit de conflicte nu exista în Europa la acea vreme, după o scurtă perioadă a fost posibilă integrarea economică

prin constituirea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului. Nu există disputa frontierelor pentru că sfârșitul războiului a făcut clar cine sunt învingători și cine învinși, în timp ce în Balcani nici astăzi nu s-au stins poftele revizioniste. Planul Marshall a adus infuzia de resurse pentru revitalizarea economică într-o zonă cu resurse instituționale specifice unei economii de piață cu un singur dușman de care trebuia să se țină cont, comunismului. În contrast, Balcanii sunt bântuiți și astăzi de interese revizioniste cu dușmani principali în subdezvoltare și sărăcie, care țin încă departe bunăstarea, și împiedică o coerență elementară în dezvoltare. Deci apropierea între cele două abordări este dificil de făcut din cauze obiective.

SITUAȚIA ACTUALĂ

Criza economică și financiară a permis apariția unei stări de fragilitate instituțională, de îngrijorare față de situația majorității economiilor din regiune care impunea soluții pentru realizarea unui plan complex de europeanizare.

Răspunsul UE era așteptat cu planuri concrete de stabilizare și progres care să transforme securitatea regiunii într-un bun public pentru Europa.

Concepte abstracte (securitate, pace progres economic, coeziune socială, reforme de piață) sunt ușor de formulat și greu de realizat în condiții-

le existenței unor obiective subminate chiar din interiorul autorității.

Occidentul a realizat fragilitatea stabilități în regiune de mai multă vreme și a propus constituirea unui Pact de Stabilitate. Depășind anumite incoerențe din construcția lui, acesta a funcționat până la lansarea unui mecanism de cooperare regională care există și astăzi, dar rezultatele sunt așteptate. Întrebarea este, aceste încercări pot îndeplini cerințele unui plan general cuprinzător care să constituie strategia generală a UE față de Europa de Sud-Est? Evoluțiile după începerea crizei nu au dat un răspuns.

Analiști din sfera economicului [10] cred că „o parte din regiune este prinsă în capcana unui cerc vicios reflectat de ratele mici de economisire și investiții, de stagnare economică, înrăutățirea calității exportului și datoriile externe. Prin urmare, o primă prioritate a strategiei politicii de regenerare economică ar fi spargerea acestui cerc vicios prin creșterea economică”.

Din păcate criza economico-financiară care a cuprins Europa începe să pună Balcanii într-un con de umbră.

Unificarea Europei în sensul de includere economică mai trebuie să aștepte. Sentimentul creat arată că țările de la periferie nu aparțin „cluburilor europene” accentuând dezamăgirea și criza de identitate.

Dialogul extinderii ridică întrebări din perspectiva economiei politice a

progresului. În momentul de față există o anumită reticiență față de extindere, deoarece ritmul și viteza aderării depinde în primul rând de unele țări membre UE, unde guvernele, datorită crizei financiare, resimt reacția populației care nu mai susține aderarea ca la început. Și aceasta este vizibilă în special datorită migrației forței de muncă din țările viitoare pretendente sau membre UE, zona euro nu mai este zona de siguranță, iar economiile dezvoltate sprijină din ce în ce mai puțin pe cele cu probleme.

Unii analiști apreciază că logica construcției europene este integrată într-un proces mai mare de globalizare, construit pe două nivele: la nivel de state membre și la un nivel european extins. În acest caz, apare competiția între state, pentru situarea pe scară internațională și păstrarea sentimentelor naționaliste în construcția politică care este Uniunea Europeană, cât și păstrarea legăturii dintre național și transnațional. În fapt, procesul de europenizare, la fel ca și cel de globalizare necesită – în ciuda integrării în economia globală – o aliniere politică, socială și culturală, între națiuni cu specificul lor preocupat de păstrarea identității.

În acest moment se poate spune că Europa ca proiect politic somează statul național – invenție a secolului al XVIII-lea – la o interdependență specifică dintre state și instituții supra-na-

ționale. Acestea din urmă impun statelor naționale, norme, valori și nu în cele din urmă anumite decizii.

Organizațiile supranaționale creează spațiul public pentru participarea politică care merge dincolo de teritoriile naționale și care se dorește a fi comunitatea politică Europa.

Relația dintre naționalitate, cetățenie și identitate; stat și teritoriu; cultură și politică este interconectată în statul național și separată în contextul construcției UE. Europa ca unitate politică provoacă istoria statelor naționale, tradițiile lor politice stârnind comentarii la constituirea unei noi entități.

De aici dezbateri, polemici, și invariabilele întrebări în jurul implicațiilor unui nou spațiu politic pentru identități naționale, regionale, lingvistice, religioase și o identitate europeană. Încă nu există un răspuns pentru o posibilă combinație între ideologia universalității a statului național, cu particularitățile culturale și istorice specifice fiecărei națiuni.

Toate cele prezentate până acum preocupă societatea balcanică care după începutul crizei financiare a început să fie măcinată de neîncredere într-o asemenea construcție europeană.

În paralel cu aceste gânduri, Balcanii continuă să trăiască nereușitele după încetarea conflictului, care mențin starea de instabilitate. Ori UE acceptă integrarea, condiționată de rezolvarea disputelor interne.

Recent, optimismul UE privind relațiile dintre Serbia și Kosovo a fost stopat de refuzul Belgradului de a continua dialogul cu Pristina indiferent de preț.

Situația din Bosnia și Herțegovina se păstrează în parametrii incertitudinii cu perspective nu tocmai apropiate de aderare la Comunitatea Europeană.

Macedonia și Grecia s-au obișnuit cu o mediere de complezență și un dialog al surzilor.

Albania, deși este invitată NATO, are o construcție proprie privind locul opoziției și puterii în sistemul politic.

Turcia a devenit un pivot în Balcani și are o relaxare evidentă în relațiile cu UE.

România și Bulgaria, țări membre ale Uniunii trăiesc sub spectrul crizei și așteaptă cu stoicism lecțiile de la Bruxelles.

În aceste condiții care sunt șansele europenizării Balcanilor necesare construirii unui spațiu public european girat de securitate și stabilitate? Ideea acceptării unor spații publice diferite ar ataca esența procesului de integrare, mai precis securitatea continentului și implicit cu tot ceea ce decurge din acesta. O soluție ar fi integrarea care din păcate este un răspuns incomplet pentru că Balcanii au pe lângă fascinație și multe necunoscute.

Se va spune vreodată la Sarajevo, aici este Europa? Rămâne de văzut.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Darie Cristea, *Balcanii – concept și imaginație. O metaforă substituită realității*, Geopolitica, Nr. 1(1)/2002, AN I
- [2] *Raport CIA despre dezmembrarea Iugoslaviei*, Washington, 1971
- [3] Carmen Dărăbuș, *Identitate și comunicare*, Edit. Universității de Nord, Baia Mare, 2008
- [4] Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, Edit. Polirom, Iași, 1997
- [5] Wieseltier, op.cit., pp. 6-10
- [6] Hermann Keyserling, *Analiza spectrală a Europei*, Institutul European, Iași, 1993
- [7] Adrian Severin, *Identitate europeană – identitate națională statală*, http://www.mdrl.ro/_documente/info_integrare/Romania_si_europei/identitate.htm
- [8] Edward Said, *Orientalism*, Amarcord, Timișoara, 2001
- [9] Maria Todorova, *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000
- [10] Daniel Dăianu, *Poate fi oprit declinul economic în Sud-Estul Europei*, CRP/Lucrări nr.26/ August, București, 2000

*

Francis Fukuyama, *The End of History*, New York, Free Press, 1990

R. Kaplan, *The Coming Anarchy*, New York, Random, 2000

Dimitrie Gusti, *Problema Federației Statelor Europene*, în Arhiva pentru știință și reformă socială, nr. 1-3/1930 Edit. Institutului Social Român, București

Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, London, 1989

Henry Kissinger, *Diplomația*, București, 1999

Yves Lacoste, *Dictionnaire de géopolitique*, Paris, 1993

Fondul și forma

Democrație și importanța participării politice

Bianca Mitu

Cuvinte cheie: democrație, angajament politic, societate civilă, scepticism

Fie că este vorba de participarea scăzută la alegeri, de scăderea numărului de membri ai partidelor, de neîncrederea în guvern sau disprețul față de politicieni, a fost avansată ipoteza conform căreia sistemele democratice contemporane se confruntă cu o acută criză de participare pe termen lung (Pattie, Seyd, Whiteley, 2004, Norris 2000). Relatările despre apatia civică și neimplicarea politică au devenit din ce în ce mai frecvente și în România (Drăgan, 2007). Cauzele care se află la baza acestui fenomen și simptomele apatiei civice i-au preocupat în ultimele decenii pe cercetătorii din domeniul științelor sociale. Media, în special televiziunea și Internetul, au deținut un loc vizibil în aceste discuții privind starea democrației sau a participării politice a cetățenilor. Acest lucru se datorează rolului istoric dual al media ca sferă publică, prin extensie spațiul natural în care au loc interacțiunile politice, și ca „a patra putere în stat”, respectiv „câi-

nele de pază” al cetățenilor, al democrației, sancționându-i pe cei care se află la putere atunci când este necesar. Curran și Gurevitch identifică trei funcții pozitive ale media în statele democratice: – de a acționa ca un „câine de pază”, ca o a patra putere independentă; – de a acționa ca o agenție de informații și ca un forum de dezbatere pentru cetățenii care participă la democrație; – de a acționa ca voce a poporului (Curran, Gurevitch, 1996, apud Butsch, 2009: 7).

Șubrezirea instituțiilor tradiționale ale statului și a agențiilor socializării în contextul modernității târzii este acompaniată de ascensiunea politicii centrate pe anumite probleme, de accentul pus pe identitatea individuală, de fuziunea dintre discursul politic și cultura populară și de complexitatea crescută a politicii publice. Toate aceste schimbări creează probleme semnificative pentru implicarea civică și dezvoltarea durabilă a democrației.

Prezența scăzută la vot a fost explicată de un număr impresionant de cercetători ca fiind rezultatul contaminării știrilor cu elemente de divertisment și povești de interes uman. Acești cercetători (Norris, 2000) sugerează că apatia politică este cauzată de lipsa de cunoștințe politice. Criticile potrivit cărora prezența scăzută la vot și migrarea publicului spre divertisment se intensifică și-au îndreptat atenția spre anumite conținuturi și genuri TV, pentru a arăta modul în care emisiunile de divertisment ar putea contribui la cunoștințele politice pe care le dețin cetățenii. Acești cercetători critică distincția oficială dintre știri și non-știri, adoptând două tipuri de perspective:

- o perspectivă liberală reprezentativă, conform căreia cetățenii au nevoie de cunoștințele politice furnizate de media pentru a lua o decizie informată în cabinetele de votare (Ferree et al., 2002: 290-295), sau
- o perspectivă liberală participativă, în care mass media oferă o sferă publică atotcuprinzătoare, în care cetățenii/ telespectatorii pot delibera în mod liber (Ferree et al., 2002: 295-299).

Democrația nu este un fenomen static, căile și mijloacele prin care este realizată trebuie renegociate și redefinite constant. Problemele create sau accelerate de globalizare, precum schimbarea climei și sărăcia,

ar putea impune o paradigmă de guvernare diferită, precum și un model diferit de implicare politică. În același timp, modul în care înțelegem ceea ce este politic s-a schimbat, pentru a recunoaște rolul dimensiunilor simbolice, afective și consumeriste ale participării politice în contemporaneitate (Corner, Pels, 2003; Richards, 2007). Participarea cetățenilor la treburile politice a fost elementul constitutiv al democrației încă din vremea Atenei antice, deși – chiar și atunci – participarea politică implica excluderea unor anumite grupuri sociale. Participarea politică este un element central nu doar pentru conceptul de democrație, ci și pentru ca efectele democrației să poată fi susținute pe termen lung. O democrație corectă și eficientă „nu poate supraviețui fără participarea cetățenilor săi” (Sherrod, Flanagan, Youniss, 2002: 266).

Din punctul de vedere al teoriei și practicii politice contemporane, rolul implicării politice și civice a fost evidențiat de susținătorii democrației *participative* (Barber, 1984; Pateman, 1970) – școală de gândire care pune accent pe rolul pe care cetățenii obișnuiți îl pot juca în funcționarea sistemului politic. Participarea politică a cetățenilor este relevantă în special în contextul democrațiilor liberale contemporane, care sunt bazate pe reprezentare, precum și pe liberalismul economic și social. Date fiind comple-

xitatea și dimensiunea sistemelor politice contemporane, alături de multiplicarea activităților și rețelelor umane, este posibil ca cetățenii să aleagă să nu se implice. Democrația reprezentativă – atunci când nu este completată de participarea activă a cetățenilor – poate duce la letargie, inactivitate, alienare și, în cele din urmă, poate genera o senzație de pierdere a puterii sau de neputință în rândul publicului (Barber, 1998).

Participarea democratică largă și inclusivă contribuie la respectarea legii, la pacea socială, la integrare, coeziune și bunăstare (Elster, 1998). Menținerea unor canale de comunicare publică inclusive și interactive poate îmbunătăți calitatea și eficiența politicii publice, garantând că procesul democratic este bazat pe consensul cel mai larg posibil (Habermas, 1998). Mai mult, pe măsură ce din ce în ce mai mulți cetățeni se implică în procesul politic, recrutarea de noi lideri politici va fi sporită și va reflecta societatea cu mai multă acuratețe (Nye, Zelikow, King, eds., 1997).

Implicarea civică poate contribui, direct sau indirect, la starea de bine națională și socială, dar, de asemenea, are și beneficii pentru fiecare persoană implicată. Interacțiunea cu alți cetățeni îl poate face pe participant să fie mai sensibil la interesele și punctele de vedere ale altor oameni (Barber, 1998). Gândirea politică se

concentrează pe valoarea societății civile ca mijloc de reîntinerire a comunităților, fiind considerată singura care poate contracara apatia politică și promova reînnoirea democratică. Din acest punct de vedere, politica publică și socială contemporană se referă frecvent la beneficiile societății civile active. Apartenența în sine la societatea civilă este cea care generează capital social. Totuși, putem observa că de multe ori guvernul pare să se fi angajat într-un proces al generării deliberate a acestor „lucruri bune”, prin încurajarea implicării în grupurile societății civile. Capitalul social facilitează încrederea, asocierea politică și reîntinerirea comunității. Din cauza accentului său pe *relații*, capitalul social oferă o platformă pentru a investiga modelul relațiilor dintre indivizi, grupuri și instituții. Deci capitalul social permite investigarea modului în care funcționează grupurile și organizațiile societății civile. Capitalul social este considerat un instrument folosit pentru a înțelege mai bine cum operează societatea civilă. Totuși, pentru a putea face acest lucru, mai întâi trebuie să înțelegem ce înseamnă capitalul social. Capitalul social, conform lui Putnam, se referă la „conexiunile dintre indivizi – rețelele sociale și normele de reciprocitate și de încredere care rezultă din ele” (2001: 19). Trei elemente sunt esențiale pentru înțelegerea capitalului social:

- *Rețelele*, care se referă la activitățile pe care indivizii *din interiorul grupurilor* le desfășoară pe măsură ce ei se conectează cu alți indivizi și, de asemenea, la legăturile *dintre grupuri*, conturând modul în care grupurile se conectează, la rândul lor, cu alte grupuri (Castells 1996);
- *Normele*, care se referă la *așteptările și obligațiile comune* pe care le creăm și dezvoltăm prin viața socială și care sunt *strâns asociate cu încrederea*;
- *Încrederea/ calitatea de a fi demn de încredere*, care poate fi văzută ca o trăsătură sau caracteristică a indivizilor și/ sau a sistemelor (Fukuyama, 1995). Fukuyama susține că încrederea este mijlocul prin care mai mulți indivizi inegali între ei se unesc în jurul unui obiectiv comun împărtășit.

Aceste trei elemente, *rețelele*, *normele* și *încrederea* sunt considerate chiar esența capitalului social. Pentru Putnam, capitalul social este factorul care îi face capabili pe „participanți să acționeze împreună mai eficient, pentru a urmări îndeplinirea unor obiective împărtășite de toți” (Putnam, 2001: 665). Urmărirea unor „obiective împărtășite” este, mai degrabă, o precondiție necesară pentru o formă de participare eficientă și valoroasă. Cu alte cuvinte, indivizii care se unesc

având aceleași obiective sau aceleași motive vor avea mai mult succes decât cei care se reunesc dintr-o varietate de motive diferite, neîmpărtășite. Așadar, capitalul social are de-a face cu legăturile din și dintre grupuri și solicită calitatea de a fi demn de încredere și reciprocitate.

În ceea ce privește motivele implicării civice ale cetățenilor, s-au realizat de-a lungul timpului o serie de studii pentru a înțelege motivațiile sau obstacolele care încurajează participarea activă a cetățenilor. Astfel, timpul, banii și abilitățile civice au fost considerate ca fiind principalele resurse de care are nevoie un individ pentru a participa la viața politică sau civică (Verba, Scholzman, Brady, 1995). Pe lângă acești factori, studiile recente demonstrează că motivația și abilitatea de a participa la activitățile politice depind de o varietate de factori demografici, de mediu, culturali, socio-economici și psihologici, etc. De asemenea, unii autori susțin că de cele mai multe ori, adulții aleg să se implice în treburile publice dacă au fost implicați în activități civice încă din copilărie sau adolescență prin diverse activități extrașcolare (Verba, Scholzman, Brady, 1995).

Un alt set de factori care pot contribui la înțelegerea participării civice este reprezentat de resursele civice ale indivizilor. Aceste resurse includ: educația civică, educația politică, gra-

dul de conștientizare a problemelor, timpul și banii disponibili, precum și oportunitățile de a participa, de a se implica. Evidențîind rolul ultimului factor dintre cei enumerați, autorii Pattie, Seyd și Whiteley au ajuns la concluzia că, în general, pentru a se implica, cetățenii au nevoie de un imbold. Cei trei autori susțin că „nu există niciun substitut pentru mobilizare. Lăsați de capul lor, oamenii nu sunt dornici să devină cetățeni activi. Dar atunci când sunt rugați să participe, este foarte probabil să o facă” (2003: 446).

Un alt motiv esențial pentru participarea civică este eficiența, mai exact

percepția cetățenilor asupra propriei lor abilități de a participa în mod efectiv și eficient la procesul politic și, astfel, de a produce o schimbare prin participarea lor, de a influența deciziile politice, sau de a lupta pentru o cauză, de a ajuta pe cineva, etc. Efectul pozitiv al eficienței a fost evidențiat prima dată de susținătorii democrației participative (Pateman, 1970, Barber, 1984). Numeroase studii (Bowler, Donovan, 2002) au arătat că relația dintre eficiență și participare este reciprocă.

BIBLIOGRAFIE

- Almond, Gabriel A., Verba, Sidney, 1963, *The Civic Culture*, Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Braber, Benjamin, 1984, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, Berkeley, CA, University of California Press.
- Barber, Benjamin, 1998, *A Passion for Democracy: American Essays*, Princeton, Princeton University Press.
- Bowler, Shaun, Donovan, Todd, 2002, "Democracy, Institutions and Attitudes about Citizen Influence on Government", în *British Journal of Political Science*, vol. 32, no. 2, pp. 371-390.
- Butsch, Richard, (ed.) 2009, *Media and Public Spheres*, London & New York, Palgrave Macmillan.
- Corner, John, Dick, Pels, 2003, *Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynicism*, London, Sage.
- Drăgan, Ioan, 2007, *Comunicarea– paradigme și teorii*, Volumul I, București, Rao.
- Elster, Jon, 1998, *Deliberative Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ferree, M., Gamson, W., Gerhards, J, Rucht, D., 2002, "Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies", în *Theory and Society*, Vol. 31, pp. 289-324.
- Fukuyama, Francis, 1995, *Trust: The social Virtues and the Creation of Prosperity*, London, Hamish Hamilton.
- Habermas, Jurgen, 1998, *Between facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Norris, Pippa, 2000, *A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial Societies*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Nye Jr. J. S., Zerlikow P. D., King D. C., eds., 1997, *Why People Don't Trust Government*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pateman, Carole, 1970, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Pattie, Charles, Patrick, Seyd, Whiteley, Paul, 2004, *Citizenship in Britain: Values, Participation and Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Putnam, Robert, 2001, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, London, Schuster&Schuster.
- Putman, Robert, 2002, *Cum funcționează democrația?*, Iași, Polirom.
- Richards, Barry, 2007, *Emotional Governance: Politics, Media and Terror*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Sherrod L. R., Flanagan C., Youniss J., 2002, "Dimensions of Citizenship and Opportunities for Youth Development: The What, Why, When, Where and Who of Citizenship Development", în *Applied Developmental Science*, Vol. 6, Nr. 4, pp. 264– 272.